

Hanna Huotari

Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategia suunnitelmasta käytäntöön - Yrittäjyyskasvatuksen ideavihko varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen

YRITTÄJYYSKASVATUKSEN IDEAVIHKO

varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen

HANNA HUOTARI

Tradenomi
Liiketalous
Syksy 2020

KAMK • University
of Applied Sciences

Tiivistelmä

Tekijä: Huotari Hanna

Työn nimi: Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategia suunnitelmasta käytäntöön - Yrittäjyyskasvatuksen ideavihko varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen

Tutkintonimike: Tradenomi (AMK), liiketalous

Asiasanat: strategia, yrittäjyyskasvatus, yritteliäisyys, yrittäjyyspedagogiikka

Kehittäminen ja muutoksen aikaansaaminen vaativat pitkäjänteistä ja koordinoitua strategista työskentelyä. Valtakunnallisia strategisia koulutuspoliittisia muutoksia pyritään tekemään maamme tulevaisuuden menestyksen sekä hyvinvoinnin turvaamiseksi.

Yrittäjyyskasvatus on ajankohtainen aihe. Sen merkitys taloudelle ja kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille on ymmärretty. Yksi EU:n keskeisimmistä koulutuspoliittisista toimista on ollut kehittää yrittäjyyskasvatusta Euroopan laajuisesti. Suomen Opetushallitus ja opetus- ja kulttuuriministeriö ovat tehneet linjauksia, jotka tukevat yhtenäisen yrittäjyyskasvatuspolun rakentumista aina varhaiskasvatuksesta kolmannelle asteelle. Linjauksissa yrittäjyyskasvatus katsotaan osaksi laaja-alaista osaamista, jolla tuetaan oppijan taitoa reagoida ympäristön tarpeisiin ja muutoksiin omia tietojaan ja taitojaan luovasti hyödyntäen.

Tämä opinnäytetyö toteutettiin Kajaanin Ammattikorkeakoulu Oy:n ja Kainuun ammattiopiston yhteisen yrittäjyyskasvatusta edistävän YES Kainuu -hankkeen toimeksiannosta. Työn tavoitteena oli luoda työkalu varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen yrittäjyyskasvatuksen tueksi. Opinnäytetyöprosessin tuloksena syntyi Yrittäjyyskasvatuksen ideavihko, joka on tarkoitettu tukemaan Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian jalkautumista alueen varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Tuotteelle on kentällä tarvetta, sillä varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen suunnattua yrittäjyyskasvatusta käsittelevää materiaalia on vielä erittäin vähän.

Työn teoreettinen viitekehys muodostuu strategiasta ja yrittäjyyskasvatuksesta. Strategiaa käsitellään kehittämisen, jalkauttamisen sekä arvioinnin näkökulmasta. Yrittäjyyskasvatuksen osuudessa puolestaan perehdytään yrittäjyyskasvatukseen, yritteliäisyyteen, yrittäjyyspedagogiikkaan, positiiviseen pedagogiikkaan sekä yrittäjyyskasvatuksen ennaltaehkäiseviin vaikutuksiin.

Teoriaosa luo pohjan opinnäytetyön tuloksena syntyneelle tuotteelle, Yrittäjyyskasvatuksen ideaviholle. Strategian jalkauttamista sekä ideavihon toimivuutta testattiin toteuttamalla Kainuun alueen varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen henkilöstölle sähköinen kysely yrittäjyyskasvatuksesta. Saatua aineistoa hyödynnettiin ideavihkoa työstettäessä. Valikoituja kohderyhmän edustajia kuultiin myös ideavihon viimeistelyvaiheessa.

Yrittäjyyskasvatus ja yrittäjyyspedagogiikan jalkauttaminen osaksi suomalaista kasvatuksen ja oppimisen polkua on hyvällä alulla. Etenemistä hidastaa kuitenkin yrittäjyyspedagogiikan teoreettisen viitekehysten ja nuorempien lasten kanssa toteutetun tutkimuksen vähäinen määrä. Suomalaisen vahvan yrittäjyyden tutkimuksen sekä kasvatuksen ja opetuksen tutkimuksen sekä pedagogisen osaamisen ansiosta maallamme olisi hyvät edellytykset kehittää ja luoda aina varhaiskasvatuksesta kolmannelle asteelle asti soveltuvaa yrittäjyyspedagogiikkaa. Tämä olisi tärkeää, jotta yrittäjyyskasvatuksella voitaisiin johdonmukaisesti tukea lasten kasvamista aktiivisiksi ja hyvinvoiviksi kansalaisiksi.

Abstract

Author: Huotari Hanna

Title of the Publication: Kainuu Entrepreneurship Education Strategy from Plan to Practice – Entrepreneurship Education Idea Booklet for Early Childhood Education and Pre-school Education

Degree Title: Bachelor of Business Administration

Keywords: strategy, entrepreneurship education, entrepreneurship, entrepreneurship pedagogy

Development and bringing about changes require long-term and coordinated strategic work. Finland has a clear national aim for its education policy. Strategic changes in education will be made to be able to increase the success of the country and its well-being.

Entrepreneurship education has an important role in this change and, therefore, it is a topical issue. The EU has taken key actions in its education policy by creating European level entrepreneurship education policy.

Finland has created its own guidelines that support the EU construction of a unified entrepreneurship education path from early childhood education up to the third level education. This means that entrepreneurship education is included in the broad-based expertise. It supports the learner's ability to respond to the needs and changes of the environment by utilizing learned skills and knowledge in a creative way.

This thesis was carried out commissioned by the joint Kainuu region's entrepreneurship education project, coordinated by the Kajaani University of Applied Science Ltd and Kainuu Vocational College. The aim of was to create an entrepreneurship education tool for the region's early childhood education and pre-school education. An Entrepreneurship Education Idea Booklet was created as the result of the thesis process. The intention of the Booklet is to support the implementation of the Kainuu Entrepreneurship Education Strategy as a part of region's early childhood education and pre-school education. There is a clear need for the product, because currently very little material is available about entrepreneurship education for early childhood education and pre-school education.

The theoretical framework of this thesis consists of two parts: strategy and entrepreneurship education. Strategy is reviewed from the perspective of development, implementation, and evaluation. The part consisting about entrepreneurship education focuses on entrepreneurship education, entrepreneurship, entrepreneurship pedagogy, positive pedagogy, as well as the preventive effects of entrepreneurship education.

The theoretical part of the thesis created the base for the product, the Entrepreneurship Education Idea Booklet. An electronic survey about entrepreneurship education was conducted for the region's early childhood education and pre-school education staff. The theoretical part and the questionnaire results supported the implementation of the Kainuu region entrepreneurship strategy work and the functionality of the Idea Booklet. A few selected representatives of the target group were also consulted before finishing the Idea Booklet.

Finland has made a good start in implementing entrepreneurship pedagogy as part of the Finnish educational path. More theoretical framework about entrepreneurship pedagogy is still needed to support the work. Finland has a good opportunity to develop and create entrepreneurial pedagogy suitable from early childhood education up to the third level education. This is important so that entrepreneurship education can consistently support the growth of children and lead them toward active and prosperous citizenship.

Alkusanat

Opinnäytetyön tekeminen on ollut hyvin kokonaisvaltainen ja palkitseva kokemus. Sen myötä olen päässyt hyödyntämään sekä aikaisempaa koulutustani ja työkokemustani että tradenomin opintoihin sisältyneitä teoriaopintoja ja harjoittelua. Erityisen paljon olen nauttinut siitä, että sain ainutlaatuisen mahdollisuuden yhdistää opinnäytetyö harjoitteluuni keskeisesti liittyneeseen strategiatyöhön. Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian työstämisestä tuli sen myötä ainutlaatuinen ja opettava kokemus.

Opinnäytetyössä sain YES Kainuu -hankkeelta ammatillisen haasteen luoda Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategiaa tukeva työkalu varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen. Tästä haasteesta olen nauttinut suunnattomasti, sillä pidän yrittäjyyskasvatuksen aloittamisen jo varhaiskasvatuksessa erittäin tärkeänä asiana yksittäisen lapsen sekä koko yhteiskuntamme kannalta.

Tämän opinnäytetyön aikana minulla on ollut ilo tutustua ahkeriin, innovatiivisiin ja yritteliäisiin ihmisiin, jotka ovat tukeneet ja kannustaneet minua. Tahdon kiittää opinnäytetyöni ohjaaja, KTM Mervi Väisästä, jonka ammattitaito ja omistautuneisuus työlleen ovat tehneet minuun suuren vaikutuksen. Vaikka opinnäytetyön valmistuminen on huojentavaa niin uskon, että hänellä olisi ollut minulle vielä paljon annettavaa ja opetettavaa.

Erityisen suuret kiitokset tahdon osoittaa harjoitteluni ohjaajalle ja toimeksiantajani edustajalle, Liikunnanohjaaja AMK/projektityöntekijä Sanna Pakkala-Juntuselle, jonka kanssa minulla on ollut ilo työskennellä koko opinnäytetyön ajan. Hänen kannustuksensa, kommenttinsa ja rinnalla kulkemisensä ovat saaneet minut uppoutumaan yrittäjyyskasvatuksen maailmaan entistä kokonaisvaltaisemmin ja vahvistaneet uskoa omiin taitoihini.

Omistan tämän opinnäytetyön perheelleni sekä kaikille kainuulaisille yrittäjyyskasvatuksen edistäjille, joiden uskon innollaan ja innovatiivisuudellaan luovan maakuntaamme hyvinvointia ja elinvoimaisuutta.

Sotkamossa 24.11.2020

Hanna Huotari

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Strategia.....	3
2.1	Strategia ja menestyksen osa-alueet	4
2.2	Strategia kehittämistyön tukena.....	6
2.3	Strategian jalkauttaminen.....	11
2.4	Strategian arviointi ja kehittäminen	13
3	Yrittäjyyskasvatus	16
3.1	Yrittäjyyskasvatusta ohjaavat linjaukset	19
3.2	Perustana yritteliäs asenne.....	21
3.3	Yrittäjyyspedagogiikka	24
3.4	Yrittäjyyskasvatus osana varhaiskasvatusta ja esiopetusta.....	29
3.5	Positiivinen pedagogiikka osana yrittäjyyskasvatusta.....	34
3.6	Yrittäjyyskasvatuksen ennaltaehkäisevät vaikutukset	38
4	Kehittämistyön tavoite ja toteutus	41
4.1	Toimeksiantaja ja kuvaus toimeksiannosta.....	41
4.2	Tavoitteen kuvaaminen	43
4.3	Hyvän tuotteen määritelmä.....	43
5	Kuvaus kehittämistyön toteutuksesta.....	45
5.1	Taustakysely	46
5.2	Taustakyselyn analysointi	46
5.3	Ideavihon sisältö	48
5.4	Käytännön testaus ja arviointi	49
5.5	Ideavihon viimeistely	50
6	Pohdinta ja johtopäätökset.....	51
	Lähteet.....	54

Liitteet

1 Johdanto

Yrittäjyyskasvatus on ajankohtainen asia. Sen avulla vaikutetaan tulevaisuuteen kannustamalla suomalaisia lapsia ja nuoria yritteliäisyyteen, rohkeuteen ja aktiivisena kansalaisena toimimiseen. Suomessa on Opetushallituksen toimesta alettu huolehtia siitä, että kaikki lapset ja nuoret saavat kosketuksen yrittäjyyteen. Heitä halutaan kannustaa yritteliäisyyteen esimerkiksi osana laaja-alaisia opintoja. Toimintaperiaatteiden yhtenäistämiseksi eri tahot, kuten Euroopan sosiaalirahasto, rahoittavat hankkeita, joiden tavoitteena on varmistaa maakunnittain yhdensuuntaisten, alueiden omia tarpeita palvelevien yrittäjyyskasvatusstrategioiden laatiminen Suomessa.

Perinteisesti yrittäjyyskasvatus on mielletty erityisesti toiselle ja kolmannelle asteelle kuuluvaksi. Vuosien myötä yrittäjyyskasvatuksen merkitys perusopetuksessa on tunnistettu ja todettu siihen liittyvien työmenetelmien soveltuvan erinomaisesti osaksi sitä. Vähitellen on myös alettu ymmärtää, että yrittäjyyskasvatuksen työmenetelmät soveltuvat todella hyvin myös varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen. Kainuussa onkin tehty päätös ottaa varhaiskasvatus ja esiopetus osaksi maakunnallista yrittäjyyskasvatusstrategiaa. Valmistuttuaan se tulisi jalkauttaa maakuntaan (Pakkala-Juntunen 2020).

Tämän opinnäytetyön toimeksiantaja on Kajaanin Ammattikorkeakoulu Oy:n ja Kainuun ammatitopiston yhteinen YES Kainuu -hanke. Hankkeen tarkoitus on kannustaa ja ohjata alueen opettajia yrittäjyyskasvatuksen menetelmien hyödyntämiseen, tukea alueellisen yrittäjyyskasvatusyhteistyön ja koulu/päiväkoti -yritysyhteistyön syntymistä sekä luoda Kainuuseen yhtenäinen yrittäjyyskasvatusstrategia (Pakkala-Juntunen 2020). Opinnäytetyön kehittämistehtävänä luodaan toimeksiantajan pyynnöstä varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen tarpeita vastaava yrittäjyyskasvatuksen työkalu. Sen tavoitteena on helpottaa Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian jalkautumista kentälle varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Kehittämistyö on tarpeen, koska vastaavia työkaluja ei ole vielä saatavilla pienempien lasten kanssa työskenteleville kasvattajille.

Opinnäytetyön lopullinen tuote on Yrittäjyyskasvatuksen ideavihko. Sen yhdeksi liitteeksi on liitetty Lapin ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelija Natasa Vukotan opinnäytetyön osana tuotettu yrittäjyyskasvatuksen Leikkivihko. Molempien opinnäytetöiden tausta-aineistona on käytetty Kainuun alueen varhaiskasvattajille tehtyä sähköistä kyselyä, jonka avulla on selvitetty työn-

tekijöiden käsityksiä yrittäjyyskasvatuksesta. Lisäksi kyselyn avulla saatiin tietoa siitä, mitä varhaiskasvattajat toivovat yrittäjyyskasvatuksen työkalulta. Saatua aineistoa hyödynnettiin myös Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian työstämisessä varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen osalta.

Lopullisen tuotteen sisällössä ja ulkoasussa on huomioitu toimeksiantajan tavoitteet ja toiveet sekä teoreettisesta viitekehystä esille nousseet keskeiset asiat.

Tämän opinnäytetyön teoreettinen viitekehys muodostuu strategiasta ja yrittäjyyskasvatuksesta. Sen käytännöllisenä osana on laadittu Yrittäjyyskasvatuksen ideavihko, jossa on kuvattu lyhyesti yrittäjyyskasvatuksen peruseriaatteita varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa sekä kerrottu Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategiasta. Lisäksi vihossa on esitetty varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen soveltuvia käytännön työkaluja yrittäjyyskasvatuksen aloittamiseen, seuraamiseen, arviointiin ja kehittämiseen-

Kasvuikässä olevien lasten ja nuorten todellinen potentiaali ja halu tehdä työtä yhteiskuntamme hyvinvoinnin eteen, sekä yksilöinä että osana erilaisia yhteisöjä, synnyttää luontevana jatkumona innokkaita ja aikaansaavia työntekijöitä sekä rohkeita ja innovatiivisia yrittäjiä. Taloudellisen taantumana aikana tulevaisuuteen voidaan tehokkaimmin vaikuttaa huolehtimalla lasten ja nuorten kasvun, kehityksen ja oppimisen laadusta. Tämä edellyttää strategiatyötä, jota ei tulisi unohtaa taloudellisesti haastavinakaan aikoina (Kamensky 2015, 28).

2 Strategia

Alun alkaen sanalla strategia on viitattu sodankäyntiin. Siviilielämään strateginen ajattelu levisi vähitellen noin 50 vuotta sitten – ensiksi talouselämässä. Strategian määrittelemisen käsitteenä on kuitenkin edelleen haastavaa. Sitä voidaan tarkastella monesta eri näkökulmasta sekä usealta eri tasolta. Tarkastelussa tulee ottaa aina huomioon konteksti, joka koostuu toimintaympäristöstä, asiayhteyksistä ja tilannevaihteluista. (Kamensky 2015, 13, 15.) Strategiaa työstettäessä on tiedettävä, mihin sillä pyritään eli millaiset ovat organisaation visio ja tavoitteet. Strategian perusteella määritetään valinnat, joiden avulla organisaatio pyrkii saavuttamaan kilpailuetua. (Mitronen & Raikaslehto 2019, 92.)

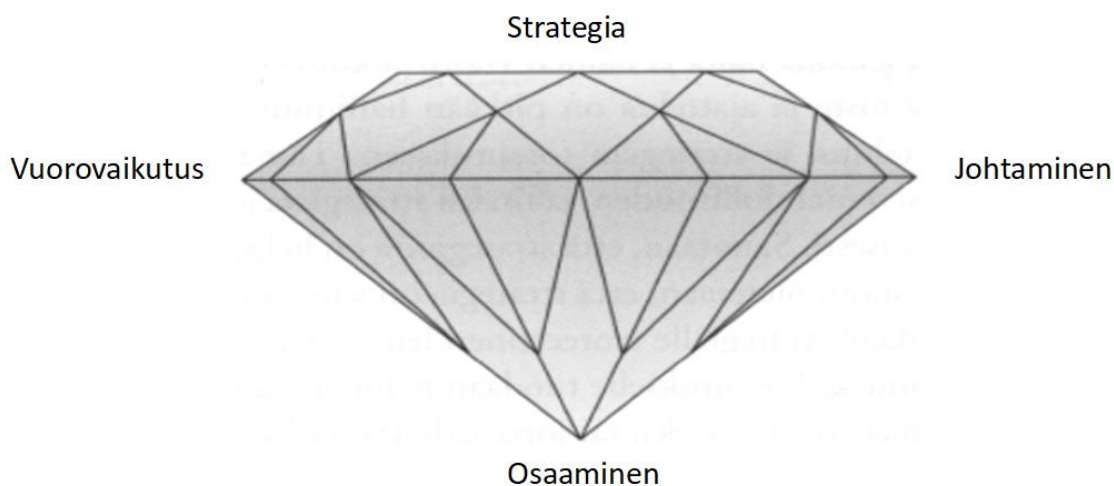
Strategioita voidaan laatia usealla eri tasolla. Keskeisimpiä tasoja ovat konsernistrategia sekä liiketoimintastrategia. Strategiatasoa määritettäessä tulee ensin tehdä selväksi, mistä on kyse sekä ymmärtää, mitkä asiat liittyvät toisiinsa ja miten. Onnistunut strategiatyö luo edellytykset niin kansakunnan kuin organisaationkin menestykselle. Hyvän strategian luominen edellyttää runsaasti käsitteellistä ajattelua, jonka avulla määritetään tuloksiin johtavat käytännön toimet. (Kamensky 2014, 14, 21–23.)

Strategiatyön kannalta on merkityksellistä, että sen työstämisestä vastaavat henkilöt kykenevät irtaantumaan nykyhetkestä ja tarkastelemaan tulevaa. Jotta organisaatio kykenee saavuttamaan strategiassa asetetut tavoitteet, sen on selkiytettävä päämäärät ja työskenneltävä niitä kohti määrätietoisesti suunnitellen ja hyödyntäen luovaa, mutta tosiasioihin perustuvaa työskentelyotetta. (Karlöf 1998, 13–14.) Mitä kirkkaampia strategiset valinnat ovat, sitä helpompi on ilmaista ja muistaa ne. Selkeästi ilmaistu ja viestitty strategia helpottaa keskeisten merkitysten sisäistämistä ja siirtämistä yhtenäisesti käytännön tasolle. (Mitronen & Raikaslehto 2019, 61, 195–196.) Strategia on koko organisaation työväline. Sen avulla on mahdollista saavuttaa organisaation visio. Kyseessä on koko organisaation yhteinen oppimisprosessi, joka vaatii kaikilta uusien asioiden harjoittelua, yhdessä toimimista sekä asioiden analysoimista. (Tuomi & Sumkin 2009, 9–10.)

Tässä työssä strategialla tarkoitetaan yhteistyössä laadittua suunnitelmaa, jonka tavoitteena on hallita esimerkiksi maakunnan ulkoisia ja sisäisiä tekijöitä sekä niiden välisiä suhteita. Tavoitteena on tukea laaditun strategian avulla alueen asukkaiden taloudellista, fyysistä, henkistä ja sosiaalista hyvinvointia sekä turvata alueen kehittymistä ja elinvoimaa.

2.1 Strategia ja menestyksen osa-alueet

Yksin strategia ei Kamenskyn (2015, 14–16) mukaan takaa organisaation menestystä, vaan kyse on usean keskeisen asian yhdistelmästä, jotka on huomioitava rinnakkain. Menestyksellä on neljä kantavaa voimaa, joita ovat: strategia, vuorovaikutus, johtaminen ja osaaminen (kuva 1). **Strategian** lähestymisnäkökulmia ovat ympäristölähtöisyys, suunnittelulähtöisyys, kilpailulähtöisyys, osaamislähtöisyys, päätöksenteko ja toimintamallilähtöisyys, hyperkilpailulähtöisyys, vuorovaikutuslähtöisyys sekä menestyslähtöisyys. Strategiaa voidaan näin ollen tarkastella useasta eri näkökulmasta. Lisäksi sitä tarkastellaan usealla eri tasolla ja nähdään sen sidonnaisuus kontekstiin, asioihin sekä tilannevaihteluihin. Strategiaprosessissa on syytä pitää mielessä, että eri näkökulmat eivät sulje toisiaan pois. Organisaation kannattaa strategiatyössään kuitenkin pohtia, mitkä ovat toimintaympäristön ja tilanteen kannalta sen keskeisiä painopisteitä. Mitrosen ja Raikaslehdon (2019, 20–23) mukaan toimintaympäristön muutosten riittämätön tai liian myöhään toteutettava havainnointi johtaa lyhytjänteisyyteen. Toimintaympäristöjä tulisi seurata systemaattisesti, jolloin muutostarpeesta kertovat viestit on helpompi havaita ja ottaa ne huomioon organisaation toiminnassa tarpeeksi varhaisessa vaiheessa

Kuva 1. Menestyksen timantti (Kamensky 2015, 14).

Vuorovaikutus on Kamenskyn (2015, 19–21) kuvaaman menestyksen timantin osa, jonka merkitys on viime aikoina kasvanut merkittävästi. Se koostuu yrityksen, ympäristön ja yksilön välisestä vuorovaikutuksesta sekä niiden muodostamista verkostoista. Kyse on siitä, että organisaatio on jatkuvasti vuorovaikutuksessa erilaisten vaikutteiden kanssa. Teknologia toi vuorovaikutukseen

suuren muutoksen internetin ja mobiiliteknologian myötä. Ne ovat vaikuttaneet olennaisesti vuorovaikutuksen määrään ja laatuun. Vuorovaikutuksen rooli organisaation menestyksessä on kiistaton. Kyse on käytössä olevista resursseista, joiden tuloksena on vuorovaikutus. Se puolestaan on yksi avain organisaation menestykseen.

Johtamisella tarkoitetaan kykyä saada aikaan haluttuja tuloksia organisaatiossa. Siinä on kyse teknologian, talouden sekä ihmisten johtamisesta, eli kaikesta siitä, mikä niihin liittyy. Painotusalueet sekä sisällöt vaihtelevat organisaatioittain. Johtamisessa tulee ottaa huomioon organisaatio kokonaisuudessaan. Helpon johtaminen mielletään ihmisten johtamiseksi, mihin liittyy lähes poikkeuksetta erilaisia haasteita. Ongelmia aiheutuu pääsääntöisesti ihmisten erilaisuudesta sekä henkilöstön ja organisaation tavoitteiden ristiriitaisuudesta. Johtaminen vaatii demokraattisuutta, tasa-arvoa, oikeudenmukaisuutta ja ei-hierarkista rakennetta. Saadakseen aikaan tavoiteltuja tuloksia, organisaation on pidettävä huolta siitä, että sen johtaminen ja päätöksentekoprosessi on kunnossa. (Kamensky 2015, 16–18.)

Tilanteeseen sopimaton johtajuus voi estää strategian toteutumisen. Organisaatiossa tulisikin kiinnittää huomiota siihen, että sen johtaminen on monimuotoista, organisaation toiminta-alalle soveltuvaa ja uudistumista tukevaa. Johdon käsitys organisaation toiminnasta on erittäin tärkeää myös kehittämistyön kannalta. Siksi johtajia valittaessa tulisi miettiä, millaisia johtajia ja millaista osaamista organisaatiossa kaivataan uudistumisen tueksi, kun visiota toteutetaan. (Mitronen & Raikaslehto 2019, 12–13, 41, 87.)

Organisaation sisäinen **osaaminen** on menestyksen olennainen osa. Osaamista hankitaan, käytetään hyväksi, ylläpidetään, kehitetään ja uudistetaan. Se koostuu eri osa-alueista, joita ovat: ydinosaaminen, vuorovaikutusosaaminen, osaamisen taso ja muutos sekä kehittämisen keinot, tiedot, taidot, näkemys, halu ja rohkeus, teknis-taloudellissosiaalinen osaaminen sekä yksilö- ja joukkueosaaminen. (Kamensky 2015, 18–19.)

Strategian mukaan toimiminen vaatii strategista johtamista. Siinä määritellään strategian osat, muodostetaan kokonaiskuva ja viedään strategia osaksi käytännön työtä. Johdon lisäksi strategia-työ osallistaa myös työntekijät yhteisten uusien tapojen sekä prosessin aikataulun suunnitteluun. Tarkastelun kohteena on koko organisaation toiminta, joka otetaan kattavasti huomioon osana strategian suunnittelua ja toteutusta. Johdolla on aina lopullinen vastuu strategiasta, mutta sitä koskevaan päätöksentekoon, työstämiseen ja toteutukseen tulisi aina osallistaa myös organisaation henkilöstö. Lisäksi mukaan kannattaisi ottaa tarkoituksenmukaisesti organisaation toiminnan kannalta tärkeät sidosryhmät sekä asiakkaat. (Tuomi & Sumkin 2009, 30–34.)

2.2 Strategia kehittämistyön tukena

Kehittyminen on selviytymisen eilinehto ja strategia on väline kehittymiseen. Laadukkaalla ja pitkäjänteisellä strategiatyöllä voidaan vaikuttaa valtakunnallisella tasolla maamme talouselämään (Mitronen & Raikaslehto 2019, 10).

Strategiat ovatkin nykyään osa julkishallinnon sekä yksityisen sektorin toimintaa. Kuntalain 37§ velvoittaa kunnat laatimaan strategian, jossa tulee huomioida kuntalaisten hyvinvointi, palveluiden järjestäminen ja tuottaminen, kunnan palvelutavoitteet, omistajapolitiikka, henkilöstöpolitiikka, kunnan asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet sekä elinympäristön ja alueen elinvoiman kehittyminen (L 410/2015).

Strategiassa on kyse koko ajan kehittyvästä toimintamallista, jonka avulla tavoitellaan organisaation visiota ja tehdään sen tulevaisuutta (Tuomi & Sumkin 2009, 25, 28). Tavoitteena on saada aikaan muutos, joka parantaa organisaation kannattavuutta. Sen saavuttaminen on mahdollista määrätietoisien strategisen työskentelyn avulla. Tärkeintä on kuitenkin ensin selvittää, millaista muutosta halutaan. Asetetut tavoitteet määrittelevät sen, mihin asioihin organisaatiossa investoidaan ja millaisia päätöksiä tehdään. (Karlöf 1998, 14–16.)

Strategian tulisi ohjata kaikkien organisaation työntekijöiden toimintaa. Kyse on siis hyvin harkittujen valintojen tekemisestä. Organisaation sisäisen toiminnan ja puheen tulisi vastata toisiaan, jotta strategialla on mahdollisuus siirtyä suunnitelmasta käytännön tasolle eli strategian toteuttamiseen. (Tuomi & Sumkin 2009, 13, 15.)

Strategiaa pohdittaessa kannattaa pysähtyä keskeisten kysymysten äärelle. Mitä strategialla meidän organisaatiossamme tarkoitetaan? Ovatko ajatuksemme strategiasta yhteneväiset? Mikä merkitys strategialla on ja miten se toteutuu arjessamme? Olennaista on selkiyttää ajatukset ja suunnata tulevaisuuden tavoitteet sekä toimintatavat, sillä lopulta kaikki toiminta joko tukee strategiaa tai tekee sitä mitättömäksi. Yhteisen strategisen ymmärryksen syntyminen on näin ollen pitkäjänteinen prosessi, joka vaatii yhdessä toimimista yhteistä ymmärrystä kohti. (Tuomi & Sumkin 2009, 13–16.)

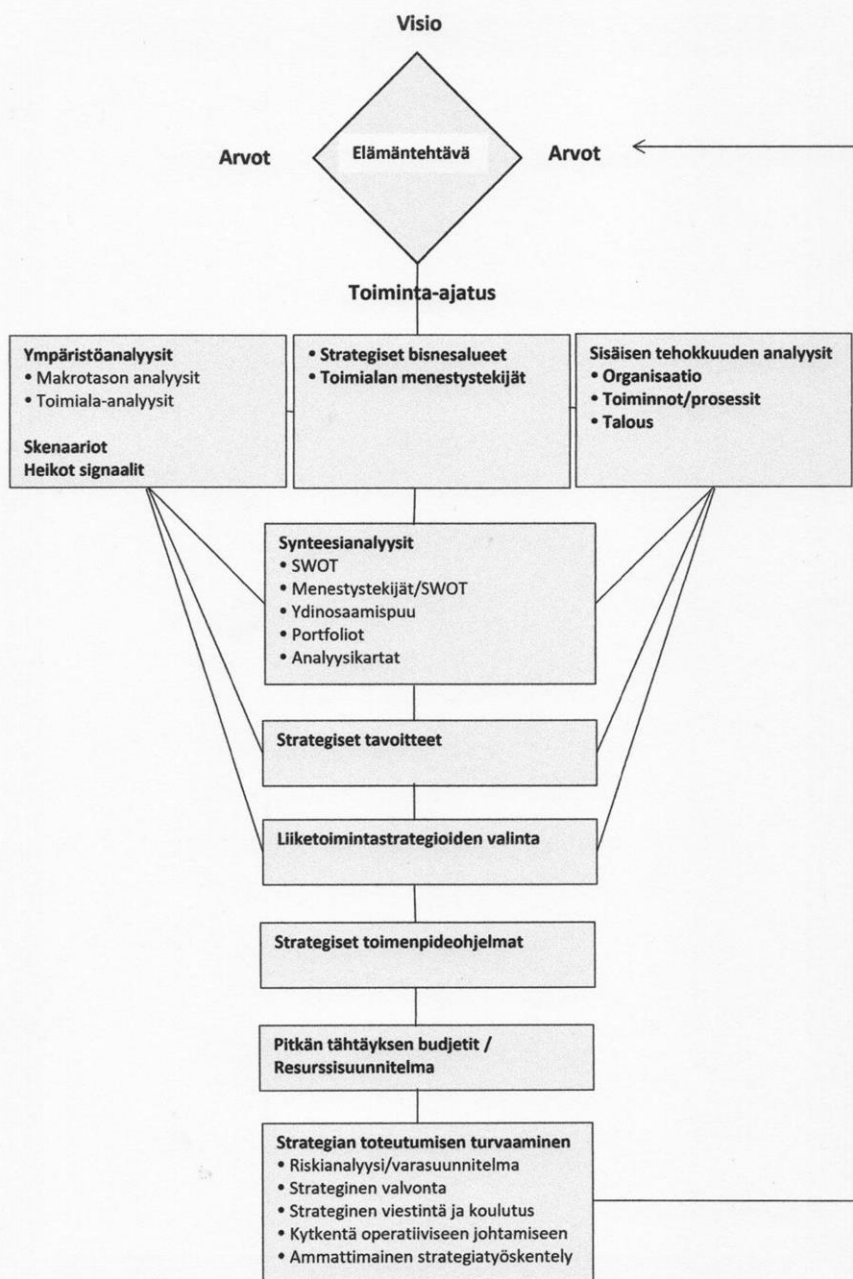
Kaikkien organisaatioiden toiminta on sidottu talouteen, joten myös se asettaa tavoitteita. Lisäksi organisaatiot ovat olemassa jotain tiettyä tehtävää varten. Menestyäkseen organisaation on kyettävä kasvamaan pitkällä aikavälillä sekä määrällisesti että laadullisesti. Tulosten saamisen kan-

nalta on tärkeää, että organisaation sisäinen päätöksenteko on hallinnassa. Tämä edellyttää määrätietoista johtamista, jossa päätökset valmistellaan, tehdään ja pannaan toimeen. (Kamensky 2015, 18.) Onnistuneella strategiatyöllä ja uudistumisen johtamisella organisaatio voi pitkällä tähtäimellä parantaa omaa tulostaan merkittävästi (Mitronen & Raikaslehto 2019, 10–11).

Strategisen arkkitehtuurin malli

Kamensky (2014, 55–56) on luonut yrityksen strategisen arkkitehtuurin mallin (kuva 2), jossa kuvataan yrityksen tai organisaation strategisen johtamisen kokonaisrakennetta. Mallin tehtävä on helpottaa yhteisen strategisen ymmärryksen ja näkemyksen syntymistä organisaation sisällä. Strategisen arkkitehtuurin mallin avulla organisaatiossa toimivien on helpompi hahmottaa myös ulkoisten ja sisäisten riippuvuus- sekä vuorovaikutussuhteiden vaikutus organisaation toimintaan. Lisäksi malli helpottaa myös ydinasioiden näkemistä sekä niiden kannalta välttämättömien tukirakenteiden hahmottamista, rakentamista ja kokonaisvaltaista uudistamista. Strategisen arkkitehtuurin mallin avulla on helppoa kuvata organisaatiota koskeva olennainen tieto visuaalisella ja yksinkertaisella tavalla. Selkeä yhteiskuva auttaa strategiaa tukevien työkalujen sekä työskentelymenetelmien valinnassa.

Strategisen arkkitehtuurin malli sisältää runsaasti organisaation kannalta olennaista tietoa. Siinä esitetään organisaation elämäntehtävä, strategiset bisnesalueet, toimialan menestystekijät, analyysit, strategiset tavoitteet, valitut toimintastrategiat, strateginen toimenpideohjelma, pitkäjänteinen budjetti ja resurssisuunnitelma sekä lisäksi strategian toteutumiseen liittyvät toimenpiteet. Organisaatiolla saattaa olla erilaisia puutteita ja ongelmia liittyen sen strategiseen arkkitehtuuriin. Siltä saattaa kokonaan puuttua strateginen arkkitehtuuri tai se on luonut useita rinnakkaisia strategisen arkkitehtuurin malleja. On myös mahdollista, että malli ei vastaa organisaatiota, koska sen rakenne on liian yksinkertainen tai organisaatiolle luotu strategisen arkkitehtuurin malli on aivan liian monimutkainen. (Kamensky 2014, 55, 57–62.)

Kuva 2. Yrityksen strategisen arkkitehtuurin malli (Kamensky 2014, 56).

Strategiassa organisaatiolle luodaan suuntaviivat, toimenpiteet ja keinot, joilla asetetut tavoitteet on mahdollista saavuttaa. Organisaation on vaikutettava ympäristöönsä aktiivisilla toimilla, jotta

se saa aikaan toivotun muutoksen ja saavuttaa tavoitteensa. (Kamensky 2015, 23–24.) Suunnitteluprosessiin kannattaa ottaa mukaan myös organisaation toiminnan kannalta keskeiset yhteistyö- ja sidosryhmät (Tuomi & Sumkin 2009, 30).

Strategiatyön toteuttaminen osana kehittämistyötä

Yhtenäisyys, johdonmukaisuus, elävyys ja kehittyvät toimintamallit ovat olennainen osa hyvin toteutettua strategiatyötä. Sen tuloksena syntyvät organisaatiolle yhteisesti omaksutut strategiakäsitteet ja työvälit (Tuomi & Sumkin 2009, 107). Kamensky (2015, 9) toteaa, että mikäli suunnittelu ja toteutus ovat toisistaan irrallisia, on strategian onnistumisella hyvin pieni todennäköisyys. Onnistumisen kannalta merkityksellistä on näin ollen strategiatyön suunnittelun ja toteuttamisen sulauttaminen toisiinsa. Työlle tuo nykyään yhä enenevässä määrin haasteita organisaation useat toimintaympäristöt ja niiden monimutkaisuus sekä muutosten nopeus ja ennakoimattomuus. Strategiatyön laatuun vaikuttavat myös organisaation sisäiset tekijät kuten henkilöstön osaaminen, erikoistuminen sekä osallistumisvaatimukset.

Strategiatyön kannalta organisaatiossa on olennaista tarkastella kolmea keskeistä kysymystä: 1. ymmärrämmekö, mitä strategia tarkoittaa ja osaammeko toteuttaa strategiatyötä käytännössä, 2. osaammeko johtaa strategiatyötä siten, että se tuottaa menestystä ja 3. onko meillä tarpeeksi osaamista strategian luomista, toteuttamista ja uudistamista varten. (Kamensky 2015, 10.)

Onnistumisen kannalta keskeisiä käsitteitä ovat näin ollen strategia, johtaminen, osaaminen ja vuorovaikutus (Kamensky 2015, 10). Mitrosen ja Raikaslehdon (2019, 45–46) mukaan organisaation strategiatyön kannalta olennaista on johdon ja avainhenkilöiden moninaisuus sekä monialaisuus. Tällöin organisaation sisällä on synergiaa, jonka avulla kyetään nykyisen liiketoiminnan hallitsemisen lisäksi myös kehittämään tulevaisuuden liiketoimintaa ja toteuttamaan strategian mukaisia muutoksia.

Mitronen ja Raikaslehto (2019, 70–71, 80, 89) esittävät strategiatyön tueksi kolmen horisontin mallia. Siinä ensimmäinen horisontti tähtää nykyisen liiketoiminnan kehittämiseen ja laajentamiseen, toinen uuden liiketoiminnan kasvattamiseen ja viimeinen uusien ideoiden sekä kokeilujen synnyttämiseen. Tutkimuksissaan he ovat tehneet huomion, että suomalaisessa strategiatyössä otetaan hyvin huomioon ensimmäinen horisontti, kun taas haastavinta strategiatyön kannalta on kolmannen eli uusien ideoiden ja kokeilujen synnyttäminen. Uudistumiseen ja kokeiluun käytet-

tävät resurssit ovat vähäisiä, jolloin kolmannen horisontin tulokset jäävät vaatimattomiksi, jos sitäkään. Kolmen horisontin mallin avulla organisaation on mahdollista parantaa sisäistä vuorovaikutustaan ja jäsentää sekä johtaa strategista uudistumista.

Strategiatyö julkisella sektorilla ja taloudellisesti haastavina aikoina

Kamenskyn (2015, 28, 79–80) mukaan julkisen sektorin toimintaympäristö on yleensä luonteeltaan yksinkertaisempi ja vähemmän ulkoisia vaatimuksia asettava kuin yksityisellä sektorilla. Julkisella sektorilla haasteena on hänen mukaansa strategian vieminen käytäntöön. Kamensky on vakuuttunut siitä, että strategiaopit ovat yleispäteviä ja vaativat aina joka tapauksessa menetelmien soveltamista toimialasta, organisaatiosta sekä tilanteesta riippuen. Hänen mukaansa kaikki strategisen arkkitehtuurin osa-alueet ovat olennaisia myös julkisen organisaation kehittämisen kannalta. Olennaista on toteuttaa diagnoosi, selkiyttää kilpailu- ja resurssistrategiat ja määrittellä strategian pohjalta toteutettavat toimenpiteet.

Menestyksen kulmakivenä on yhtenäisyys, joka perustuu yhdenmukaisiin toimintalinjoihin ja niiden mukaan toimimiseen. Käytäntö on osoittanut taloudellisten suhdannevaihteluiden vaikuttavan strategiatyön aktiivisuuteen. Valitettavaa on, että taloudellisesti vaikeina aikoina strateginen kehittäminen näyttää jäävän unohduksiin, vaikka matalasuhdanteen ja laman aikoina olisi suurin tarve panostaa aktiiviseen strategiatyöhön. Kun halutaan kehittää toimintaa alueellisesti, tulisi strategisessa kehittämisessä ottaa huomioon sekä yksityinen että julkinen sektori ja luoda niille yhteisymmärryksessä toistensa kanssa linjassa olevat päämäärät. Strategisesti haasteita tällaisessa tilanteessa tuo kehityksen koordinoitu operatiivinen johtaminen. Valtakunnallisella tasolla strategisen kehittämisen merkitys lisääntyy koko ajan, mutta se on aiempaa haastavampaa toteuttaa käytännössä. (Kamensky 2015, 28, 86, 92.)

Strategiatyössä on kysymys pitkäjänteisestä, suunnitellusta toiminnasta, joka koostuu edellä kuvatuksi useista eri tekijöistä. Tarkasteltaessa strategiatyön lähestymisnäkökulmia voidaan ymmärtää sen vaikutus kaikkien organisaatioiden menestykseen. Hyvin toteutetun strategiatyön monialaisuus antaa organisaatiolle mahdollisuuden kehittää toimintaansa kilpailukykyiseksi ja parantaa sen tulevaisuuden näkymiä myös taloudellisesti heikkoina aikoina.

2.3 Strategian jalkauttaminen

Strategian jalkauttamisella tarkoitetaan suunnitelmallista toimintaa, joka edesauttaa laaditun strategian siirtymistä kirjalliselta tasolta osaksi käytännön toimintaa. Jalkauttamisvaihe sisältää strategian havainnollistamisen sekä sen avaamisen helposti ymmärrettävällä tavalla. Siinä otetaan huomioon kohderyhmä sekä käytännön työtehtävät, joissa strategian linjausten tulisi näkyä. Onnistunut jalkauttaminen edellyttää strategista pitkäjännitteistä johtamista. Se perustuu teorian lisäksi ymmärrykseen. (Kamensky 2015, 77–78.)

Strategiat toteutetaan määrätietoisella työllä. Tällöin johdon on kannettava vastuu sekä strategisesta että operatiivisesta johtamisesta ja huolehdittava, että kaikki organisaation työntekijät ovat siinä osallisina. (Kamensky 2015, 94.) Johto on näin ollen strategian mukaisen toiminnan kannalta avainasemassa. Sen tehtävä on ohjata, johtaa ja kehittää organisaation toimintaa siten, että se on huolella laaditun strategian mukaista. Johdon viestinnän on oltava yhdenmukaista ja sen on kyettävä motivoimisen lisäksi sinnikkäästi ohjaamaan henkilöstöään sitoutumiseen, selittämään sille strategian tarkoituksen, selkiyttämään tavoitteet, tukemaan kollektiivista oppimista, kannustamaan lojaaliuteen sekä nousemaan tavoitetasolle. (Mitronen & Raikaslehto 2019, 195–196.)

Jalkauttamisprosessissa on kyse aktiivisesta ja jatkuvasta toiminnasta. Tämä muodostuu ajatuksen ja toiminnan päättymättömästä vuorovaikutuksesta. Organisaation toiminnan tulisi aktiivisesti heijastaa strategiaa aina sen mahdolliseen päivittämiseen saakka. (Karlöf 2004, 100.) Olennaista onnistuneessa strategiatyössä on johdon sitoutuminen muutosprosessiin. Työntekijöitä lähinnä olevilla johdon edustajilla on olennainen rooli strategian käytäntöön viemisessä. Koko organisaation strategia on vietävä yksikön ja tiimin toiminnan tasolle, jotta sen toteutuminen arjessa on ajan kanssa mahdollista. Ilman tätä vähitellen kasvavaa yhteisen ymmärryksen löytymisen vaihetta organisaatiotason strategia jää irralliseksi eikä tule ymmärretyksi ja toteutetuksi arjessa. Muutosprosessin kannalta olennaista on saada mukaan muutoksiin innokkaasti ja niihin nihkeästi suhtautuvien työntekijöiden väliin jäävä valtajoukko. Sen mukaan saaminen on muutoksen kannalta ratkaiseva. (Mitronen & Raikaslehto 2019, 195; Tuomi & Sumkin 2009, 19, 21, 30.)

Strategian toteuttamista edellyttäviä muutoksia saattavat jarruttaa useat eri tekijät. Niistä keskeisimpiä ovat Beerin ja Eisenstatin (2000, 31) mukaan ylhäältä alaspäin suuntautuva johtaminen, tehoton johtoryhmä, strategisesti epäselvät ja ristiriitaiset tavoitteet, puutteellinen informaationkulku johdon ja työntekijöiden välillä, toimintojen puutteellinen koordinointi sekä puutteelliset ja linjaamattomat johtamis- ja kehittämistaidot.

Kotterin ja Schlesingerin (2013, 3, 5, 9) mukaan johtoon kuuluvien kannattaa olla tietoisia myös todennäköisistä muutosvastarinnan syistä. Valitettavan usein organisaation johto ei tiedosta työntekijöiden erilaisia suhtautumistapoja. Strategiaan liittyvässä muutosprosessissa olisi hyvä selvittää, miten paljon ja millaista vastustusta organisaation sisällä on, missä henkilöstöryhmässä vastustusta esiintyy, kenellä on muutoksen kannalta olennaista tietoa ja miten merkittävä muutos on organisaation toiminnan kannalta.

Kotterin ja Schlesingerin (2013, 3) mukaan neljä keskeistä syytä muutosvastarintaan ovat:

1. pelko merkittävän asian menettämisestä
2. muutoksen ja sen tarkoituksen väärin ymmärtäminen
3. uskomus muutoksen tarpeettomuudesta organisaatiolle ja
4. alhainen kyky sietää muutoksia.

Strategian jalkauttamista koskevia päätöksiä tehdään tyypillisesti joko suorasti tai epäsuorasti pohjautuen ponnistelujen nopeuteen, ennakkosuunnittelun työmäärään, osallistujien määrään ja painotusalueisiin. Muutoksen onnistumista tukevat päätökset, jotka ovat linjassa organisaation toiminnan kanssa ja sopivat keskeisiin muutosalueisiin. (Kotter & Schlesinger 2013, 8.) Strategian onnistumista voidaan tukea aktiivisella analysoinnilla ja kohdentamalla tarvittavia resursseja harmitusti. Organisaation täytyy pitää huoli siitä, että olosuhteet strategian jalkauttamiseen ovat suotuisat. Sillä on oltava käytössään tarvittava osaaminen, strategiaa tukeva tehokas viestintä sekä työntekijät, jotka ovat valmiita toimimaan strategian mukaisesti. Johdon tehtävä on kantaa vastuuta ihmisten johtamisesta sekä toiminnan aktiivisesta ohjaamisesta ja seurannasta. (Karlöf 2004, 100–101.)

Henkilöstö kannattaa valmistella muutosprosessia varten hyvin ja kääntää todennäköinen muutosvastarinta eduksi. Organisaation eri tasojen avainhenkilöt on otettava mukaan koko strategia-prosessiin, jolloin he ovat mukana suunnittelemassa, toteuttamassa, seuraamassa ja arvioimassa muutosta. Avainhenkilöt voivat olla osaamiseltaan hyvin erilaisia ja johdon tulee aina muistaa, että se kantaa vastuun koko prosessista. (Tuomi & Sumkin 2009, 31–32.)

Muutokseen liittyvää vastustusta voidaan Kotterin ja Schlesingerin (2013, 7) mukaan helpottaa hyödyntämällä erilaisia kuvassa 3. esiteltyjä lähestymistapoja, joita on kuusi:

1. koulutuksen ja kommunikaation lisääminen
2. osallistumisen ja osallistamisen lisääminen
3. helpottaminen ja tukeminen
4. neuvottelemisen ja sopiminen

5. tietojen muuttaminen ja yhteisvalinnat sekä

6. sopimaton pakottaminen.

Jokaisella lähestymistavalla on omat etunsa ja haittansa. Yleisin virhe on hyödyntää vain yhtä johdolle tyypillistä lähestymistapaa (kuva 3). Tyypillistä on myös se, että muutosta lähestytään strategian kannalta epäjohdonmukaisesti. (Kotter & Schlesinger 2013, 7–8.)

LÄHESTYMISTAPA	TILANNE	EDUT	HAITAT
Koulutuksen ja kommunikaation lisääminen	Tiedon puuttuessa tai ollessa virheellistä.	Vakuuttuttuaan ihmiset suhtautuvat muutoksen toimeenpanoon avuliaasti.	Voi viedä aikaa, etenkin suuressa organisaatiossa.
Osallistumisen ja osallistamisen lisääminen	Kun toimeenpanijoilla ei ole tarpeeksi muutoksen suunnitteluun tarvittavaa tietoa, ja organisaation sisällä on todennäköisesti muutosvastarintaa.	Työntekijät sitoutuvat muutoksen toteuttamiseen. Työntekijöiden tietoa tarvitaan muutoksen suunnitteluun.	Voi viedä aikaa, varsinkin jos suunnitelma osoittautuu käyttökelvottomaksi.
Helpottaminen ja tukeminen	Työntekijöiden vastustaessa ja sopeutumisen ollessa haastavaa.	Kaikkein toimivin lähestymistapa sopeutumisen tukemisessa.	Voi viedä aikaa, tulla kalliiksi ja silti epäonnistua.
Neuvottelemisen ja sopiminen	Jonkun työntekijän tai ryhmän selvästi hävitessä muutoksen vuoksi tai kun vastustajilla on selvästi valtaa muutoksen toimeenpanossa.	Voidaan usein suhteellisen helposti säästyä suurilta sopeutumisen haasteilta.	Tulee useissa tilanteissa kalliiksi ja aktivoi todennäköisesti muissakin halun neuvotella.
Tietojen muuttaminen ja yhteisvalinnat	Muiden toimintamallien ollessa hyödyttömiä tai liian kalliita.	Suhteellisen nopea ja halpa ratkaisu vastuksesta johtuviin ongelmiin.	Voi johtaa tulevaisuudessa ongelmiin, jos työntekijät kokevat tulleeensa manipuloituksi.
Sopimaton pakottaminen	Muutoksen nopeuden ollessa olennaista ja muutoksen toimeenpanijalla valta-asema.	Nopeaa ja vastuksesta helposti voittavaa.	Riski, että työntekijät suuttuvat muutoksen toimeenpanijalle.

Kuva 3. Muutosprosessia helpottavat lähestymistavat (mukaiillen Kotter & Schlesinger 2013, 7).

2.4 Strategian arviointi ja kehittäminen

Strategian luomisen ja jalkauttamisen aloittamisen jälkeen tärkein asia on sen toimivuuden aktiivinen ja suunnitelmallinen seuraaminen (Karlöf 1998, 200).

Organisaation tulisi säännöllisesti tarkastaa strategiansa ajantasaisuus ja toimivuus sekä sen johtaminen. Pääkohtia on hyvä arvioida tiivistetyllä analyysillä vuosittain ja suorittaa 3–5 vuoden välein tarkempi arvio. (Kamensky 2015, 57.)

Toiminnan ja strategian onnistumisen seuraaminen on mahdollista ennalta sovittujen ja organisaation muutosta palvelevien mittareiden avulla. Arvioimalla saadaan tietoa siitä, miten strategia

on vaikuttanut organisaation toimintatapoihin sekä miten hyvin uudet toimintatavat on organisaation sisällä omaksuttu. Laadittavat mittarit on hyvä perustaa asiakkaan saamaan lisäarvoon sekä organisaation tuottavuuteen. (Karlöf 1998, 199–200.)

Selkeiden mittareiden luominen on haastava prosessi. Mittareita laadittaessa on syytä kiinnittää huomiota useisiin keskeisiin asioihin. Ne on kytkettävä organisaation taloudellisiin tavoitteisiin ja tehtävä luonnolliseksi osaksi organisaation toimintaa. Mittareilla tulee olla myös ennalta sovittu vertailukohta. Mikään yksittäinen organisaation osa-alue ei saa ajaa muiden ohi tarkastelussa. Mittareita valittaessa otetaan huomioon muun muassa mitattavan asian laatu, luonne ja asiakkaan näkökulma. Mittausjärjestelmän tulisi olla toiminnan tehokkuuteen kannustava ja helposti toteutettava. Lisäksi siihen tulisi liittää myös selkeä palkitsemisjärjestelmä. (Karlöf 1998, 200, 203.)

Analyysit tukevat Kamenskyn (2014, 123) mukaan organisaation toimintaa kolmella tavalla:

1. luomalla perustan strategioiden tekemiselle, toteuttamiselle ja uusimiselle
2. kehittämällä organisaation tuntemusta lähtötilanteen toimintaympäristöstä, itse organisaatiosta sekä niiden välisestä vuorovaikutuksesta
3. kehittämällä organisaation työntekijöiden strategista osaamista parantamalla analyysityössä tarvittavaa tietotaitoa, luomalla edellytyksiä yhteisen strategisen näkemyksen syntymiselle sekä tukemalla työntekijöiden halua ja rohkeutta strategiatyön tekemistä kohtaan.

Kehittyvä strategia vaatii organisaatiolta myös siihen liittyviä kokeiluja, joiden avulla voidaan testata asiakkaiden ja ympäristön suhtautumista uusiin palveluihin, tuotteisiin tai toimintamalleihin (Mitronen & Raikaslehto 2019, 46–47).

Strategisten kokeilujen avulla organisaatio saa tietoa siitä, mikä toimii ja mikä ei. Tällöin sen on mahdollista nopeasti oppia ja kehittää toimintaansa. Tarvittaessa organisaation on kyettävä näkemään myös koko toimialasta luopumisen mahdollisuus ja korvata se kannattavammalla toimialalla. Silloin keskiössä ovat asiakkaat ja heidän tarpeensa. (Mitronen & Raikaslehto 2019, 46–47, 51–52.)

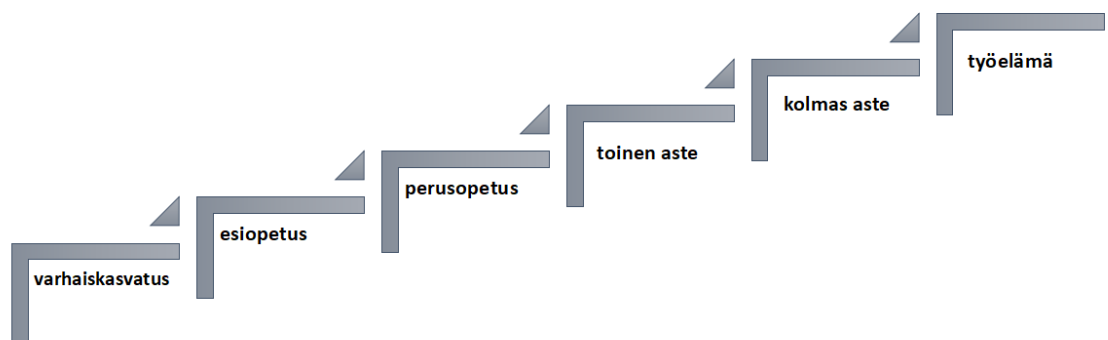
Huolella suunniteltu strategiaprozessi on organisaatiolle kannattava, sillä prosessin ohjaaminen, aikatauluttaminen, osallistujien sitouttaminen, tulosten tarkastelu sekä suuntaamisen arviointi ovat kokemusta vaativia tehtäviä. Organisaation omien asiantuntijoiden lisäksi prosessissa voi olla hyötyä ulkopuolisesta asiantuntijasta, jolla on kokemusta strategiatyöhön liittyvistä vaativista

ohjaus- ja oppimisprosesseista. Onnistuneesti loppuun viety strategiaproessi ja hyvin valitut mitarit antavat organisaation jäsenille kokemuksen siitä, että heillä on yhteinen ymmärrys ja tieto yhteisestä tavoitteesta sekä prosessin etenemisestä käytäntöön. Lisäksi organisaatiossa syntyy sisäinen tunne siitä, että visio toteutuu yhdessä kulkien, ohjaa arjen toimintaa ja lisää yksilöiden työpanosta. Resurssit ja osaaminen on huolellisesti toteutetun strategiaproessin jälkeen helpompi kohdentaa oikeisiin paikkoihin. Tuloksekas ja innostunut johtamisote saa pidettyä yllä innostuksen, uteliaisuuden sekä kyvyn tunnistaa mahdollisuuksia. Tehtävässään onnistunut strateginen johtaja saa itsensä lisäksi innostettua ja kannustettua muita organisaation työntekijöitä toimimaan strategian mukaisesti. (Tuomi & Sumkin 2009, 108–109; Mitronen & Raikaslehto 2019, 195–196.)

3 Yrittäjyyskasvatus

Yrittäjydessä on useiden tutkimusten mukaan kysymys laajasta yhteiskunnallisesta prosessista, ja se on tulos ympäristön sekä yksilön kulttuurisen perimän vaikutuksesta. Yrittäjyys on liittynyt useaan murrosvaiheeseen ja se on ilmiönä kannatellut tapahtunutta muutosta. Yhteiskunnallisissa murrosvaiheissakin yrittäjyys on säilyttänyt luonteensa aikakaudesta riippumatta. (Kyrö 1997, 217, 226.)

Sanaa yrittäjyyskasvatus puolestaan käytetään, kun tarkoitetaan suurelle ihmismäärälle kohdistuvaa toimintaa. Tällöin on kyse yrittäjyyden ensimmäisestä askelmasta (Paasio & Nurmi 2006, 39). **Yrittäjyyskasvatuksella** tarkoitetaan elinikäisen prosessin kokonaisuutta, joka muodostuu pedagogiikasta, kontekstista ja toiminnasta. Tämä kokonaisuus on edellytys yrittäjämäisen toiminnan aikaansaamiseksi. Sitä varten eri asteille on määritelty Suomessa omat tavoitteet ja painopisteet. (Kyrö & Ripatti 2006, 19.) Yrittäjyyskasvatus etenee askel askeleelta varhaiskasvatuksesta koulutuksen kolmannelle asteelle saakka (kuva 4) (Opetusministeriö 2009, 18–24). Yrittäjyyskasvatus on hiljalleen tullut myös osaksi yliopistojen opettajankoulutusta. Sen tavoitteena on tukea lasten osallistuvaa kansalaisuutta sekä yrittäjyyttä aloittamalla yrittäjyyden polku sisäistä yrittäjyyttä rakentaen. (Opetushallitus 2004, 18, 23.) Haasteena tosin on, että yrittäjyyskasvatukseen ei vielä ole ”luotu” yhtenäistä pedagogista polkua, joka helpottaisi opettajia ottamaan yrittäjyyskasvatuksen osaksi omaa toimintaansa (Lackéus 2015, 10, 22, 26).

Kuva 4. Yrittäjyyskasvatuksen ehjä polku varhaiskasvatuksesta työelämään (mukaillen Opetusministeriö 2009, 18–24).

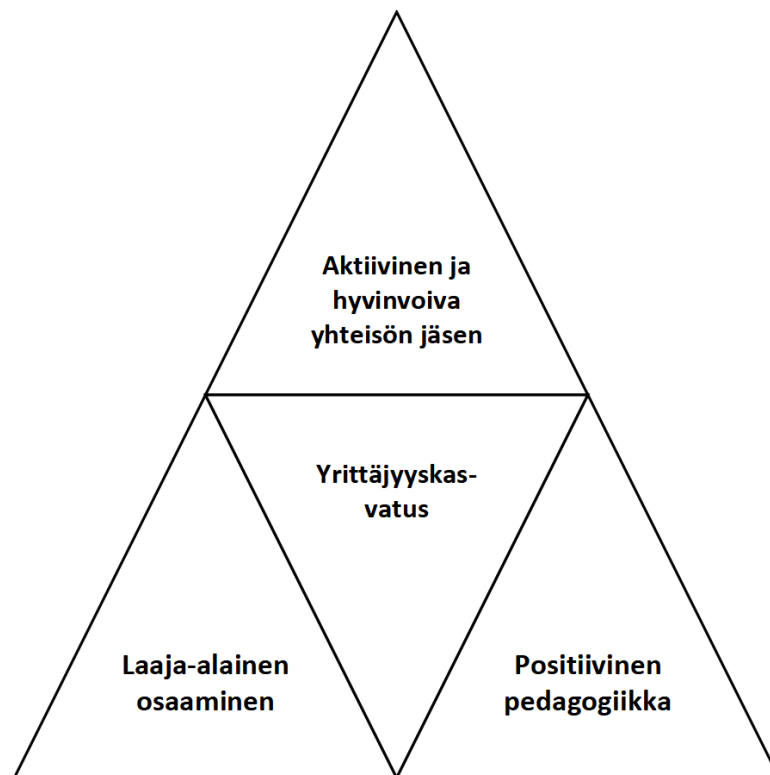
Yrittäjyyskasvatuksen käsitteen ymmärtäminen on osoittautunut haastavaksi. Sanan ymmärtäminen suppeassa merkityksessä on saanut aikaan jopa vastustusta yrittäjyyskasvatusta kohtaan. Asennemuutoksen kannalta olisi tärkeää pohtia, mitä yrittäjyyskasvatus käytännössä tarkoittaa eli vastata kysymyksiin: mitä, miten ja missä tai mitä, miksi, milloin ja miten. (Lackéus 2015, 6–7, 9–10; Lehtonen & Vertanen 2006, 176.) Etenkin pienempien lasten kohdalla tämä olisi tärkeää, jotta he eivät jäisi ilman yrittäjyyskasvatusta. Yritteliäisyys ei riipu iästä. Yrittäjyyskasvatuksen menetelmiä voidaan jouhevasti soveltaa kaiken ikäisten kanssa. Tulokset ovat sitä paremmat mitä aikaisemmin yrittäjyyskasvatus aloitetaan. (Lackéus 2015, 17, 26; Ojala 2020.)

Lapset ja nuoret tekevät tulevaisuuden. Heillä on tulevaisuudessa vastuu päättämisestä, suunnittelemisesta ja kouluttamisesta. Tätä vastuuta varten heille tulisi mahdollistaa omaehtoisen ja sisäisen yrittäjyyden omaksuminen jo varhaisessa vaiheessa. Yrittäjämäinen asenne ja yrittäjyyden merkityksen ymmärtäminen tukevat hyvinvointiyhteiskuntamme kehitystä. Ne antavat perustan aktiivisille yhteiskunnan jäsenille, jotka kykenevät toimimaan innovatiivisesti sekä luovasti kaikilla elämän osa-alueilla. Kaikki työpaikat hyötyvät työntekijöiden kehittyneestä sisäisestä yrittäjyydestä, koska taidot tukevat myös organisaation ja työyhteisön toimintaa. Yrittäjyyskasvatuksen avulla oppijoille syntyy ajan myötä kyky suunnitella omaa elämäänsä sekä usko siihen, että heillä on sen lisäksi mahdollisuus vaikuttaa myös muuhun yhteiskuntaan. Onnistuakseen yrittäjyyskasvatus vaatii osaavia ja innostuneita opettajia sekä oppivaa organisaatiota. (Römer-Paakkanen 2006, 197–198, 200.)

Yritteliäisyyden merkitys kasvatuksessa ja opetuksessa on tiedostettu. Enää sen tärkeyttä ei kyseenalaisteta, vaan pyritään miettimään, mitä ja miten yrittäjyyttä lapsille tulisi opettaa. Yrittäjyyskasvatuksen painotusalueet heijastavat poliittista, koulutuksellista ja tieteellistä näkökulmaa, joilla pyritään etsimään toiminnalle uutta suuntaa. Yrittäjyydessä on kysymys taloudellisesta voimavarasta, joka saa alkunsa ihmisen älykkyydestä, tietämyksestä sekä luovuudesta. Toteuttamalla yrittäjyyskasvatusta, voidaan valtakunnallisella tasolla edistää ihmisten valmiuksia hyvän elämänlaadun saavuttamiseen sekä haastavien tilanteiden kohtaamiseen. (Kyrö & Ripatti 2006, 12–13.)

Kuvaan 5 kootusta yrittäjyyden pyramidista voidaan nähdä, että laaja-alainen osaaminen ja positiivinen pedagogiikka tukevat yhdessä yrittäjyyskasvatuksen kanssa aktiiviseksi yhteisön jäseneksi kasvamista. Pyramidin pohjan avulla yhteiskunta voi järjestelmällisesti ennaltaehkäistä tulevai-

suuden aikuisten syrjäytymistä ja alisuoriutumista. Tavoitteena on innovatiivinen, aktiivinen, itseensä sekä tulevaisuuteen uskova ja vaikutushaluinen kansalainen, joka on saanut vahvan pohjan aikuisiän toiminnalle hyvin suunnitellulta ja pitkäjännitteisesti toteutetulta oppimisen polulta.

Kuva 5. Yrittäjyyskasvatuksen pyramidi (mukaillen Avola & Pentikäinen 2019, 17, 24, 26, 70; Hoppa 2017; Kyrö & Ripatti 2006, 12–13; Lackéus 2015, 17–8; Ojala 2019, 3; Opetusministeriö 2009, 16; Römer-Paakkanen 2006, 197).

Tässä luvussa käsitellään tarkemmin kokonaisuutta, jonka avulla tuetaan lasten kasvua aktiivisiksi ja hyvinvoiviksi yhteisön jäseniksi. Ensin esitellään yrittäjyyskasvatusta ohjaavat linjaukset ja sen jälkeen pureudutaan yritteliäisyyteen ja yrittäjyyden eri muotoihin. Tämän jälkeen paneudutaan yrittäjyyspedagogiikkaan, riskeihin ja epävarmuuteen sekä opettajaan yrittäjyyspedagogiikan toteuttajana. Lisäksi luvussa avataan tarkemmin yrittäjyyskasvatusta varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen näkökulmasta. Lopuksi perehdytään positiivisen pedagogiikan merkitykseen osana yrittäjyyskasvatusta ja pureudutaan yrittäjyyskasvatuksen ennaltaehkäiseviin vaikutuksiin.

3.1 Yrittäjyyskasvatusta ohjaavat linjaukset

Yrittäjyyskasvatuksen Euroopan laajuinen kehittäminen on ollut yksi EU:n keskeisistä koulutuspolitiikkaan liittyvistä teemoista 2000-luvulla. Euroopan alueella toimii Eurydice -verkosto. Sen tehtävä on kuvata ja vertailla eri maiden koulutusjärjestelmien eroja sekä edistää ymmärrystä, yhteistyötä, luottamusta ja liikkuvuutta Euroopassa ja laajemminkin. Verkoston toiminnan taustalla ovat erityisesti nuorten suuri työttömyysaste, talouskriisit sekä taloudessa tapahtuvat nopeat muutokset. Tästä syystä laaja-alaiden taitojen, joihin yrittäjyyskin kuuluu, katsotaan olevan ensiarvoisen tärkeitä Euroopan tulevaisuuden kannalta. Kyse on ennen kaikkea tulevaisuuden kannalta optimaalisesta asenteesta, tiedoista ja taidoista, jotka muodostavat pohjan yrittäjämäiselle asenteelle. (Euroopan komissio 2012.)

Suomen opetus- ja kulttuuriministeriö on laatinut omat linjauksensa yrittäjyyskasvatuksesta. Linjauksen tarkoitus on suunnata, kehittää ja ohjata yrittäjyyskasvatuksen edistymistä sekä sitä koskevia toimenpiteitä. Tätä varten on kehitetty apuvälineitä toiminnan arvioinnin ja kehittämisen tueksi käytännön työssä. Kohderyhmän muodostavat kasvatus-, opetus- ja koulutusalat sekä paikalliset, alueelliset että valtakunnalliset toimijat. Lisäksi linjauksessa on huomioitu myös yrittäjät ja yrittäjyyttä tukevat organisaatiot. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017.) Ministeriön linjausten tavoitteena on lasten ja nuorten osalta lisätä valtakunnallisesti ja alueellisesti myönteistä asenneilmapiiriä ja yrittäjyyskulttuuria. Lisäksi tavoitteena on tukea sisäisen ja ulkoisen yrittäjyyden kehittymistä myöhemmin tapahtuvan yritystoiminnan käynnistämiseksi ja innovaatiotoiminnan edistämiseksi. (Opetusministeriö 2004, 7.)

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa tehdään opetusministeriön (2014, 16-19) taholta laaja-alaista oppimista koskevat linjaukset. Tavoitteena on lasten kasvun tukeminen yksilönä sekä yhteisön jäsenenä. Elinikäisen oppimisen polku luo pohjaa sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestäväälle toiminnalle. Tietopohjaa tärkeämpänä pidetään sitä, miten esiopetuksessa työskennellään, millaisia oppimisympäristöjä hyödynnetään ja miten lasten oppimista sekä hyvinvointia tuetaan. Laaja-alaiden taitojen merkitys korostuu yhä nopeammin muuttuvassa maailmassa. Tästä syystä lasten ihmisenä kasvamista, opiskelua, työn tekemistä ja kansalaisena toimimista on tärkeää tukea. Esiopetussuunnitelman perusteissa laaja-alainen osaaminen jaetaan kuuteen eri osa-alueeseen. Niitä ovat:

1. Ajattelu ja oppiminen
2. Kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu
3. Itsestä huolehtiminen ja arjen taidot

4. Monilukutaito ja
5. Tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen sekä
6. Osallistuminen ja vaikuttaminen.

Varhaiskasvatuksen toimintaa Opetushallitus ohjaa **Varhaiskasvatussuunnitelman perusteilla**, jotka päivitettiin vuonna 2018. Niihin on niin ikään sisällytetty laaja-alaisten taitojen opettamista koskeva osio. (Opetushallitus 2018, 23–24.) Kyseinen osio sisältyi jo vuonna 2016 päivitettyihin Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin (Opetushallitus 2016).

Perusteissa korostetaan sitä, että laaja-alaisissa taidoissa on kyse tietojen, taitojen, arvojen, asenteiden ja tahdon kokonaisuudesta. Kyseessä on Suomessa kehitetty malli, jossa lapsia kannustetaan pienestä pitäen hyödyntämään osaamiaan taitoja omassa toiminnassaan, osoituksena osaamisestaan. (Opetushallitus 2018, 23–24; Holappa 2017.)

Laaja-alaisten taitojen merkitys alati muuttuvassa maailmassa nähdään keskeiseksi tekijäksi myös pienten lasten toiminnassa. Ihmisenä kasvaminen, opiskelun taidot, työnteko sekä kansalaisena toimiminen nyt sekä tulevaisuudessa edellyttävät eri tiedon- ja taidonalojen ylittävää ja yhdistävää osaamista. Tämän merkittävän taidon harjoitteluun aloitetaan jo varhaislapsuudessa. Varhaiskasvatuksen laaja-alaisten taitojen kokonaisuus on linjassa esiopetussuunnitelman ja perusopetussuunnitelman kanssa. Se mahdollistaa luontevan jatkumon syntyminen, jolloin lapset oppivat vähitellen yhä kokonaisvaltaisemmin käyttämään oppimiaan tietoja sekä omaksumiaan taitoja tilanteen edellyttämällä tavalla. (Opetushallitus 2018, 23–24; Holappa 2017.)

Opetushallituksen (2018, 24) asettamissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa laaja-alainen osaaminen jaetaan viiteen eri osa-alueeseen. Niitä ovat:

1. Ajattelu ja oppiminen
2. Kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu
3. Itsestä huolehtiminen ja arjen taidot
4. Monilukutaito ja tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen sekä
5. Osallistuminen ja vaikuttaminen.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista poiketen sekä esiopetussuunnitelman että varhaiskasvatussuunnitelman perusteista on jätetty pois työelämätaitojen ja yrittäjyyden osio. Tästä huolimatta kaikki työelämätaitojen sekä yrittäjyyden peruselementit sisältyvät myös pienempien lasten laaja-alaiseen osaamiseen. Oppimisen lainalaisuudet ovat iästä riippumatta samat, vain kehitysvaiheiden keskeiset asiat korostuvat. Laaja-alaisen oppimisen osalta tärkeintä on vahvistaa

oppijoiden asennetta sekä rohkaista yrittämiseen ja kokeilemiseen. Laaja-alainen osaaminen kasvaa oppimispolulla ja antaa koko ajan enemmän eväitä sekä suuntaa tulevaisuudelle. (Holappa 2014.)

3.2 Perustana yritteliäs asenne

Yritteliästä asenteesta on nykypäivänä hyötyä kaikkialla. Yritteliäisyydellä tarkoitetaan kykyä toimia yritteliäästi, eli omatoimisesti, ratkaisukeskeisesti, joustavasti ja epävarmuutta kestäen. (Ojala 2019, 5.) Yrittäjyyden omaksumista voidaan tukea osana opetusta. Oppimista ja asennoitumista ohjataan yrittäjämäisesti tukemalla lapsen luovuutta, itseohjautuvuutta, erilaisuuden arvostamista, riskinottoa sekä vastuun kantamista. Yrittäjämäisiä ominaisuuksia voidaan opettaa sekä opettaja- että oppijälähtöisesti. Tärkeintä on synnyttää oppimisien käytänteitä, jotka ovat oppijakeskeisiä ja yrittäjämäisiä. (Remes 2004, 84–85.)

Yritteliäisyyteen liitetään nykyään muun muassa kuvaan 6 koottuja Hornadayn yhteen vetämiä ominaisuuksia. Ne ovat vahvasti sidottuja oppijan persoonallisuuteen ja luonteeseen, jotka puolestaan vaativat kehittyäkseen sosiaalista ympäristöä. Yrittäjyyskasvatuksessa on siten kyse näiden yksilöllisten luontaisten ominaisuuksien kehittämisestä sekä kehittymisestä. Koska yrittäjyyteen liittyviin yksilöllisiin ominaisuuksiin voidaan vaikuttaa, on yhteiskunnalla merkittävä rooli näiden ominaisuuksien tukemisessa. (Ristimäki 2004, 50–51.)

Kuva 6. Yhteenveto Hornadayn koostamista yritteliäisyyden ominaisuuksista (Ristimäki 2004, 50).

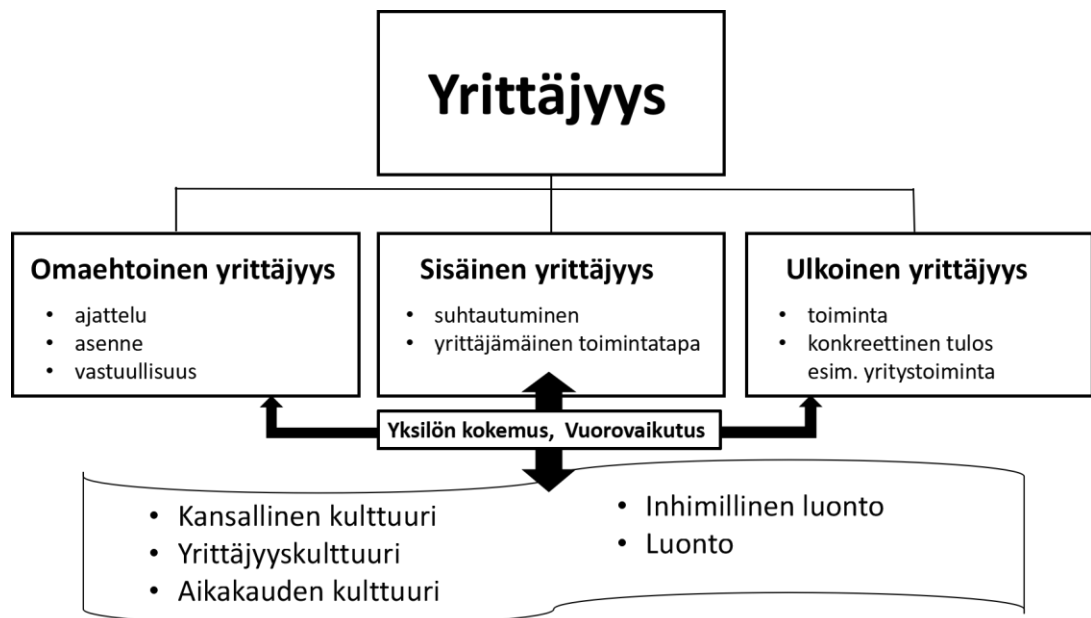
Käsitys yrittäjyydestä on Kyrön (1997, 192, 225–226; 1998, 118, 134) mukaan vähitellen muuttunut ja etsii yhä uutta muotoaan. Kyrö on jakanut yrittäjyyden kolmeen eri osaan:

Näitä ovat **ulkoinen yrittäjyys**, jonka tunnusmerkkinä on prosessin tuloksena syntyneitä todellista yrittäjän omistamaa ja johtamaa yritystoimintaa. Ulkoinen yrittäjyys mahdollistaa uusien työpaikkojen syntymisen. (Kyrö 1997, 225–226; 1998, 118, 134)

Sisäisellä yrittäjyydellä tarkoitetaan työyhteisön tai organisaation lukuun tehtävää yrittäjämäistä toimintaa. Se kuvastaa yritteliästä prosessia sekä tietoista ja tiedostamatonta organisaation toimintatapaa. (Kyrö 1997, 192, 225–226; 1998, 118, 134)

Omaehtoisella yrittäjyydellä puolestaan tarkoitetaan yksilön omaa kehityskaarta, käyttäytymistä, asennetta sekä tapaa toimia. Omaehtoiseen yrittäjyyteen liittyy yksilön vastuu oppimisestaan, sosiaalisesta elämästään sekä työllistymisestään ja toimeentulostaan. (Kyrö 1997, 192, 225–226; 1998, 118, 134)

Yksilö on yhteisön jäsen, joka voi vaikuttaa ympäristöönsä. Kaikki yrittäjyyden muodot ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja vaikuttavat toinen toisiinsa. Yrittäjyyden muodot ovat lisäksi vuorovaikutuksessa ympäröivän kansallisen kulttuurin, yrittäjyyskulttuurin, aikakauden kulttuurin, inhimillisen luonnon sekä luonnon kanssa. (Kyrö 1997, 192, 225–226; 1998, 118, 134.) Kuvaan 7 on koottu omaehtoiseen, sisäiseen ja ulkoiseen yrittäjyyteen liittyviä asioita sekä niihin vaikuttavia tekijöitä.

Kuva 7. Yrittäjyyden muodostuminen ja siihen liittyvä vuorovaikutteisuus (mukaiillen Kyrö 1997, 204–206, 225–226; Kyrö 1998, 134).

Yrittäjyyskasvatuksessa yrittäjyyden muodot -käsite on niin ikään luontevaa jakaa edellä kuvatusti kolmeen eri osa-alueeseen. Koska kyse on lapsista, ne ilmenevät kuitenkin hieman eri tavalla. Tarkasteltaessa lapsen kehitystä yritteliäisyyden polulla, osa-alueet onkin luontevaa kääntää toiseen järjestykseen, kuten kuvassa 7 on tehty.

Yrittäjyyden tarkastelua omaehtoisesta yrittäjyydestä käsin puoltaa myös Remeksen (2004, 84) muistutus siitä, että omaehtoinen yrittäjyys on pohja sisäiselle ja ulkoiselle yrittäjyydelle sekä siitä seikasta, että pedagogisessa ajattelussa lähdetään liikkeelle yksilöstä. Lisäksi on syytä muistaa, että yrittäjyyttä tulee ensisijaisesti tarkastella yksilön näkökulmasta ja siirtyä vasta tämän jälkeen yhteisön tai tietyn yksikön tarkasteluun.

Lasten kohdalla **omaehtoinen yrittäjyys** voisi näin ollen tarkoittaa itseohjautuvaa asennoitumista ikäkauteen sopivalla tavalla, vastuun ottamista ja halua sekä mahdollisuutta vaikuttaa omaan tulevaisuuteen. Omaehtoinen yrittäjyys ilmenee kaikilla elämän osa-alueilla ja luo pohjaa yritteliäälle asenteelle. **Sisäinen yrittäjyys** puolestaan voisi näyttäytyä kekseliäisyytenä ja yritteliäänä toimintatapana. **Ulkoinen yrittäjyys** voisi lasten kohdalla ilmetä konkreettisenä ja tavoitteellisenä yrittäjyysosaamista ilmentävänä tekemisenä, jolla luodaan arvoa ulkopuolisille. (Kuva 8) (Mukaiillen Kyrö 1997 204–206, 225–226; Lackéus 2015, 9–11.) Eri kehitysvaiheissa yrittäjyyden osa-alueet ilmenevät eri tavoin muodostaen kuitenkin yksilölle luontaisen oppimispolun.

	Omaehtoinen yrittäjyys	Sisäinen yrittäjyys	Ulkoinen yrittäjyys
Tarkoittaa...	<ul style="list-style-type: none"> • itseohjautuvaa asennoitumista • vastuun ottamista • halua ja mahdollisuutta vaikuttaa omaan ympäristöön • toimintaa kaikilla elämän osa-alueilla • luo pohjaa yritteliäälle asenteelle 	<ul style="list-style-type: none"> • kekseliäisyyttä • yrittäjämäistä toimintatapaa 	<ul style="list-style-type: none"> • konkreettista tekemistä • arvon tuottamista ulkopuoliselle taholle • yrittäjyysosaamisen kehittymistä

Kuva 8. Yrittäjyyden osa-alueet lapsille sovellettuna (mukaiillen Kyrö 1997 204–206, 225–226; Kyrö 1998 116; Lackéus 2015, 9–11).

3.3 Yrittäjyyspedagogiikka

Yrittäjyyspedagogiikka on vielä suhteellisen uusi käsite. Se on noussut vähitellen käsitteen yrittäjämäinen pedagogiikka rinnalle.

Tässä työssä käytetään käsitettä yrittäjyyspedagogiikka, koska se kuvaa parhaiten yrittäjyyden tukemisessa käytettävää pedagogista menetelmää. Käsitettä yrittäjyyspedagogiikka on viime aikoina alettu käyttää entistä rohkeammin. Termin on ottanut julkaisuissa aktiiviseen käyttöön esimerkiksi Suomen Yrittäjien (n.d.) yrittäjyyskasvatuksen parissa työskentelevä Osaavia opettajia -yrittäviä nuoria -hankkeen projektipäällikkö Ojala. Hän on työstänyt käytännön materiaalia yrittäjyyspedagogiikan toteuttamisen tueksi ja järjestää organisaatioille yrittäjyyspedagogiikkaan sekä yrittäjyyskasvatukseen liittyviä koulutuksia.

Yrittäjyyspedagogiikka on oiva väline toteuttaa merkityksellisiä oppimiskokemuksia. Menetelmän avulla on mahdollista saavuttaa sekä yksittäisten oppijoiden että koko yhteiskunnan kannalta tärkeitä tavoitteita. Oppijat tottuvat yritteliääseen työskentelyyn ja saavat kokemuksia työelämässä tarvittavista valmiuksista. Laaja-alaisuutensa vuoksi yrittäjyyspedagogiikka tukee myös yksilöiden kokonaisvaltaista hyvinvointia. (Ojala 2019, 3.)

Yrittäjyyspedagogiikassa ei erotella toimintaa ikäkausittain eikä yritteliäisyyden taso katso ikää (Ojala 2020). Yrittäjyyskasvatuksessa on kysymys aktiivisuudesta, neuvottelukyvystä, joustavuudesta, opitun tiedon luovasta hyödyntämisestä, uusien tietojen ja taitojen oppimisesta, havaintojen tekemisestä, oppijälähtöisyydestä, vuorovaikutteisuudesta, projektityöskentelystä, ilmiöistä ja kokonaisvaltaisuudesta. Pedagogisesti tarkasteltuna yrittäjyyspedagogiikka käsitteellä on yhteyksiä Steiner-, Montessori- ja Freinet- pedagogiikkoihin, mutta mikään edellä mainituista ei kuitenkaan vastaa suoraan yrittäjyyskasvatusta. (Remes 2004, 84–85.) Edellä mainitut yrittäjyyskasvatuksen painotukset voisivat hyvin muodostaa pohjan yrittäjämäiselle pedagogiikalle, jonka sisältöä ei vielä tähän mennessä ole varsinaisesti kuvattu.

Tässä alaluvussa pohditaan, miten yrittäjämäinen pedagogiikka on vähitellen alkanut saada muotoaan, millainen rooli riskeillä ja epävarmuuden sietämisellä on yrittäjyyskasvatuksessa sekä sitä millainen rooli opettajalla on yrittäjämäisen pedagogiikan toteuttajana. Kyseiset aiheet antavat hyvän pohjan yrittäjyyspedagogiikan omaksumiselle.

Yrittäjyyspedagogiikan kehitysvaiheesta

Yrittäjyyspedagogiikan luominen on alkutaipaleella. Kyrö (2006, 122) rohkaiseekin kaikkia opettajia haastamaan itsensä ja löytämään sekä luomaan yhdessä oppijoiden kanssa uusia toimintamalleja. Erityisesti pienempien lasten yrittäjyyskasvatuksen ja siihen liittyvän pedagogiikan osalta tulisi löytää vastaukset kysymyksiin: mitä, miten ja missä (Lehtonen & Vertanen 2006, 176). Lackéus (2015, 11) puolestaan on nostanut arvon tuottamisen ulkopuolisille yrittäjyyskasvatuksen keskeiseksi merkiksi. Ojala (2019, 9) tiivistää yrittäjyyspedagogiikan kolmeen peruselementtiin, joista ensimmäinen on **arvon luominen** ulkopuolisille tahoille, toinen **tekeminen ja toiminnallisuus** ja kolmas **kokemus riskistä**.

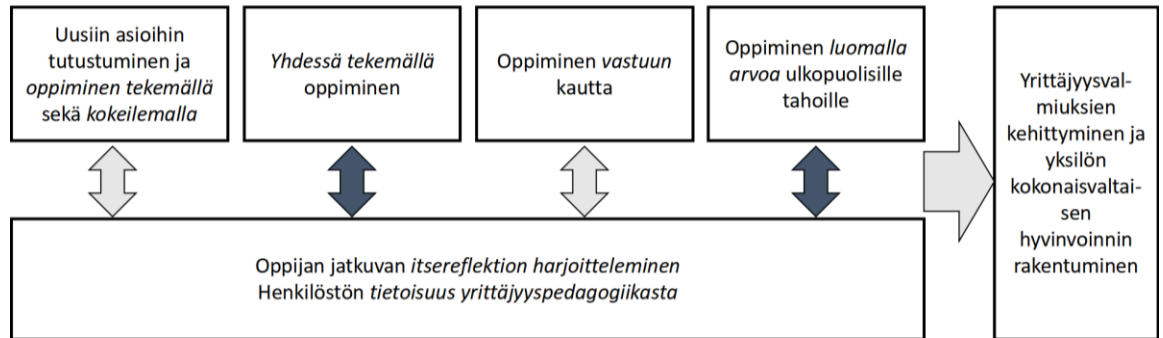
Yrittäjyyspedagogiikan tulisi lähteä oppijan tarpeista. Silloin kyse on erityisesti omaehtoisen yrittäjyyden tarkastelusta eli siitä missä asioissa yrittäjyys ilmenee. Pedagogisia ratkaisuja tehtäessä on hyvä huomioida oppiainerajat ylittävä oppiminen sekä ulkopuoliset toimijat, jotka voivat tukea

tavoitteiden saavuttamista. Yhteistyön aito toteuttaminen tukee yritteliäisyyden toteutumista. Muun muassa työpajatyöskentelyä hyödyntämällä voidaan varmistaa yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen ja ylläpitäminen. Tällöin on luonnollisempaa käyttää kokonaisvaltaisesti hyödyksi ympäristön resursseja. Samalla oppivan yhteisön on mahdollista luoda toimintakulttuuria, josta sen ympäristö ja sidosryhmät hyötyvät. Työpajatyöskentelyä hyödynnettäessä voidaankin puhua työpajapedagogiikasta, joka palvelee kokonaisvaltaisesti myös yrittäjyyskasvatuksen tavoitteita. Oppijat ovat aktiivisia toimijoita, jotka ottavat vastuuta ja osallistuvat kertomalla omia ajatuksiaan sekä toiveitaan. (Remes 2004, 84–87.)

Työpajatyöskentely on opetushenkilöstölle tuttua, joten sen hyödyntäminen yrittäjyyskasvatuksen alkutilanteessa voisi madaltaa uuden oppimismenetelmän aloittamisen kynnyistä. Tärkeintä olisi, että jokainen opettaja löytäisi itselleen luonnollisen tavan aloittaa yrittäjyyskasvatus oman ryhmänsä kanssa.

Opettajat tulisi saada kokemaan henkilökohtaista mielenkiintoa ja innostusta yrittäjyyttä sekä yrittäjyyskasvatusta kohtaan. Ymmärryksen kasvaessa myös heidän taitonsa sisällyttää yrittäjyys osaksi omaa toimintaansa lisääntyy. Omakohtaiset oivallukset ja kokemukset yrittäjyyteen liittyvistä asioista edesauttavat holistisen ja laajan näkemyksen saavuttamista, jolloin ne on helpompi ottaa osaksi omaa pedagogista toimintaa. (Römer-Paakkanen 2006, 187, 196.)

Yrittäjyyspedagogiikka muodostuu toiminnallisesta ja yrittäjämäisestä tavasta toimia (kuva 9). Uusiin asioihin tutustutaan rohkeasti ja opitaan tekemällä sekä kokeilemalla. Keskeistä on niin ikään oppiminen yhdessä tekemällä, oppiminen vastuun kantamisen kautta sekä oppiminen tuottamalla arvoa ulkopuolisille tahoille. Oppijan jatkuvan itsereflektion harjoittelu sekä kasvatus- ja opetushenkilöstön tietoisuus yrittäjyyspedagogiikasta mahdollistavat yrittäjämäisten valmiuksien ja yksilön kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin rakentumisen. (Ojala 2019 4–8; Ojala & Utrianen 2020.)

Kuva 9. Yrittäjyyskasvatuksen toteutuminen (mukailte Ojala & Utriainen 2020).

Riskit ja epävarmuus

On ehkä hieman yllättävää, mutta riskien ottamista voidaan todella sekä oppia että opettaa. Riskien ottaminen ja epävarmuuden sietäminen sekä päätösten tekeminen ovat keskeinen osa yrittäjyyskasvatusta. Asiasta voitaisiin käyttää termiä riskipedagogiikka. Epävarmuus on aina osa yrittäjyyskasvatuksen oppimisprosessia. Sitä voidaan helpottaa kohtaamalla haasteet ratkaistavissa olevina ongelmina, joista on mahdollisuus oppia jotain uutta. (Kyrö 2006, 99, 117, 120, 122; Ojala 2019, 8–9, 11.)

Kun haastavat tilanteet kohdataan **innostuneesti**, se synnyttää merkityksen tunteen. Tällöin oppija kykenee näkemään, millainen yhteys tehdyllä asialla on hänen oppimisessaan. Kokemus helpottaa oppijaa löytämään myös omat vahvuutensa sekä mielenkiinnon kohteensa. Hän oppii asettamaan itselleen konkreettisia tavoitteita ja unelmia. Innostuneisuus on polku **utelaisuuteen**, joka puolestaan mahdollistaa uusien asioiden oivaltamisen sekä oppimisen ilon. Innostunut ja utelias oppija kykenee **haastamaan itsensä**, oman osaamisensa ja **ottamaan riskejä**. Hän kykenee näkemään epävarmuuden ja uusien tilanteiden keskellä mahdollisuuden kehittää itseään, vaikka ei voikaan etukäteen nähdä tilanteen lopputulosta. (Ojala 2019, 11.)

Oppijalla on oikeus kokea epävarmuutta ja asettaa henkilökohtaisesti omat tavoitteensa sekä määrittellä keinot niiden saavuttamiseksi. Opettajan tehtävä puolestaan on johdonmukaisesti kunnioittaa ja tukea oppijaa. (Kyrö 2006, 118–120.)

Tämä tarkoittaa sitä, että oppimisprosessiin kuuluu myös opettajan oman epävarmuuden ja epäonnistumisen sietäminen. Koska kyse on ihmisistä, ei oppimisprosessin ennakointi ole mahdollista, vaan opettajan on opittava kunnioittamaan oppijoiden oikeutta oppia yksilöllisesti. Toiminnan suunnittelulta tämä edellyttää joustavuutta ja oppijalähtöisyyttä. (Kyrö 2006, 118–120.)

Yhteistoiminnallisen oppimisen on todettu tehostavan uusien asioiden omaksumista, joten se kannattaa ottaa osaksi prosessimuotoista oppimista. Opettajan on kuitenkin muistettava ottaa huomioon sekä yksilö että koko ryhmä. Lisäksi hänen tulee huolehtia siitä, että prosessin yhteydessä tapahtuu todellista kokemista ja elämistä, jotka muodostavat yhdessä kokonaisvaltaisen ilmiön ja kokemuksen. Prosessioppimisen avulla oppilaat saavat harjoitella vapauden ja vastuun kantamista, koska he joutuvat kohtaamaan tekemiensä päätösten seuraukset. Kyseessä on tärkeä prosessi, jonka avulla opitaan muuttamaan omaa toimintaa. (Kyrö 2006, 118–120.)

Opettaja yrittäjyyspedagogiikan toteuttajana

Yrittäjyyspedagogiikan onnistuminen edellyttää sitä tukevan ajattelutavan olemassaoloa. Opettajan on omaksuttava kolme keskeistä asiaa:

1. palveluasenne
2. toiminnan asenne sekä
3. kasvun asenne. (Ojala 2019, 8.)

Palveluasenteella tarkoitetaan vilpittöntä halua sekä uteliaisuutta tutkia ympäristön tarpeita, toiveita, ongelmia ja haasteita. Sillä tarkoitetaan myös asioiden tarkastelua toisen näkökulmasta ratkaisuhakuisesti ja empaattisesti. (Ojala 2019, 8.)

Toiminnan asenteella puolestaan tarkoitetaan reipasta ja aloitteellista toimintaa, jossa kaikkeen toimintaan ei tarvita harkittuja ohjeita, vaan annetaan oppijalle tilaa kokeilla. Yhdessä kokeilemisen kautta tekemällä oppimalla saavutetaan onnistumisen kokemuksia. Ajoittain tekemistä ja sen tarkoitusta pysähdytään tarkastelemaan ja pohtimaan yhdessä. (Ojala 2019, 8.)

Kasvun asenteella kuvataan sinnikästä ja elinikäistä oppimista. Yksikään oppija ei tule koskaan valmiiksi, vaan kaikilla on mahdollisuus oppia koko ajan uutta harjoittelemalla ja ottamalla vastaan haasteita, jotka muodostavat oppimismahdollisuuksia. Kasvun asenne mahdollistaa hallittujen riskien ottamisen, epäonnistumisten sietämisen sekä uusien taitojen harjaannuttamisen. (Ojala 2019, 8.)

Opettajista tulee yrittäjyyskasvatuksen prosessissa **vertaisoppijoita**. He luovat yhdessä oppijoiden kanssa oppimisen sekä opettamisen menetelmiä. Epäonnistumiseen rohkaistaan, koska se on osa ratkaisukeskeistä toimintaa, jossa tekemisen avulla etsitään ratkaisua. Päästäessä irti epäonnistumisesta ja sen pelosta, voidaan keskittyä nauttimaan uusien asioiden löytämisestä sekä luomisesta. (Kyrö 2006, 121–123.)

Oppimiskokonaisuuden suunnittelu, toteutus sekä arviointi sisältyvät kaikki oppimisprosessiin. Tämä tarkoittaa sitä, että oppimisen näkeminen tiedon näkökulmasta ei enää riitä, vaan oppijoiden on saatava autenttisia kokemuksia tiedon hankinnasta ja sen soveltamisesta. (Kyrö 2006, 121–122.)

Kyrön mukaan (2006, 122) opettajien olisi hyvä nähdä itsensä:

1. opiskelijana ja tutkijana
2. opiskelijoiden tutkijana ja opettajana sekä
3. tutkijoiden opiskelijana ja opettajana.

Lisäksi heidän kannattaa tehdä rohkeita ja luovia pedagogisia kokeiluja. Tavoitteena on keskittyä uuden luomiseen ja lisätä oppimisen hauskuutta sekä siihen kytkeytyvää mielihyvää. (mukaillen Kyrö 2006, 121–123.) Opettaja voi yrittäjyyspedagogiikkaa toteuttamalla tehdä tulevaisuuden teon, josta koko yhteiskunta hyötyy (Ojala 2019, 3). Onnistuneen yrittäjyyskasvatusprosessin tunnistaa Lackéuksen (2015, 19) mukaan siitä, että oppijoiden suhtautuminen ja aikeet ovat muuttuneet prosessin myötä positiivisemmiksi yrittäjyyttä kohtaan, jolloin heidän asenteensa muuttuu yritteliäämmäksi.

3.4 Yrittäjyyskasvatus osana varhaiskasvatusta ja esiopetusta

Yrittäjyyskasvatus kuuluu opetus- ja kulttuuriministeriön linjausten myötä kaikille oppijoille ja opetushenkilöstöllä tulee olla niin ikään mahdollisuus kehittää omia valmiuksiaan sen osalta (Opetusministeriö 2017). Käytännössä yrittäjyyskasvatuksella tarkoitetaan oppimisen menetelmää, jonka avulla omaksutaan yrittäjyyttä sekä osallisuutta. Tavoitteena on luoda edellytyksiä, joiden avulla oppija kykenee myöhemmin ratkaisemaan tulevaisuuden haasteita, osallistumaan sekä vaikuttamaan ympäristöönsä. (Remes 2004, 83, 85.)

Varhaiskasvatusta ja esiopetusta koskevaa yrittäjyyskasvatusta ohjaavaa materiaalia on vielä todella vähän, mutta kasvatuspsykologiasta löytyy teorioita, jotka tukevat yrittäjyyskasvatuksen toteuttamista ikätasoon sopivalla tavalla niin varhaiskasvatuksessa kuin esiopetuksessa.

Tässä alaluvussa käsitellään yrittäjyyskasvatusta tukevaa kasvatuspsykologista taustaa, pohditaan laaja-alaisen osaamisen merkitystä yrittäjyyden kehittymiseen sekä leikin roolia yrittäjämäisen asenteen omaksumisessa.

Kasvatuspsykologista taustaa

Lehtisen, Kuusisen ja Vauraan (2007, 25) mukaan Eriksonin (1950, 1963, 1982) psykososiaalisessa persoonallisuusteoriassa neljä- ja viisivuotiaat lapset elävät aloitteellisuuden kehitysvaihetta, jolloin heille on tyypillistä tunne oman toiminnan tärkeydestä ja tyytyväisyys omiin suorituksiin. Lisäksi he kokevat helposti voimaantumisen tunnetta. Positiivisten asioiden kääntöpuolena on tunne epäonnistumisesta ja siitä aiheutuva syyllisyys sekä tarkoituksettomuuden tunne.

Kuusivuotiaat ovat jo kehitysvaiheessa, jolle on ominaista utteruus. Heidän kokemansa osaamisen ja onnistumisen tunteesta tulee pysyviä. Tässä kehitysvaiheessa olevalle lapselle on tyypillistä kokea mielihyvän elämyksiä, jotka aiheutuvat omasta toiminnasta. He ovat ylpeitä omista suorituksistaan ja kokevat perusvoimaa omasta pysyvyydestään, pätevyydestään ja kyvystään olla toimelias ja utterta. Kääntöpuolena he kokevat epäonnistumista aiheutuvaa alemmuudentunnetta. Onnistumisen kokemusten ollessa epäonnistumisen kokemuksia vaikuttavampia lapselle syntyy pysyvä tunne omasta pysyvyydestä ja pätevyydestä. Se kantaa häntä haastavissa tilanteissa ja auttaa saavuttamaan onnistumisen kokemuksia. (Lehtinen ym. 2007, 25.)

Lehtisen, Kuusisen ja Vauraan (2007, 113) mukaan Vygotsky (1978) sekä Vygotsky ja Luria (1994) osoittavat, että sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät vaikuttavat olennaisesti lapsen kehitykseen sekä oppimiseen muovaten niistä erityisen kokonaisuuden. Kulttuuri tarjoaa lapsille muun muassa kognitiivisia välineitä, esimerkiksi puhuttu ja kirjoitettu kieli sekä matemaattinen merkkijärjestelmä, jotka auttavat lapsia tulkitsemaan ympäröivää maailmaa. Yksilön kehitys heijastaa näin ollen tiiviisti ympäröivää kulttuuria.

Lehtisen ym. (2007, 113) nostavat tutkimuksessaan esille Vygotskyn (1978) kehityksen ja oppimisen teorian keskeisen **lähikehityksen vyöhyke** -käsitteen. Sillä tarkoitetaan useimpiin harjoiteltaviin toimintoihin liittyvää kehitysvyöhykettä, jolla lapsi ei vielä kykene toimimaan itsenäisesti. Hän onnistuu kuitenkin selvittämään haasteet aikuisen tai tiedoiltaan ja taidoiltaan taitavamman henkilön tukemana.

Lähikehityksen toiminta-ajatus toteutuu myös virikkeellisessä esineympäristössä, jossa oppijalla on mahdollisuus harjoitella uusia taitoja turvautumalla ensin ulkoisten esineiden apuun. Ihanteellinen oppimisympäristö tarjoaa sosiaalisesti tuettuja tilanteita, joissa oppija voi omaksua uusia tietoja sekä taitoja lähikehityksen vyöhykkeellään. (Lehtinen ym. 2007, 115.)

Opetusympäristön tulisi tarjota jatkumona kaikille oppijoille lähikehityksen tilanteita, joissa he kokeneemman ohjaamana voisivat edetä jatkuvasti haastavampiin toimintoihin. Optimaalisten oppimistilanteiden organisoiminen puolestaan edellyttää lapsen toiminnan seuraamista ja kehityksen sekä sosiaalisen ympäristön analysoimista. Lisäksi tulee tiedostaa ja ymmärtää niiden välinen riippuvuus. Lähikehityksen vyöhykkeen teorian mukaan opetus tukee kehitystä ja oppimista parhaiten silloin, kun se aloitetaan taidon kehittymisen alkuvaiheessa. (Lehtinen ym. 2007, 113–115.)

Edellä kuvattujen Eriksonin psykososiaalisen persoonallisuusteorian kehitysvaiheiden sekä Vygotskyn lähikehityksen vyöhykkeen perusteella voidaan todeta, että yrittäjyyskasvatuksella on lapsen kasvua ja kehitystä tukeva luonteva rooli myös varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Yrittäjyyskasvatukselle tyypillisillä toimintaperiaatteilla kyetään tuottamaan kehitysvaiheisiin kuuluvia positiivisia tuntemuksia. Näin tuetaan lapsen hyvän itsetunnon kehittymistä. Onnistumisten kokemuksilla ja yhteenkuuluvuuden tunteella puolestaan kyetään vähentämään negatiivisten tuntemusten vaikutusta lapsen persoonan kehittyessä. Lähikehityksen vyöhykkeellä toimissaan lapsi oppii puolestaan ponnistelemaan, luottamaan omaan oppimiseensa sekä kykyihinsä ja on motivoitunut oppimaan uusia taitoja.

Paasio ja Nurmi (2006, 50) pohtivatkin jo ennen opetusministeriön linjauksia sitä, että yrittäjyyskasvatukseen liittyvä toiminta olisi syytä aloittaa jo varhaiskasvatuksessa. Silloin keskityttäisiin perusopetuksen tavoin yrittäjähengen luomiseen sekä asenteisiin vaikuttamiseen. He pohtivat yliopistossa opiskelevien ihmisten henkilökohtaisten ominaisuuksien ja kiinnostuksen kohteiden merkitystä yrittäjyysopintojen lopputulokseen.

Kokemukseni mukaan lasten henkilökohtaiset ominaisuudet sekä mielenkiinnon kohteet vaikuttavat oppimiseen myös varhaisiällä. Myönteisten kokemusten avulla voidaan vaikuttaa etenkin syntyvään asenteeseen, joka vaikuttaa myöhempään oppimiseen. Kokemus omasta kyvykkyydestä sekä ryhmään kuulumisesta kannustavat lasta yrittämään haastavia asioita myös epäonnistumisten jälkeen.

Laaja-alaisen oppimisen merkitys

Varhaiskasvatuksen ja esiopetussuunnitelman perusteisiin on sisällytetty laaja-alaisten taitojen oppiminen, jolla tarkoitetaan tietojen, taitojen, arvojen, asenteiden ja tahdon kokonaisuutta (Opetushallitus 2018, 23).

Laaja-alaisten taitojen omaksumisella tavoitellaan kunkin yksilöllisten taitojen hyödyntämistä heti ensi vuosista alkaen. Laaja-alaiset taidot ovat keskeisessä asemassa oppijan toiminnassa ja näillä taidoilla hän kykenee reagoimaan ympäristön tarpeisiin sekä muutoksiin. Ne ovat keskeisessä asemassa yksilöllisessä kasvuprosessissa, jossa oppija kasvaa, kehittyy, omaksuu opiskelun valmiuksia, ymmärtää työn tekemisen merkityksen ja haluaa aktiivisesti vaikuttaa ympäristöönsä sekä kertoa omista ajatuksistaan. (Opetushallitus 2018, 23–24.)

Yritteliäisyys ja yrittäjyyskasvatus voidaan luontevasti sisällyttää myös varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen laaja-alaisiin opintoihin. Jo ennen kaikkien opetussuunnitelmien kirjaamista opetusministeriössä mietittiin laaja-alaisten opintojen oppimispolku, jota on muokattu varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa lasten ikätasoon paremmin soveltuvaksi. Kyseessä on kuitenkin ollut yhtenäisesti etenevän laaja-alaisen oppimispolun suunnittelu, jolla on turvattu näiden merkittävien tulevaisuustaitojen sisällyttäminen kaikkien lasten opetukseen. Lasten kanssa tehtävät asiat vaikuttavat siihen, mitä he tekevät, mitä oppivat ja miten he myöhemmin toimivat. (Holappa 2014; Holappa 2017.)

Laaja-alaisen oppimisen avulla pyritään antamaan oppijoille avaimia, joiden avulla he selviytyvät alati muuttuvassa maailmassa. Käsitys sivistyksestä ja osaamisesta on muuttunut. Tästä syystä laaja-alaisen osaamisen taidot ja niiden synnyttämä kompetenssi korostuu. Arvojen, asenteiden ja ihanteiden synnyttämisen on tärkeää, jotta tulevaisuudessa kyetään vastaamaan ympäristön, talouden, työelämän, teknologian ja yhteisön moninaisuuden mukanaan tuomiin haasteisiin. Nämä tavoitteet ovat käynnistäneet muutosprosessin myös lasten opetuksessa, jossa ymmärretään keskeisesti uusien taitojen oppimisen lisäksi myös poisoppimisen taidon merkitys. (Holappa 2014; Holappa 2017.) Jotta tulokset olisivat mahdollisimman hyvät, on koulutusjärjestelmämme taattava ehjä oppimispolku myös laaja-alaisten taitojen oppimisessa heti varhaiskasvatuksesta alkaen.

Leikin rooli

Leikki on lapselle luontaista johtavaa toimintaa, joka ohjaa hänen kehitystään ja tuottaa mielihyvää. Siihen tulee suhtautua vakavasti. Leikki on lapselle merkittävin keino hahmottaa ympäröivää maailmaa, oppia uutta ja rakentaa sisäistä maailmaansa. Leikki tapahtuu lapselle aina tässä hetkessä. Ympäröivät kokemukset heijastuvat leikkeihin. Ne toimivat leikkiä motivoivina, luovaa toi-

mintaa tuottavina virikkeinä. Leikki on lapselle luontaista toimintaa, joka tukee hänen oman toimintansa säätelyn kehittymistä. Leikin avulla kehittyvät mielikuvitus, luovuus, kielitaito, muisti, oppiminen, ongelmanratkaisu, ajattelu sekä sosiaaliset taidot. Leikin avulla lapsi rakentaa omaa identiteettiään ja omaksuu kulttuurille ominaisia perinteitä. Leikki jättää jälkensä lapsen keskuhermostoon ja vaikuttaa näin ollen tehokkaasti hänen kykyihinsä sekä taitoihinsa. (Helenius & Lummelahti 2014, 14, 34, 37, 39; Riihelä 2004, 24, 27–30.)

Leikki eroaa työstä siten, että sen tulos voi olla myös näkymätöntä. Leikki voi kuitenkin jäljitellä työtä ja siihen voi sisältyä tehtäviä, jotka tuottavat näkyviä tuloksia ja ovat oikeaa työtä. Leikillä ja työllä on näin ollen läheinen suhde. Leikin aiheet nousevat ympäröivästä todellisuudesta sekä ilmiöistä. Siinä heijastuu voimakkaasti aikuisten toiminta. Leikkiessään ja työskennellessään osana leikkiä lapsi oppii ponnistelemaan ja toimimaan päämäärätietoisesti. Samalla hän kartuttaa pääomaa, joka auttaa häntä toimimaan muuttuvassa monikulttuurisessa yhteisössä luovasti ja innovatiivisesti. (Helenius & Lummelahti 2014, 34, 37–39.) Ei tule kuitenkaan unohtaa, että leikin yksi merkittävin tavoite on tuottaa lapselle mielihyvää ja iloa (Riihelä 2004, 29).

Koska leikki on alle kouluikäisille lapsille luontaisin tapa oppia, korostuu myös sen merkitys laaja-alaisten taitojen oppimisessa. Lasten kanssa tehdään yhdessä niitä asioita, joita heidän toivotaan oppivan ja omaksuvan. Lasten kohdalla on kysymys koko kansakunnan tulevaisuudesta, ja aikuiset ovat vastuussa lasten oppimisesta sekä hyvinvoinnista. (Holappa 2014.)

Aikuisten tulee muistaa, että lapsi on aktiivinen toimija, joka oppii tekemällä. Taitojen oppimisen rinnalla tulisi muistaa myös tunteiden merkitys oppimiselle. Positiiviset tunnekokemukset sekä rakentava ilmapiiri tukevat oppimista. Rohkaiseva ja kannustava palaute yhdistettynä vuorovaikutteiseen oppimiseen antaa hyvän pohjan lapsen kasvulle ja oppimiselle. (Holappa 2014.)

Leikin ollessa luontainen osa lapsen toimintaa, on se myös toimiva väylä yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen sekä varhaiskasvatuksessa että esiopetuksessa. Erilaisiin ammatteihin ja töihin tutustuminen leikin välityksellä on luontaista varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa olevien lasten ikätasoon soveltuvaa yrittäjyyskasvatusta. Lisäksi luontevia toimintatapoja ovat erilaiset projektit sekä vierailut ja vierailijat. Käytännössä näitä edellä mainittuja toimintatapoja hyödynnetään jo nyt aktiivisesti osana toimintaa. Yrittäjyyskasvatus soveltuu näin ollen erinomaisesti myös pienempien lasten kanssa toteutettavaksi. (Ojala 2020.)

Kokemukseni mukaan merkittävintä muutosta toiminnassa yrittäjyyskasvatus vaatii henkilöstöltä. Jotta yrittäjyyskasvatuksen keskeiset asiat jäisivät todella elämään ja itämään jo varhaislapsuudessa, on henkilöstön tiedostettava omat toimintatapansa, arvonsa ja suhtautumisensa yrittäjyyttä sekä erityisesti yrittäjämäistä toimintaa kohtaan. Omalla esimerkillään he vaikuttavat lasten yritteliäisyyteen.

3.5 Positiivinen pedagogiikka osana yrittäjyyskasvatusta

Positiivinen pedagogiikka on vähitellen saanut huomiota myös suomalaisessa kasvatuksessa. Avola ja Pentikäinen (2019, 16–17) ovat sitä mieltä, että lasten olisi hyvä aloittaa jo pienestä pitäen tunnetaitojen, vuorovaikutustaitojen, sosiaalisten taitojen, ajattelutaitojen, läsnäolotaitojen, stressinhallinnan, ratkaisukeskeisyyden ja itsenä johtamisen harjoittelu. He näkevät todella voimakkaan yhteyden hyvinvoinnin ja oppimisen välillä.

Tässä alaluvussa pohditaan yrittäjyyskasvatusta hyvinvoinnin ja elämäntaitojen näkökulmasta, mietitään millainen merkitys vahuuksien tunnistamisella ja joustavuudella on yritteliäisyyteen sekä pohditaan, miten ympäristö ja vuorovaikutus vaikuttavat yrittäjämäiseen asenteeseen.

Hyvinvointi ja elämäntaidot

Hyvinvoinnilla lisätään hyvinvointia. On tärkeää huomata, että lapset kuvastavat yhteiskunnan hyvinvoinnin tai pahoinvoinnin tilaa. Positiivisella pedagogiikalla tarkoitetaan lasten opastamista vahuuksien, voimavarojen, tunteiden, taitojen ja hyvinvoinnin tunnistamiseen. Kyseessä on pedagogiikka, jossa keskitytään oppimista ja hyvinvointia tukeviin toimenpiteisiin. (Avola & Pentikäinen 2019, 16–18, 19, 24, 26)

Sisällyttämällä positiiviseen psykologiaan pohjautuva positiivinen pedagogiikka laajamittaisesti osaksi kasvatus- ja koululaitosta voidaan aktiivisesti vaikuttaa suureen lapsijoukkoon ja panostaa positiivisesti yhteiskunnan tulevaisuuden tilaan. Kriisit ja haasteet ovat väistämätön osa elämää. Niiden kohtaamiseen ja ylittämiseen tarvitaan elämäntaitoja sekä hyvinvointitaitoja. (Avola & Pentikäinen 2019, 16–18.)

Hyvät elämäntaidot ja hyvinvointitaidot omaksunut lapsi saa oppimiensa taitojen avulla välineen hyvään mielenterveyteen. Sen avulla hän pääsee helpommin ja nopeammin vastaan tulevien

haasteiden yli. Läpi koko lapsuuden ja nuoruuden tapahtuneen positiivisen pedagogiikan ansiosta lapsi saa luotua itselleen läsnäolotaidon, onnellisuustaidon sekä ihmissuhdetaitoja, joiden avulla hän kykenee itse ennaltaehkäisemään romahduksia ja palautumaan nopeammin ikävistä sattumuksista. (Avola & Pentikäinen 2019, 17–18.)

Kysymys on siis myönteisestä asenteesta ja avarakatseisuudesta ympäristöä, itseä ja koko maailmaa kohtaan. Kun lapsi saa kokemuksia myönteisistä tunteista, sitoutumisesta, innostavista tapahtumista, kiinnostumisesta, tarkoituksellisuudesta, hyvästä itsetunnosta, optimistisuudesta, resilienssistä, itsesäätelystä, elinvoimaisuudesta sekä positiivista ihmissuhteista, hänen on mahdollista saavuttaa tila, jossa hän kykenee käyttämään lahjojaan, vahvuuksiaan ja potentiaaliaan elääkseen onnellista, hyvinvoivaa ja myönteistä elämää osana yhteisöä. (Avola & Pentikäinen 2019, 18, 29, 46, 59.)

Vahvuuksien tunnistaminen ja joustavuus

Vahvuuksien tunnistaminen on olennainen osa positiivista pedagogiikkaa. Löytämällä itsensä, intohimonsa ja vahvuutensa, ei tulevaisuuden aikuisilta mene turhaan aikaa etsimiseen. Heistä tulee henkisesti vahvoja ja hyvinvoivia aikuisia, jolloin he voivat heti ryhtyä käyttämään aikaa ja energiaa merkityksellisten asioiden työstämiseen. Näin voidaan aktiivisesti vaikuttaa yhteiskunnan tulevaisuuteen, tekemällä hyvää auttamalla toisia ja mahdollistamaan muutokset positiivisella asenteella. (Avola & Pentikäinen 2019, 18.)

Myös armollisuus on olennainen osa positiivista pedagogiikkaa. Saadessaan rehellisiä ja inhimillisiä esimerkkejä armollisuudesta ja jatkuvasta parhaaseen pyrkimisestä, lapset oppivat soveltaamaan sitä myös itseensä. Tavoitteena ei ole täydellisyys, vaan ymmärryksen, myötätunnon ja armollisuuden löytäminen. Ylpeys omasta tekemisestä ja omasta itsestä luo vahvasti mallia hyvästä ja onnellisesta elämästä. (Avola & Pentikäinen 2019, 20.)

Positiivista pedagogiikkaa hyödyntävillä tiedoilla ja työkaluilla aikuinen voi auttaa lasta oppimaan joustavuutta ja resilienssiä. Nämä taidot auttavat häntä jatkossa selviämään vaikeiden tilanteiden, aikojen ja tunteiden yli. Lapsi saa tietoja ja taitoja, jotka lisäävät hänen sietokykyään epämuukavissa tilanteissa ja auttavat häntä säilyttämään luottamuksen selviämisestä. Positiivinen pedagogiikka antaa lapsille välineet, joilla he voivat tunnistaa tunteitaan, vahvuuksiaan ja hyödyntää ymmärtämäänsä omassa toiminnassaan. (Avola & Pentikäinen 2019, 29–30.)

Ympäristö ja vuorovaikutus

Positiivinen pedagogiikka koostuu ympäristöstä, hyvinvoinnista sekä oppimisesta (Avola & Pentikäinen 2019, 31).

Ympäristö muodostuu myönteisestä ilmapiiristä, vuorovaikutuksesta, sosiaalisista taidoista, positiivisesta oppimisympäristöstä, kasvatuskumppanuudesta sekä vertaissuhteista. (Avola & Pentikäinen 2019, 31).

Hyvinvointi puolestaan koostuu voimavarakeskeisyydestä, onnellisuudesta, yksilöllisyydestä, vahvuuksista, tunnetaidoista, resilienssistä sekä läsnäolosta ja stressinhallinnasta. (Avola & Pentikäinen 2019, 31).

Oppimisen osa-alueeseen kuuluvat oppimiskäsitys, lapsikeskeisyys, ajattelutaidot, ratkaisukeskeisyys, oppimisen tuen tarve, arviointi ja dokumentointi. (Avola & Pentikäinen 2019, 31).

Hyvinvointi vaikuttaa olennaisesti lapsen kokemukseen ympäristöstä sekä hänen oppimiseensa. Positiivisessa pedagogiikassa korostetaan oppimisen iloa ja motivaatiota sekä oppijan aktiivista toimintaa oppimisprosessissa yksilöllisellä tavalla. (Avola & Pentikäinen 2019, 59.) Positiivisella pedagogiikalla on näin ollen paljon yhteisiä elementtejä yrittäjyyskasvatuksen kanssa.

Avola ja Pentikäinen (2019, 63–66) viittaavat tutkijakolmikkoon Huebner, Gilman, Smith ja McKnight (2011) ja kirjoittavat, että vertaissuhteissa keskitytään positiivisessa pedagogiikassa ilmapiirin rakentamiseen sekä myönteisen palautteen antamiseen. Lapsille annetaan mahdollisuus ottaa vastaan sopivia haasteita ja innostavia projekteja, jotka tukevat heidän ajanhallinnan hahmottamistaan, ratkaisukykyään, emotionaalista älykkyyttään sekä luovuuttaan. Lisäksi he korostavat, että positiivisessa pedagogiikassa ratkaisukeskeisyys on sekä asenne että näkökulma, jota on mahdollista harjoitella.

Ratkaisukeskeisyydessä pääpaino annetaan tavoitteille, tulevaisuudelle, toimiville ratkaisuille, voimavaroille sekä vahvuuksille. Olennaista on, että keskitytään siihen, mitä edessä oleville ongelmille voidaan tehdä. Jotta lapset pystyisivät omaksumaan ratkaisukeskeisyyden, tulee aikuisten kyetä olemaan heille toimivana esimerkkinä. Aikuisten tulee korostaa joustavuutta, osoittaa arvostusta sekä myönteisyyttä. Ratkaisukeskeisen toimintamallin avulla lapsi oppii ottamaan käyttöönsä luovuutensa, viisautensa ja laaja-alaisen ajattelunsa. (Avola & Pentikäinen 2019, 66.)

Ratkaisukeskeisyyden tarkoitus on löytää haasteisiin oivaltavia, uusia ja rakentavia ratkaisuja. Prosessi koostuu viidestä askeleesta, joista ensimmäinen on tavoitteen vieminen eteenpäin.

Tämä tarkoittaa sitä, että ongelman ratkaisemiseksi mietitään tavoitetilä, joka halutaan saavuttaa. (Avola & Pentikäinen 2019, 68.)

Toiseksi keskitytään positiivisiin asioihin, joiden varaan uusi ratkaisu voidaan rakentaa (Avola & Pentikäinen 2019, 68).

Kolmanneksi toiminta perustetaan arvostukselle, myönteisyydelle ja kunnioitukselle. Tällöin ilmapiiri on kiinnostunut, kuunteleva, kysyvä, kunnioittava sekä vuorovaikutukseen kannustava ja asioihin aktiivisesti vaikuttava. Jotta tämä olisi mahdollista, on ilmapiirin oltava inhimillinen, salliva, epäonnistumiset hyväksyvä, rohkaiseva sekä yrittämiseen ja uuden kokeilemiseen kannustava. (Avola & Pentikäinen 2019, 69.)

Neljänneksi tiedostetaan, että todellisen muutoksen tekeminen on helpompaa pienin askelin. Tällöin kaikki muutokseen osallistuvat pysyvät vauhdissa mukana ja toiminnan suuntaa on mahdollista arvioida ja tarvittaessa muuttaa. (Avola & Pentikäinen 2019, 69.)

Viidenneksi tiedostetaan, että ratkaisun löytäminen on paljon helpompaa avoimen mielen avulla. Tällöin tiedostetaan aidosti myös se, että ongelmaan on olemassa useita oikeita erilaisia oikeita ratkaisuja. Keskeistä onkin miettiä, minkä ratkaisun avulla saavutetaan parhaiten asetettu tavoite. (Avola & Pentikäinen 2019, 69.)

Positiivisessa pedagogiikassa on kysymys pedagogisesta suuntauksesta, joka kattaa lähes kaiken toiminnan (Avola & Pentikäinen 2019, 30). Sen keskeiset sisältöalueet: vahvuuksien tunnistaminen, omiin taitoihin luottaminen, epä mukavuuden ja epäonnistumisten sietäminen, sosiaalinen kanssakäyminen, ovat niin ikään keskeisiä asioita myös yrittäjyyskasvatuksessa. Tästä syystä yrittäjyyskasvatus ja positiivinen pedagogiikka soveltuvat kokemukseni mukaan erinomaisesti toisiinsa tukeviksi pedagogisiksi toiminnoiksi. Niillä voidaan auttaa lapsia löytämään itsensä ja mielenkiinnon kohteensa sekä luomaan turvallisia sosiaalisia suhteita.

Avolan ja Pentikäisen (2019, 30–31, 70) mukaan positiivisen pedagogiikan avulla voidaan saavuttaa parempia oppimistuloksia ja auttaa lapsia positiivisuuden polulla, jonka he todennäköisemmin säilyttävät myös tulevaisuudessa. Lisäksi ihmiselle on luontaisesti tyypillistä aktiivisuus, ihmetteleminen sekä uteliaisuus, joita oppimisessa tulisi hyödyntää. Positiivisesti oppimiseen suhtautuvat ja omiin kykyihinsä uskovat tulevaisuuden aikuiset ovat kyvykkäämpiä vastaamaan myös tulevaisuuden työelämän haasteisiin kuin pahoin voivat aikuiset.

3.6 Yrittäjyyskasvatuksen ennaltaehkäisevät vaikutukset

Vähitellen päättäjät ovat myöntäneet yrittäjyyden merkityksen kansantaloudelle ja vaikutukset maamme hyvinvointiin (Kyrö & Ripatti 2006, 12).

Poliittisilla ohjelmilla pyritään takaamaan se, että kaikilla on yhdenvertaiset mahdollisuudet yrittäjyyteen. Valmiutta yrittäjyyteen tuetaan läpäisevällä yrittäjyyskasvatuksella ja -koulutuksella. (Kyrö & Ripatti 2006, 12–13; Römer-Paakkanen 2006, 191.) Todennettua on myös se, että syrjäytymistä ennaltaehkäisevä toiminta on tehokkaampaa ja tulee edullisemmaksi kuin vasta akuuttiin tilanteeseen puuttuminen. Oppijoiden osallisuutta ja yhteisöllisyyden kokemuksia edistämällä suojellaan lapsia ja nuoria syrjäytymisen riskeiltä. Vaatimusten lisääntyessä myös osana lasten ja nuorten maailmaa, he tarvitsevat turvallisten sosiaalisten suhteiden lisäksi kokemuksen kuulluksi tulemisesta. (Salmi & Mäkelä & Perälä & Kestilä 2012, 2,4, 6.)

Hyvän kasvun edellytysten varmistaminen on yksi yhteiskuntamme tukipilareista. Lasten ja nuorten eteen tehty työ on panostus tulevaisuuteen. Tämä pitäisi muistaa myös taloudellisesti haastavina aikoina. (Salmi ym. 2012, 1, 5.) Lehtonen (2012, 135) on tehnyt useiden tutkimusten ja artikkelien pohjalta koonnin, jossa hän pohtii koululähtöistä ratkaisua syrjäytymisen ehkäisyyn.

Koulu on ainoa paikka, jossa tavoitetaan kaikki oppilaat. Näin ollen sillä on ensiarvoisen tärkeä asema vaikuttaa syrjäytymiseen. Koska kyse on vielä lapsista, on painotettava erityisesti syrjäytymisen ennaltaehkäisyä. (Lehtonen 2012, 135.) Koulun lisäksi valtaosa lapsista tavoitetaan myös esiopetuksen kautta. Myös varhaiskasvatus on osa-alue, jonka kautta on mahdollista tavoittaa suuri joukko lapsia. Tästä syystä olisi tärkeää, että syrjäytymistä alettaisiin ennaltaehkäistä jo varhaiskasvatuksessa.

Tutkimukset ovat osoittaneet, että syrjäytymisen merkkejä voidaan havaita jo perusopetuksen aikana ja niillä on selvä vaikutus oppilaiden tulevaan koulumenestykseen, jatko-opintoihin hakeutumiseen sekä työllistymiseen aikuisiässä. Tämä johtaa siihen, että ihminen ei osallistu koulutukseen, työn tekemiseen, sosiaalisiin suhteisiin, osallisuuteen eikä vaikuttamiseen. (Lehtonen 2012, 137.)

Syrjäytymistä voidaan ennaltaehkäistä perhe- ja ystävyys-suhteita tukemalla, vahvistamalla oppilaiden itseluottamusta ja tietoisuutta omista vahvuuksistaan (Lehtonen 2012, 136–138).

On ymmärrettävä, että ympäristöllä on keskeinen vaikutus yksilön tulevaisuuteen. Jotta oppijaa voitaisiin tukea, tulee oppimisympäristöjä kehittää sellaisiksi, että ne motivoivat ja tukevat oppijoita. Kannustavilla oppimisympäristöillä voidaan lisätä yksilöiden itsearvostusta ja pätevyyden tunnetta. (Lehtonen 2012, 136–138, 140.)

Syrjäytyminen ongelmana kehittyy silloin, kun oppija on joutunut negatiiviseen kierteeseen. Siihen liittyvät useimmiten oppimisvaikeudet, sosioemotionaaliset ongelmat, heikko itsetunto ja koulumotivaatio, koulupelko sekä mahdollinen koulun keskeyttäminen. Tärkeintä olisi kehittää keinoja syrjäytymisen tunnistamiseen jo alkuvaiheessa sekä ennaltaehkäistä syrjäytymisen syntymistä ja kehittymistä. (Lehtonen 2012, 137.)

Ennaltaehkäiseviä vaikutuksia saataisiin luomalla motivoivia oppimisympäristöjä, joissa oppilaat vertaisryhmissä vahvistaisivat itseluottamustaan, sosiaalisia taitojaan, ryhmään kuulumisen tunnetta sekä uskoa vaikuttamismahdollisuuksiinsa ja sitoutumiseen (Lehtonen 2012, 138, 140).

Valitettavasti tutkimukset ovat osoittaneet, että näitä keinoja ei vielä juurikaan oppilaitoksissa hyödynnetä. Tukahduttamisen sijaan oppijoille tulisi antaa mahdollisuus toteuttaa luontaista uteliaisuuttaan ja säilyttää sisäinen motivaationsa oppimista kohtaan. Tämä tarkoittaisi sitä, että heille annettaisiin mahdollisuus osallistua toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen. Tällaisella toiminnalla tuettaisiin itsesääätelyn ja elämäntaitojen kehittymistä, jolloin oppija tiedostaa vaikutusvaltansa, itsetuntonsa, itsensä kontrolloimisen, ohjaamisen sekä johtamisen merkityksen ja vastuun. Toiminnan suunnittelun ja toteuttamisen lisäksi hän kykenee myös itsereflektioon. (Lehtonen 2012, 138, 141.)

Hyvin rakentuneen itsesääätelyprosessin ansiosta oppijat kykenevät elinikäiseen oppimiseen, jolloin heillä on mahdollisuus omaksua tulevaisuustietoja ja -taitoja. Oppimisympäristöjen tulee olla aktiivisia, lähiympäristöön suuntautuneita ja todelliseen elämään sidottuja yritteliäisyyttä tukevia, jolloin ne mahdollistavat luovan toiminnan. Yritteliästä perusotetta tukemalla voidaan vastata syrjäytymistä ehkäiseviin ja oppimista motivoiviin haasteisiin. (Lehtonen 2012, 140–143.)

Syrjäytymisen ennaltaehkäiseminen ja elämäntaitojen sekä itsereflektion taitojen opettaminen on erittäin tärkeää. Se tulisi aloittaa suunnitelmallisesti jo varhaiskasvatuksessa tai viimeistään esiopetuksessa, jonka piiriin kaikki lapset tätä nykyä kuuluvat.

Yrittäjyyskasvatus on menetelmänä sellainen, jolla voidaan ottaa huomioon jokaisen lapsen yksilölliset tarpeet osana ryhmän luontaista sosiaalista vuorovaikutusta. Varhaiskasvatuksen tai esiopetuksen aikana tähän toimintaan on käytettävissä enemmän henkilöresursseja, kuin esimerkiksi perusopetuksessa. Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa lapset saavat varmemmin tarvitsemaansa yksilöllistä tukea. Ennaltaehkäisyn kannalta merkittävää olisi myös se, että yhteistyötä perheiden kanssa saataisiin hyvin käyntiin jo ennen koulun aloittamista.

4 Kehittämistyön tavoite ja toteutus

Tämän opinnäytetyön aihe valikoitui tekijän henkilökohtaisen mielenkiinnon sekä toimeksiantajan tarpeen perusteella. Kehittämistyöllä on tiivis yhteys työelämään. Yrittäjyys sekä yrittäjyyskasvatus ovat valtakunnallisesti ajankohtaisia ja tärkeitä aiheita. Yrittäjyyskasvatuksen tavoite on tukea yksilöiden kasvua yritteliäisyyteen sekä yrittäjyyteen (Ojala 2020; Opetusministeriö 2009, 16).

Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa yrittäjyyskasvatus on vielä suhteellisen vieras asia. Yritteliäisyys sekä yrittäjämäinen toiminta alkavat kuitenkin kehittyä jo varhaisessa vaiheessa lapsuutta (Holappa 2017). Opetusministeriö (2009, 18) näkee yrittäjyyskasvatuksen kuuluvan myös tärkeänä osana varhaiskasvatusta ja esiopetusta, jolloin yrittäjyyskasvatuksen lähtökohdat ovat monipuolisessa, toiminnallisessa ja lapsia osallistavassa toimintakulttuurissa.

Rohkaiseva ja rikas toimintaympäristö tukee yksilön luovuutta, innovatiivisuutta sekä myönteisen minäkuvan kehittymistä. Tämän opinnäytetyön tavoitteena on toimeksiantajan tavoitteiden ja tarpeiden mukaan tukea Opetusministeriön varhaiskasvatukselle ja esiopetukselle asettamia yrittäjyyskasvatuksen painotusalueita. (Opetusministeriö 2009, 18.)

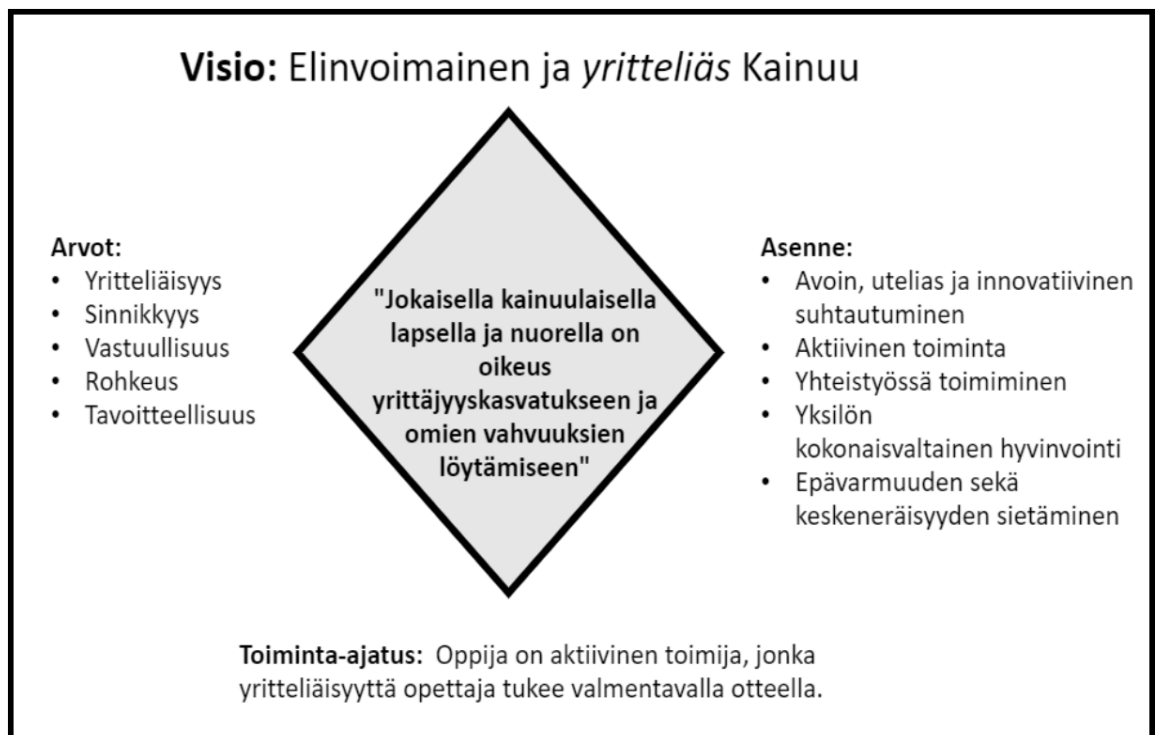
4.1 Toimeksiantaja ja kuvaus toimeksiannosta

Työn toimeksiantaja on Kainuun ammattiopiston ja Kajaanin Ammattikorkeakoulu Oy:n yhteinen YES Kainuu -hanke. Kyseisen hankkeen tehtävänä on Pakkala-Juntusen (2020) mukaan edistää yrittäjyyskasvatuksen juurtumista alueelle ohjaamalla ja kouluttamalla opettajia yrittäjyyskasvatuksen menetelmien hyödyntämiseen osana opetusta sekä tukea Kainuun alueen yrittäjyyskasvatussyhteistyön ja koulu/päiväkoti -yritysyhteistyön syntymistä ja vakiintumista.

YES Kainuu -hankkeen toimenpiteenä on luotu Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategia, joka julkistetaan loppuvuodesta 2020. Strategiassa on huomioitu yrittäjyyskasvatuksen sisällyttäminen varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen. Strategiatyötä on koordinoanut Pakkala-Juntunen.

Olen ollut aktiivisesti työstämässä strategiaa osana tradenomin opintoihin liittyvää harjoittelua. Opinnäytetyöni liittyikin kiinteästi harjoitteluun ja sen aikana työstettyyn Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategiaan.

Toimeksiantajan pyynnöstä tähän opinnäytetyöhön sisällytettiin varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen soveltuvan Yrittäjyyskasvatuksen ideavihon tekeminen. Ideavihon avulla tuetaan Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian (kuva 10) jalkauttamista alueen varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen lisäämällä henkilöstön tietoisuutta yrittäjyyskasvatuksen merkityksestä sekä perusperiaatteista. Ideavihko on käytännön työkalu yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen ja sen pääkohderyhmänä ovat Kainuun alueen varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen työntekijät.

Kuva 10. Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian ydinasiat. (Huotari & Pakkala-Juntunen 2020).

Tuotteelle on tarvetta, sillä vastaavia pienempien lasten kanssa työskentelevälle henkilöstölle suunnattuja yrittäjyyskasvatuksen työkaluja ei ole vielä paljon saatavilla. Lisäksi yrittäjyyskasvatuksen teoriatausta on suurelle osalle kentän työntekijöitä vielä melko vieras.

4.2 Tavoitteen kuvaaminen

Kehittämistehtävän tavoite oli luoda Yrittäjyyskasvatuksen ideavihko, joka tukee Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian jalkautumista käytäntöön alueen varhaiskasvatuksessa sekä esiopetuksessa. Valmis tuote lisää Kainuun varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen henkilöstön tietoisuutta yrittäjyyskasvatuksen merkityksestä, toimintatavoista, yrittäjyyttä tukevasta yhteistyöstä sekä yrittäjyyskasvatuksen aloittamisesta käytännössä, arvioinnista ja kehittämisestä.

Tuotteen tavoite on Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian mukaisesti tukea yrittäjyyskasvatuksen tasa-arvoista toteutumista alueella.

Tuotteessa esitetään tiivistetysti yrittäjyyskasvatuksen tietoperusta sekä Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategia. Ideavihon tavoitteena on juurruttaa alueelle strategian mukaisia yrittäjyyskasvatusta tukevia työskentelytapoja ja herätellä työntekijöitä pohtimaan yrittäjyyskasvatuksen merkitystä osana lasten kasvun ja kehityksen tukemista. Henkilöstölle annetaan ideavihossa käytännönläheisiä työkaluja sekä ideoita yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen.

Yhtenä tuotteen tavoitteena on madaltaa yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisen aloittamisen kynnyistä ja osoittaa, että sen työtavat sopivat luontevasti varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen. Keskeistä on lisätä kentän työntekijöiden tietoisuutta ja positiivista asennetta yrittäjyyskasvatusta kohtaan, jotta yrittäjyyskasvatus todella toteutuu Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian mukaisesti luonnollisena jatkumona varhaiskasvatuksesta aina kolmannelle asteelle asti.

Valmis ideavihko tulee toimeksiantajan toimesta kaikkien saataville helposti ja maksuttomasti, pdf-tiedostona internetin välityksellä.

4.3 Hyvän tuotteen määritelmä

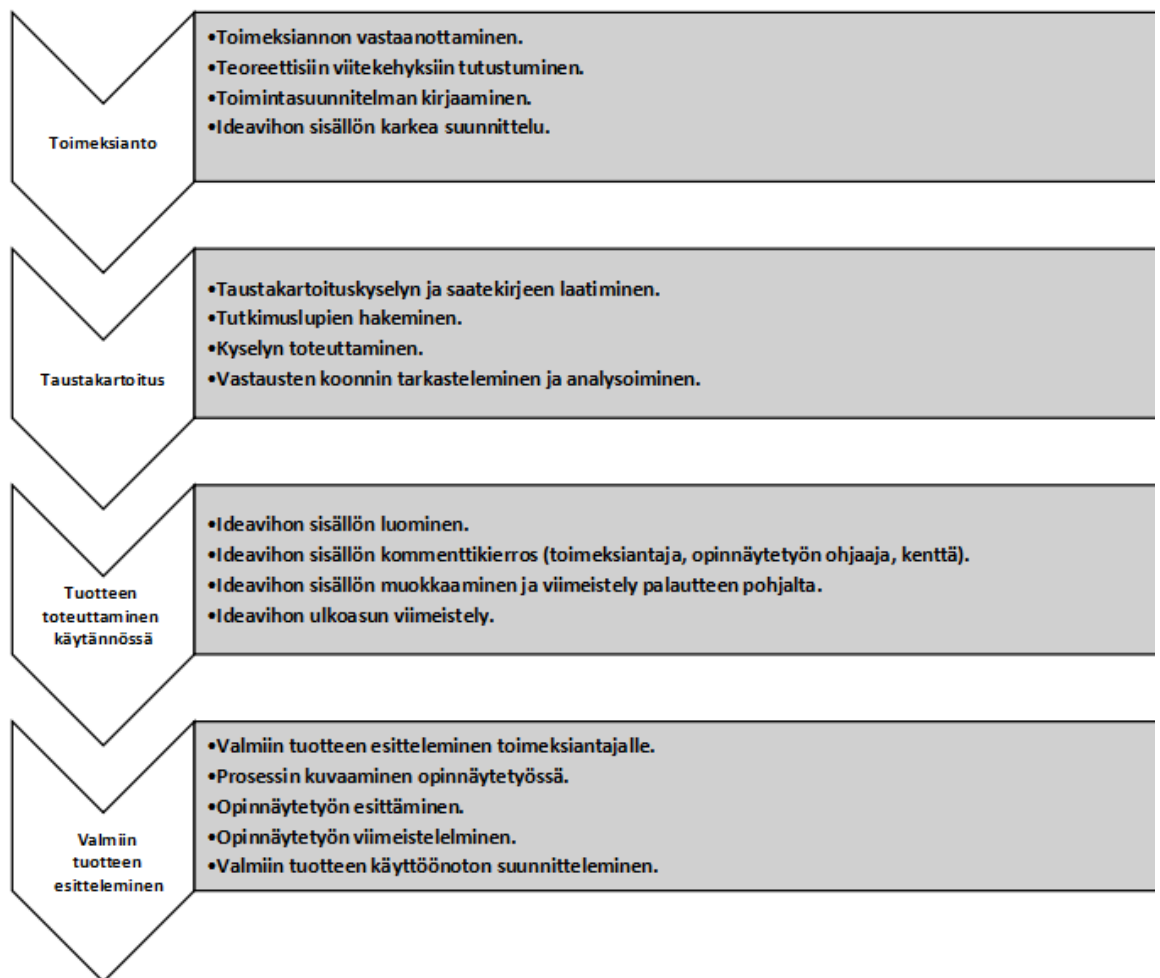
Toiminnallinen opinnäytetyö sisältää kaksi osuutta, joista ensimmäinen on toteutettu tuote ja toinen on opinnäytetyöhön sisältyvä kirjallinen kuvaus tuotteen toteutusprosessista. Toiminnallisen opinnäytetyön yksi toteuttamistapa on konkreettisen tuotteen luominen. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 5.)

Hyvä tuote on viestinnältään ja visuaaliselta ilmeeltään yhtenäinen ja linjassa sitä kuvaavan kirjallisen raportin kanssa. Tuotteesta ilmenevät selvästi sille asetetut päämäärät ja kirjallisen työn tekstiosuuksissa on otettu huomioon tuotteen kohderyhmä. (Vilkka & Airaksinen 2003, 51, 129.)

Hyvän tuotteen sisältö palvelee sekä kohderyhmää että toimeksiantajan tuotteelle asettamia tavoitteita. Onnistuneessa tuotteessa otetaan huomioon ilmaisun mukauttamisessa tekstilajia palvelevasti tekstin sisältö, tavoitteet, vastaanottaja ja viestintäkanava. (Vilkka & Airaksinen 2003, 129.) Tuotteen ulkoasu on selkeä ja helppolukuinen sekä ilmeikäs ja lukijan mielenkiintoa herättävä.

5 Kuvaus kehittämistyön toteutuksesta

Yrittäjyyskasvatuksen ideavihon työstäminen eteni jouhevasti, mutta alkuperäiseen suunnitelmaan jouduttiin tekemään muutoksia COVID–19 epidemian aiheuttamien rajoitusten takia. Alkuperäinen ajatus oli yhdistää luontevasti kahden eri opinnäytetyön tuotokset yhdeksi kokonaisuudeksi. Rajoitusten takia päädyttiin kuitenkin ratkaisuun, jossa tämän opinnäytetyön tuotteena työstettiin Yrittäjyyskasvatuksen ideavihko. Sen liitteeksi päätettiin lisätä Vuokotan työstämä Leikkivihko. Tämän opinnäytetyön tuoteprosessin kuvaus on esitelty kuvassa 11.

Kuva 11. Opinnäytetyön tuoteprosessin kuvaus ylhäältä alaspäin kuvattuna.

5.1 Taustakysely

Opinnäytetyön taustakysely suunnattiin Kainuun alueen varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen henkilöstölle ja se toteutettiin 9.–20.3.2020 välisenä aikana. Ennen kyselyn toteuttamista anottiin tarvittavat tutkimusluvut Kajaanin ja Kuhmon kaupunkeihin sekä Sotkamon kuntaan, minkä jälkeen kaikkien Kainuun kuntien sivistysjohtajia tai vastaavia pyydettiin välittämään saatekirje (liite 1) linkkeineen varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen henkilöstölle.

Yrittäjyyskasvatuksen ideavihkosta haluttiin luoda mahdollisimman hyvin käytäntöön sopiva työkalu. Ideavihon työstämisen tueksi toteutettiin laadullinen puolistrukturoitu kysely (liite 2), jossa hyödynnettiin sähköistä Google Forms -lomaketta.

Kyselyn avulla saatiin nopeasti, helposti ja edullisesti selville Kainuun alueen varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen henkilöstön käsityksiä yrittäjyyskasvatuksesta. Samassa kyselyssä kerättiin taustatietoa varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen osalta Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategiaa varten. Kysely ja sen saatekirje laadittiin yhteistyössä Vukotan kanssa siten, että ne palvelivat molempia opinnäytetöitä sekä strategiatyötä. Saatuja tuloksia hyödynnettiin molempien opinnäytetöiden työstämisessä.

5.2 Taustakyselyn analysointi

Kyselyyn vastasi 39 Kainuun varhaiskasvatuksen työntekijää neljästä eri kunnasta (Kajaani, Kuhmo, Sotkamo ja Suomussalmi). Tarkan vastausprosentin selville saaminen ei ollut mahdollista, koska kyselyt lähetettiin vastaajille varhaiskasvatuksesta vastaavan johdon toimesta.

Analyysivaiheessa todettiin, että vastausprosentin taso jäi harmillisen alhaiseksi. Vastausten tarkastelun jälkeen havaittiin kuitenkin, että tietyt asiat erottuivat jo saadulla vastausmäärällä hyvin selvästi. Tästä syystä todettiin, että suoritettulla kyselyllä saatiin selville ideavihon kannalta olennaiset asiat. Vastausmäärästä keskusteltiin kuitenkin vielä toimeksiantajan sekä opinnäytetyönohjaajan kanssa. Molemmat totesivat aineiston olevan tilanteeseen sekä työhön nähden riittävä.

Vastauksia saatiin kattavasti eri ammattiryhmistä (varhaiskasvatuksen opettajia 39 %, lastenhoitajia 31 %, päiväkodinjohtajia 26 %, esiopettajia 10 %, varhaiskasvatuksen erityisopettajia 5 % ja perhepäivähoitajia 2 %). Osalla vastaajista oli merkittynä lomakkeeseen useampi ammattiryhmä.

Opettajista valtaosalla oli kasvatustieteen kandidaatin tai sosionomi amk -tutkinto. Vastanneiden lastenhoitajien koulutustausta puolestaan oli monipuolisempi.

Valtaosalla vastaajista oli jonkinlaista ennakkotietoa yrittäjyydestä tai yrittäjyyskasvatuksesta. Heistä 31 %:n koulutukseen oli sisältynyt yrittäjyyskasvatukseen liittyneitä opintoja ja 26 % oli perehtynyt aiheeseen itsenäisesti. Lisäksi osa oli toiminut tai toimi itse yrittäjänä tai heidän lähipiirissään oli yrittäjänä toimivia henkilöitä. Vain 13 % vastaajista kertoi, ettei heillä ollut lainkaan tietoa yrittäjyyskasvatuksesta.

Kyselyssä kartoitettiin, mitä yrittäjyyteen liittyviä taitoja vastaajat haluaisivat lapsien kasvussa tukea. Viisi eniten ääniä saanutta ominaisuutta, joita haluttiin leikkien avulla vahvistaa, olivat:

1. ryhmässä toimiminen
2. itseluottamus
3. kaveritaidot
4. ystävällisyys ja
5. sinnikkyys.

Ideavihon sisältötoiveissa puolestaan erottui selvästi kolme taitoa, joita haluttiin leikkien avulla vahvistaa. Näitä olivat:

1. kekseliäisyys ja luovuus
2. itseluottamus sekä
3. ryhmässä toimiminen.

Vastaajilta kysyttiin myös, mitä he odottavat yrittäjyyskasvatuksen työvälineeltä ja valtaosa kertoi kaipaavansa käytännön vinkkejä yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen sekä leikki- ja toimintaideoita hyödynnettäväksi omassa työssään.

Yli puolet vastaajista kaipasi tietoa yrittäjyyspedagogiikasta sekä yrittäjyyskasvatuksen merkityksestä lapsen kasvulle ja oppimiselle. Vain jotkut vastaajista kertoivat haluavansa nimenomaan tietoa Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategiasta tai kirjallisuusvinkkejä yrittäjyyskasvatuksesta.

Tulosten tarkastelu osoitti, että vastaajilla on hyvä ja osuva käsitys yrittäjyydestä. Käytännön yrittäjyyden lisäksi useat vastaajat kertoivat yrittäjyyden ja yritteliäisyyden olevan myös tapa ajatella ja toimia tavoitteellisesti sekä itsenäisesti.

Vastaajilla oli myös selkeä käsitys siitä, mitä yrittäjyyskasvatus tarkoittaa. Tämä näkyi vastauksissa muun muassa monipuolisina ammatteihin liittyvinä leikkeinä, joiden aiheena olivat pääasiassa

lähtöisin lapsilta. Erilaisia ammatteja oli aikuisen toimesta esitelty 72 % vastaajista. Valtaosa leikeistä oli kuitenkin lasten oma-aloitteisesti aloittamia tai aikuisen tukemia ja rikastamia.

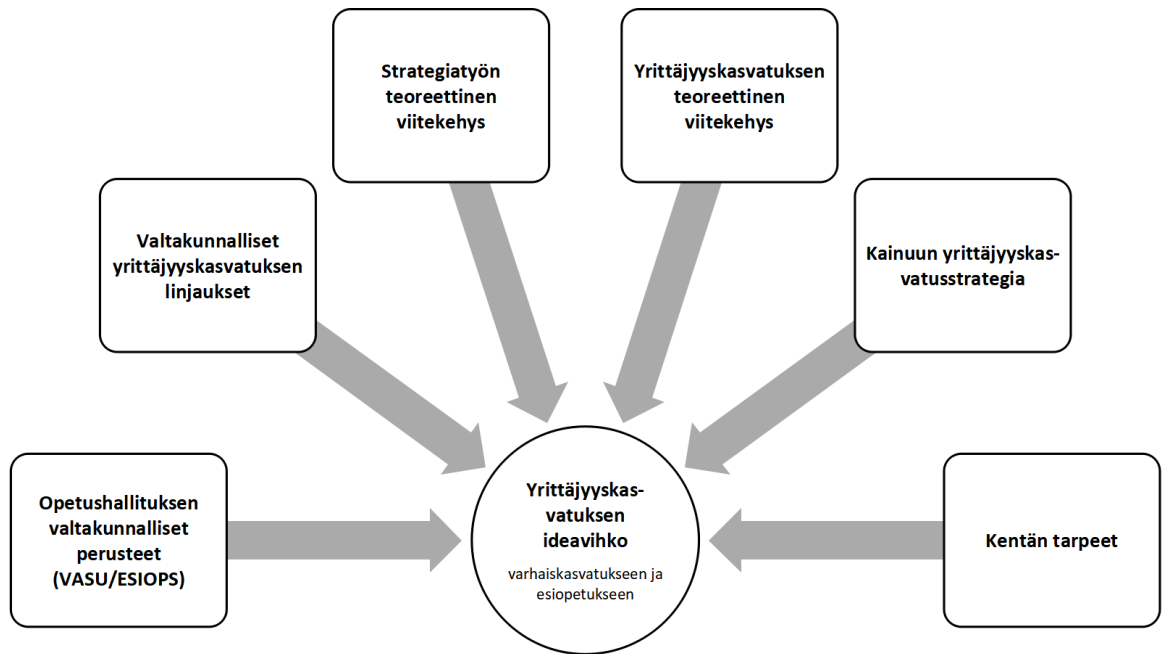
Vastausten perusteella voitiin todeta, että yrittäjyyskasvatusta tapahtuu eniten leikeissä. Yrittäjyyteen liittyviä vieraita oli ryhmään ottanut vastaan hieman yli puolet vastaajista. Vajaa puolet oli tehnyt ryhmänsä kanssa siihen liittyneen retken tai vierailun.

5.3 Ideavihon sisältö

Yrittäjyyskasvatuksen ideavihossa on kyse kirjallisesta tuotteesta. Vihon informatiivisen tekstin osalta on sovellettu asiatekstin raportointiin liittyvää ohjeistusta kiinnittäen samalla erityisesti huomiota lukijan mielenkiinnon säilyttämiseen. Teksti on jäsennelty selkeästi ja johdonmukaisesti lukuihin ja loppuun on koottu liitteeksi kohderyhmän käyttöön tulostettavaksi suunnitellut työkalut.

Kohderyhmä on huomioitu koko toteutusprosessin ajan ja sitä on kuultu sekä suunnittelu- että viimeistelyvaiheessa. Tekstiosuudet palvelevat sekä toimeksiantajan tuotteelle asettamaa tavoitetta että kohderyhmää, jolle se on suunnattu. Tekstiosuudesta ja ulkoisesta ilmeestä keskusteltiin toimeksiantajan kanssa. Ideavihko on sekä sisällöllisiltä että ulkoisilta ominaisuuksiltaan linjassa Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian sekä sen tukimateriaalin kanssa.

Yrittäjyyskasvatuksen ideavihon työstämisessä otettiin huomioon kuvan 12 mukaisesti Opetushallituksen valtakunnalliset Varhaiskasvatussuunnitelman (VASU) ja Esiopetus suunnitelman (ESIOPS) perusteet, valtakunnalliset yrittäjyyskasvatuksen linjaukset, strategiatyön ja yrittäjyyskasvatuksen teoreettinen viitekehys, Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategia sekä kentän tarpeet.

Kuva 12. Yrittäjyyskasvatuksen ideavihon laatimiseen vaikuttavat osa-alueet.

Ideavihon sisällön suunnittelussa ja toteutuksessa otettiin huomioon taustakyselyssä saadut vastaukset sekä toimeksiantajan toiveet. Ideavihosta työstettiin mahdollisimman ehjä kokonaisuus. Vihko sisältää teoratiedon lisäksi tiiviin ja selkeän kuvauksen Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategiasta sekä esittelee yrittäjyyskasvatuksen käytäntöön viemistä, arviointia ja kehittämistä tukevia työkaluja. Tavoitteena oli tuottaa monipuolinen ja helposti käytettävä työkalu.

Yrittäjyyskasvatuksen ideavihon sisällössä huomioitiin elokuussa 2020 julkaistava Nuori Yrittäjyys (n.d) järjestön työstämä Meidän perheemme -ohjelma, jolla on sama kohderyhmä kuin tämän opinnäytetyön tuotteella. Yrittäjyyskasvatuksen ideavihon sisällössä painotettiin tästäkin syystä teoratiedon lisäksi toiminnan suunnitteluun, arviointiin ja kehittämiseen soveltuvia työkaluja, joita voidaan hyödyntää rinnakkain muiden yrittäjyyskasvatusmateriaalien kanssa.

5.4 Käytännön testaus ja arviointi

Ennen viimeistelyvaihetta viittä varhaiskasvatuksen opettajaa pyydettiin tutustumaan Yrittäjyyskasvatuksen ideavihkoon ja vastaamaan tämän jälkeen sähköiseen puolistrukturoituun kyselyyn (liite 3). Testaukseen ja arviointiin osallistuneet henkilöt valittiin opinnäytetyön tekijälle tutuista

työntekijöistä, joilla kaikilla on vähintään kymmenen vuoden työkokemus. Pyydetyistä opettajista neljä antoi kommenttinsa. Testaus ja arviointi toteutettiin 6.–15.7. 2020 välisenä aikana.

Vastausten perusteella voitiin todeta, että Yrittäjyyskasvatuksen ideavihon arvioitava versio oli ulkoasultaan ja sisällöltään selkeä ja ymmärrettävä. Myös kuvat koettiin selkeiksi. Kaikki vastaajat kokivat, että ideavihko lisäsi heidän ymmärrystään yrittäjyyskasvatuksesta varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa.

Annetun palautteen perusteella ideavihkoon tehtiin kuitenkin joitakin muutoksia, kuten muokattiin joidenkin liitteiden kuvien värejä, selkiytettiin johdantoa sekä avattiin tarkemmin myös tekstiosuudessa kuvan 6 ”Yrittäjyyspedagogiikka osana erilaisia opetusmenetelmiä” sisältöä, jolloin se oli helpompi ymmärtää osana erilaisia opetusmenetelmiä.

5.5 Ideavihon viimeistely

Ennen ideavihon viimeistelyä käytiin vielä keskusteluja toimeksiantajan kanssa ja sovittiin tarkemmin ideavihon ulkoasun viimeistelystä, jossa hyödynnettiin Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategiaa varten hankittua Laura Kinnusen luomaa kuvitusta (liite 4). Koska kuvat valmistuivat vasta syksyllä 2020 puolella, päätettiin ideavihon muiden kuvien värimaailmaa muuttaa vielä viimeistelyn yhteydessä yhtenäisen lopputuloksen aikaan saamiseksi.

Ideavihon kansi sekä diplomi työstettiin Canva -ohjelmaa hyödyntäen. Muut osat tehtiin Word -ohjelmalla, jotta lopputuloksesta tuli mahdollisimman selkeä ja helposti luettava. Tämä oli tärkeää, koska ideavihosta haluttiin tehdä toimiva myös mustavalkoisena tulosteena vihon koossa. Ideavihon lopullinen värimaailma on myös yhtenäinen opinnäytetyön raporttiosan kanssa.

6 Pohdinta ja johtopäätökset

Yrittäjyyskasvatuksen merkitys ja mahdollisuudet on ymmärretty, mutta yhtenäiset valtakunnalliset muutokset eivät tapahdu itsestään. Ne vaativat koordinoitua ja hallittua pitkäjänteistä työtä, jolla on tiivis teoreettinen perusta.

Yrittäjyyskasvatuksen huomioiminen osana Opetushallituksen ja opetusministeriön valtakunnallisia ohjeistuksia on tällainen valtakunnallinen strateginen ratkaisu. Yrittäjyyskasvatuksen alueellisia ratkaisuja puolestaan tehdään vielä tällä hetkellä pitkälti hankkeiden tukemana. Tavoitteena on vähitellen juurruttaa yrittäjyyskasvatuksen käytänteitä ja menetelmiä kasvatukseen ja opetukseen, jolloin niiden vaikutus voidaan nähdä tulevaisuuden hyvinvointina. Työ on hyvällä alulla, mutta kehitettävää riittää vielä paljon.

Tämä opinnäytetyö on ollut kokonaisvaltainen prosessi, jolla on tiivis yhteys työelämään. Se on kytkeytynyt osaksi maakunnallista yrittäjyyskasvatuksen strategiatyötä ja on edennyt vaiheittain strategiatyön rinnalla.

Opinnäytetyö on saanut strategiatyöstä toivottua syvyyttä, joka toivottavasti näkyy myös työstehtävissä tuotteessa, Yrittäjyyskasvatuksen ideavihossa. Teorian yhteys käytäntöön, sekä strategian että yrittäjyyskasvatuksen osalta, on ollut selvä. Tiivis yhteys käytännön ja teorian välillä on auttanut ymmärtämään strategiatyön kulkua, työstämistä sekä jalkauttamista.

Yrittäjyyskasvatuksen ideavihon työstämisen yhteydessä on koko prosessin ajan mietitty strategian siirtymistä käytäntöön asiakasystävällisesti. Tämän työn osalta se tapahtui luontevimmin sähköisesti toteutettua alkukartoitusta ja palautekyselyä hyödyntämällä. Niiden pohjalta tuotetta työstettiin ja muokattiin asiakkaiden toiveita ja tarpeita paremmin vastaavaksi. Ideavihon sisällössä on huomioitu myös todennäköinen yrittäjyyskasvatukseen ja strategiaan kohdistuva muutostavastarinta siten, että siinä on nostettu esille jo tällä hetkellä yrittäjyyskasvatusta tukevat toimintatavat ja menetelmät. Näin on tehty siitä huolimatta, että kyselyn vastausten perusteella yrittäjyyteen ja yrittäjyyskasvatukseen suhtaudutaan pääosin positiivisesti.

Vastausprosentin jäätyä alhaiseksi voidaan kuitenkin olettaa, että kentän työntekijöiden joukossa on myös työntekijöitä, jotka voivat kokea muutostavastarintaa Kainuun yrittäjyyskasvatusta jalkautettaessa. Tähän voi vaikuttaa se, että varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa on tapahtunut viime vuosina paljon uudistuksia, joita ei ole saatu vielä täysin juurrutettua osaksi toimintaa. Näin

ollen osa työntekijöistä saattaa kokea yrittäjyyskasvatuksen omaksumisen haastavaksi asiaksi osana työtään.

Alueellisessa kehittämistyössä haasteena on usein julkisen sektorin hitaus ja moninaisuus. Strategiatyötä voidaan tällaisessa tilanteessa keventää antamalla vastuu yksittäiselle taholle, joka toteuttaa tehtävän esimerkiksi ohjausryhmän valvonnassa. Tällaisessakaan tapauksessa ei tule unohtaa tai ohittaa sidosryhmien tai asiakkaiden tarpeita.

Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategiassa on pyritty ottamaan mahdollisimman hyvin huomioon alueelliset tarpeet kasvatuksen ja opetuksen, yrityssektorin sekä muiden sidosryhmien näkökulmasta. Kattavan kokonaiskuvan lisäksi sen ohessa tuotetuissa lisämateriaaleissa on huomioitu erityisesti eri asteilla yrittäjyyskasvatusta käytännössä toteuttava henkilöstö. Yhtenäisten painotusten sekä vinkkien ja lisämateriaalien, kuten tämän opinnäytetyön osana tuotettu Yrittäjyyskasvatuksen ideavihon, tarkoituksena on helpottaa yrittäjyyskasvatuksen toteuttamista sekä tukea alueellisen tasa-arvon toteutumista yrittäjyyskasvatuksen osalta.

Lapset ovat maamme tulevaisuus ja heidän saamansa kasvatus sekä opetus vaikuttavat siihen, millaiseksi maamme tulevaisuus muodostuu.

Yrittäjyydellä ja yritteliäisyydellä on suuri vaikutus kaikkeen työhön ja tekemiseen. Kun yrittäjyyskasvatuspolku saa alkunsa jo varhaiskasvatuksessa, syntyy vankka pohja, joka antaa yksittäiselle henkilölle helpommat lähtökohdat työskennellä itsenäisesti, innovatiivisesti ja menestyksellä, perustaa jopa oma yritys. Yrittäjyyskasvatuksella voidaan vaikuttaa asenteisiin ja tehdä yritteliäisyydestä sekä yrittäjyydestä innostavaa.

Yrittäjyyskasvatus ja yrittäjyyspedagogiikka soveltuvat kaikenikäisten kanssa toteutettavaksi. Niiden hyödyntäminen takaa sen, että kaikkien lasten yksilöllisyys otetaan huomioon. Yrittäjyydelle ominainen kokonaisvaltaisuus on lapselle luontainen tapa toimia, jota tulee vaalia aina työikään asti. Olennaista on, että varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa tiedostetaan jo käytössä olevien yrittäjyyskasvatusta tukevien toimintamallien edut ja nähdään ne osana yrittäjyyskasvatuspolkua, jolla kulkemista lapsi jatkaa.

Yhtenäisen yrittäjyyskasvatuspolun myötä syntyy myös ymmärrys varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen merkityksestä lapsen hyvinvoinnin ja yritteliäisyyden alkuna. Arvokkaan asian ymmärtäminen lisää toivottavasti myös varhaiskasvatuksen sekä esiopetuksen kokonaisvaltaista arvostusta, joka puolestaan lisää entisestään työntekijöiden motivaatiota laadukkaaseen laaja-alaiseen työskentelyyn.

Yrittäjyyskasvatuksen ja yrittäjyyspedagogiikan vaikutukset ovat laaja-alaisia myös yhteiskunnallisesti. Yrittäjyyskasvatuksessa ja yrittäjyyspedagogiikassa kehittyvä osaaminen antaa lapsille tasa-arvoisemman lähtökohdan aloittaa oman oppimisensa polku. Minäkuvan rakentaminen vahvuuksien kautta auttaa pientäkin lasta pääsemään vaikeiden tilanteiden läpi ja luottamaan itseensä uusissa haasteissa.

Omien vahvuuksien hyödyntäminen sekä uusien taitojen sinnikkäs opettelu tukevat lasten kokonaisvaltaista kasvua ja kehitystä. Yrittäjyyskasvatuksen kannalta olennaisia asioita ja ominaisuuksia tarvitaan koko elämän ajan ja ne kannattelevat ihmistä tiukoissakin tilanteissa. Omiin taitoihin luottaminen ja sinnikkyuden omaksuminen osana yrittäjyyskasvatusta vähentävät alisuoriutumisen riskiä ja ennaltaehkäisevät syrjäytymistä yhteiskunnasta.

Itsenäisesti toimivat, omiin taitoihinsa luottavat, elinikäiset oppijat huolehtivat siitä, että maassamme tehdään jatkossakin innovatiivisia ratkaisuja, joissa huolehditaan kansalaisten kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista.

Tämän opinnäytetyön osana toteutettu Yrittäjyyskasvatuksen ideavihko vastaa omalta osaltaan kentän haasteisiin ja tarpeisiin. Tuotteen onnistumisesta kertoo se, että Suomen Yrittäjien yrittäjyyskasvatuksen projektipäällikkö Ojala on esittänyt kiinnostuksensa ideavihon jakeluun Suomen Yrittäjien omien yrittäjyyskasvatusta käsittelevien materiaalien ohella. Projektipäällikkö Ojalan mukaan on todella tärkeää, että myös varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen saadaan yrittäjyyskasvatusta käsittelevää materiaalia.

Suomella on mahdollisuus olla yrittäjyyskasvatuksen ja erityisesti yrittäjyyspedagogiikan edelläkävijä. Kun yrittäjyyspedagogiikan kehittämiseen saadaan innostettua osaavia, koulutettuja ja innostuneita opettajia, voidaan yrittäjyyspedagogiikka käytänteineen viedä valtakunnallisesti uudelle tasolle.

Suomen yhtenä vahvuutena on sen varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen työntekijöiden vahva pedagoginen osaaminen. Lisäksi maassamme on tutkittu menestyksellisesti niin yrittäjyyttä kuin varhaiskasvatustakin. Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa jo tällä hetkellä hyödynnettävät yrittäjyyskasvatusta tukevat menetelmät kannattaisi hyödyntää myös yrittäjyyspedagogiikkaa kehitettäessä. Varhaislapsuudessa toteutuneen yrittäjyyskasvatuksen merkitystä olisi hyvä tutkia. Se lisäisi ymmärrystä siitä, miten yrittäjyyskasvatuksella tuetaan yritteliäisyyttä, sinnikkyyttä, pettymysten sietämistä, laaja-alaista osaamista sekä kokonaisvaltaista hyvinvointia. Samalla varhaiskasvatus ja esiopetus saisivat ansaitsemaansa arvostusta yhteiskunnan tulevaisuuden tekijöinä.

Lähteet

- Avola, P. & Pentikäinen, V. (2019). Kukoistava kasvatus - positiivisen pedagogiikan ja laaja-alaisen hyvinvointiopetuksen käsikirja. BEEhappy Publishing.
- Beer, M. & Eisenstat, R. (2000). The Silent Killers of Strategy Implementation and Learning. Sloan Management Review. Summer 2000, 29–40. Saatavilla 13.5.2020. http://unsw.kotobee.com/MBAX9153_IS/PDF/U03_R3.pdf
- Euroopan komissio. (2012). Yrittäjyyskasvatus koulussa Euroopassa. Saatavilla 19.2.2020. http://publications.europa.eu/resource/cellar/992a2ad8-dac8-11e5-8fea-01aa75ed71a1.0015.01/DOC_1
- Helenius, A. & Lummelahti, L. (2014). Leikin käsikirja. p.2. Juva: PS-kustannus.
- Holappa, A-S. (2014). Uudistuva esiopetus. [Luentotalenne] Saatavilla 5.2.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=RLcsLMI2a8o>
- Holappa, A-S. (2017). Laaja-alainen osaaminen varhaiskasvatuksessa. [Luentotalenne] Saatavilla 5.2.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=qHDBXN8HSqc>
- Kamensky, M. (2014). Strateginen johtaminen menestyksen timantti. p. 4. Alma Talent. E-kirja
- Kamensky, M. (2015). Menestyksen timantti - strategia, johtaminen, osaaminen, vuorovaikutus. Helsinki: Talentum.
- Karlöf, B. (1998). Strategia - suunnitelmasta toteutukseen. P. 2. Porvoo: WSOY.
- Karlöf, B. (2004). Strategian rakentaminen sisältö ja välineet. Helsinki: Edita.
- Kotter, J. & Schlesinger, L. (2013). Choosing Strategies for Change. Harvard Business Review. Saatavilla 13.5.2020. https://projects.iq.harvard.edu/files/sdpfellowship/files/day3_2_choosing_strategies_for_change.pdf
- Kyrö, P. (1997). Yrittäjyyden muodot ja tehtävä ajan murroksessa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kyrö, P. (1998). Yrittäjyyden tarinaa kertomassa. Juva: WSOY.

- Kyrö, P. (2006). Avauksia riskin oppimiseen ja opetukseen. Teoksessa Kyrö, P. & Ripatti, A. (Toim.) Yrittäjyyskasvatuksen uusia tuulia. (98–131) Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.
- Kyrö, P. & Ripatti, A. (2006). Yrittäjyyden opetuksen uudet tuulet. Teoksessa Kyrö, P. & Ripatti, A. (Toim.) Yrittäjyyskasvatuksen uusia tuulia. (10–31) Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.
- Huotari, H. & Pakkala-Juntunen, S. (2020). Varhaiskasvatuksen opettaja, KM / projektityöntekijä, Liikunnanohjaaja AMK. Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian työstämisen tuloksena tuotettu materiaali. Kevät 2020.
- Lackéus, M. (2015). Entrepreneurship in Education What, Why, When, How. Euroopan komissio. Saatavilla 29.5.2020. https://www.oecd.org/cfe/leed/BGP_Entrepreneurship-in-Education.pdf
- Lehtonen, H. (2012). Koulu kasvun ja syrjäytymisen paikkana. Teoksessa Lindfors, E. (Toim.) Kohti turvallisempaa oppilaitosta! Oppilaitosten turvallisuuden tutkimus- ja kehittämishaasteita. (135–144) Suomen Painoagentti Oy. Saatavilla 21.5.2020. https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/65529/kohti_turvallisempaa_oppilaitosta_2012.pdf?sequence=1#page=135
- Lehtonen, H. & Vertanen, I. (2006). Sytyke ehkäisemään koulutuksellista syrjäytymistä. Teoksessa Kyrö, P. & Ripatti, A. (Toim.) Yrittäjyyskasvatuksen uusia tuulia. (172–181) Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.
- Lehtinen, E. & Kuusinen, J. & Vauras, M. (2007). Kasvatuspsykologia. Uudistettu p. 2. Helsinki: WSOY.
- L 410/2015. Finlex. Suomen laki. (2015). Kuntalaki. Saatavilla 29.5.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150410#Pidp446704304>.
- Mitronen, L. & Raikaslehto, T. (2019). Voittajan strategia. Lyhytjänteisyydestä kestävään menestykseen. Alma Talent. E-kirja.
- Nuori Yrittäjyys. (N.d.). Meidän perheemme. Saatavilla 12.7.2020. <https://nuoriyrittajyys.fi/ohjelmat/meidan-perheemme/>
- Ojala, P. (2019). Opettajan opas yrittäjyyspedagogiikkaan. Suomen yrittäjät. Saatavilla 4.5.2020. https://www.yrittajat.fi/sites/default/files/sy_opettajan_opas_yrittajyyspedagogiikkaan_a4.pdf
- Ojala, P. (2020). Projektipäällikkö, Osaavia opettajia -yrittäviä nuoria -hanke Suomen Yrittäjät. Puhelinhaastattelu 8.4.2020.

Ojala, P. & Utriainen, V. (2020). Yrittäjyyspedagogiikka – työkalut tulevaisuushaasteen taklaamiseen -koulutuskierros syyskuu 2020.

Opetushallitus. (2018). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Saatavilla 19.2.2020. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf

Opetushallitus. (2016). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Saatavilla 11.7.2020. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf

Opetushallitus. (2014). Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Saatavilla 19.2.2020. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf

Opetusministeriö. (2009). Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat Saatavilla 11.7.2020. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/78869/opm07.pdf>

Opetusministeriö. (2004). Yrittäjyyskasvatuksen linjaukset ja toimenpideohjelma. Saatavilla 11.7.2020. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80387/opm18.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2017). Koulutuksen yrittäjyyslinjaukset. Saatavilla 19.2.2020. <https://minedu.fi/yrittajyylinjaukset>

Paasio, K. & Nurmi, P. (2006). Yliopistolliset yrittäjyysopinnot Suomessa. (32-57) Teoksessa Kyrö, P. & Ripatti, A. (Toim.) Yrittäjyyskasvatuksen uusia tuulia. (10-31) Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.

Pakkala-Juntunen, S. (2020). Projektityöntekijä YES Kainuu -hanke. Puhelinhaastattelu 26.5.2020.

Remes, L. (2004). Yrittäjyys. (83-90) Teoksessa Loukola, M-L. (toim.) Aihekokonaisuudet perusopetuksen opetussuunnitelmassa. Jyväskylä: Gummerus.

Riihelä, M. (2004). Elämä on ehkä sittenkin vain leikkiä! (24–37) Teoksessa Piironen, L. (toim.) Leikin pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY.

Ristimäki, K. (2004). Yrittäjyyskasvatus. Järvenpää: Yrityssanoma.

Römer-Paakkanen, T. (2006). Opettajien yrittäjyyden jatko-opinnot Jyväskylän yliopistossa: Yrittäjyyden säteilyttäminen kaikkeen opetukseen ammattikorkeakoulussa ja toisen asteen ammatillisessa oppilaitoksessa. (184–207) Teoksessa Kyrö, P. & Ripatti, A. (Toim.) Yrittäjyyskasvatuksen uusia tuulia. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.

Salmi, M. & Mäkelä, J. & Perälä, M-L. & Kestilä, L. (2012). Lapsi kasvaa kunnassa -miten kunta voi tukea lasten hyvinvointia ja vähentää syrjäytymisen riskejä. Saatavilla 29.5.2020. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90826/URN_ISBN_978-952-245-690-8.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Suomen yrittäjät. (N.d.). Osaavia opettajia - yrittäviä nuoria. Saatavilla 12.7.2020. <https://www.yrittajat.fi/yrittajan-abc/osaavia-opettajia-yrittavia-nuoria-567915>

Tuomi, L. & Sumkin, T. (2009). Strategia arjessa: oivalluksia organisaation uudistajille. Saatavilla <http://www.kamk.fi/kirjasto>, Alma Talent. E-kirja.

Vilkka, H. & Airaksinen, T. (2003). Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä: Tammi.

Liitteet

Hei,

Tulethan mukaan vaikuttamaan Kainuun yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa.

Teemme opinnäytetyötä varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen yrittäjyyskasvatuksesta. Tavoitteenamme on luoda yrittäjyyskasvatuksen ideavihko, missä olisi erilaisia esimerkkejä leikkeihin ja toimintoihin, niin varhaiskasvatuksen kuin esiopetuksen käyttöön. Haluamme lisätä myös alueen varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen henkilöstön ymmärrystä yrittäjyyskasvatuksesta.

Jo tällä hetkellä kentällä toteutetaan paljon yrittäjyyskasvatusta tukevaa toimintaa eri muodoissa. Kyseessä ei siis ole mikään uusi juttu, mutta haluamme koota erityisesti yrittäjyyskasvatusta koskevaa materiaalia ja ideoita helposti lähestyttävään muotoon sekä syventää tietoa ja antaa uusia ideoita henkilöstölle yrittäjyyskasvatuksen tueksi.

Ideavihkossa avataan yrittäjyyskasvatusta käsitteenä, erityisesti varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen näkökulmasta. **Työmme tueksi toivomme, että kävisit vastaamassa kyselyyn oheisen linkin kautta:**

<https://forms.gle/HJGiyXhpMkgSiNPN8>, vastauksia kerätään 9.3. - 20.3.2020 välisenä aikana.

Kyselyjen vastaukset ovat anonyymejä ja aineistoa tarkastellaan kokonaisuutena. Kyselyn vastauksia hyödynnetään Yrittäjyyskasvatuksen ideavihkon suunnittelussa sekä Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian työstämisessä.

Toimeksiantajamme on Kainuun ammattiopiston ja Kajaanin ammattikorkeakoulun yrittäjyyskasvatushanke, jonka tehtävänä on edistää yrittäjyyskasvatuksen jalkautumista Kainuun alueella kaikilla koulutusasteilla.

Hankkeen kautta halusimme lähteä edistämään yrittäjyyskasvatuksen jalkautumista erityisesti myös varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen Kainuun alueella. Teemme kaksi erillistä, mutta toisiinsa linkittyvää opinnäytetyötä. Hannan opinnäytetyö käsittelee tarkemmin strategiatyötä yrittäjyyskasvatuksen jalkauttamisesta, kun taas Natasan opinnäytetyö käsittelee enemmän yrittäjyyskasvatusta varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen näkökulmasta. Toteutamme opinnäytetyömme toiminnallisen osan, ideavihkon, yhdessä.

Mikäli teillä herää kysyttävää kirjeeseen, kyselyyn tai opinnäytetyöhön liittyen, niin olethan meihin yhteydessä sähköpostitse: natasa.vukota@edu.lapinamk.fi tai hannahuotari@kamk.fi.

Yhteistyöterveisin,

Natasa Vukota
Sosionomikoulutus
Lapin ammattikorkeakoulu

Hanna Huotari
Tradenomikoulutus
Kajaanin Ammattikorkeakoulu

LAPIN AMK⁷
Lapland University of Applied Sciences

K
KAMK - University
of Applied Sciences

Taustakysely: Yrittäjyyskasvatuksen ideavihko varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen

Kyselyn vastauksia hyödynnetään Yrittäjyyskasvatuksen ideavihon suunnittelussa sekä Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian työstämisessä.

Valitsethan itseäsi/ryhmääsi parhaiten kuvaan/kuvaavat vaihtoehdot. Huomioithan kysymysten kohdalla olevat tarkennukset.

Vastaajan taustatiedot:

1. Paikkakunta, missä työskentelet

- Hyrynsalmi
- Kajaani
- Kuhmo
- Paltamo
- Puolanka
- Ristijärvi
- Sotkamo
- Suomussalmi

2. Työtehtävä

- Lastenhoitaja
- Varhaiskasvatuksen opettaja
- Esiopettaja
- Varhaiskasvatuksen erityisopettaja
- Päiväkodin johtaja
- Muu

3. Koulutus (tarvittaessa valitse useampi vaihtoehto)

- Lastenhoitaja (lapset ja nuoret)
- Sosionomi (AMK)
- Kasvatustieteen kandidaatti
- Varhaiskasvatuksen opettaja
- Varhaiskasvatuksen erityisopettaja
- Sosionomi (ylempi AMK)
- Minulla ei ole alan koulutusta
- Muu

4. Millaista tietoa sinulla on yrittäjyyskasvatuksesta/yrittäjyydestä? (tarvittaessa valitse useampi vaihtoehto)

- Opintoihini sisältyi yrittäjyyskasvatukseen/yrittäjyyteen liittynyt kurssi
- Olen omatoimisesti perehtynyt yrittäjyyskasvatukseen/yrittäjyyteen liittyvään materiaaliin (esim. kirjallisuus, lehtiartikkelit ja haastattelut)
- Olen toiminut itse yrittäjänä
- Lähipiirissäni on ihmisiä, jotka toteuttavat yrittäjyyskasvatusta
- Lähipiirissäni on ihmisiä, jotka ovat yrittäjiä
- Minulla ei ole tietoa yrittäjyyskasvatuksesta tai yrittäjyydestä
- Muu

5. Kasvatus-/opetusalan työkokemus

- alle 2 vuotta
- alle 5 vuotta
- alle 10 vuotta
- alle 20 vuotta
- 20 vuotta tai yli
- Muu

6. Tämän hetken lapsiryhmän koko

- 12 tai alle
- 13–15 lasta
- 16–20 lasta
- 21–25 lasta
- Muu

7. Lapsiryhmän ikäjakauma

- 0–3 vuotiaat
- 3–4 vuotiaat
- 4–6 vuotiaat
- Esiopetus
- Sisarusryhmä
- Muu

Kysymyksiä yrittäjyyskasvatuksesta ja yrittäjyydestä

8. Valitse mielestäsi viisi (5) tärkeintä taitoa, joissa haluat tukea lapsia.

- Sinnikkyys
- Rohkeus
- Joustavuus
- Päätäväisyys
- Uteliaisuus
- Periksiantamattomuus
- Itseluottamus
- Kekseliäisyys ja luovuus
- Optimistisuus
- Herkkyys
- Sitoutuneisuus
- Aloitteellisuus
- Avoimuus
- Ystävällisyys
- Kyky tehdä päätöksiä
- Itsensä ilmaiseminen
- Kokeilunhaluinen
- Ryhmässä toimiminen
- Kaveritaidot
- Muu

9. Mitä yrittäjyys mielestäsi on? (*avovastaus*)10. Mitä yrittäjyyskasvatus mielestäsi tarkoittaa? (*avovastaus*)

11. Millaisiin ammatteihin liittyviä leikkejä olette ryhmässänne leikkineet? (tarvittaessa valitse useampi vaihtoehto)

- Lääkäri/sairaanhoitaja/neuvola
- Poliisi
- Palomies
- Rakentaminen
- Huoltaminen ja korjaaminen (autot/koneet tms.)
- Leipomo/kahvila
- Kauppa
- Eläintenhoitaja/eläinlääkäri
- Maanviljelijä
- Muu

12. Keneltä ammatteihin/yrittäjyyteen liittyvät leikki-ideat ovat tulleet? (tarvittaessa valitse useampi vaihtoehto)

- Ryhmän yksittäiseltä lapselta
- 2–3 lapselta
- Useammalta kuin 4 lapselta
- Ryhmän aikuisilta
- Ryhmän ulkopuolelta
- Muu

13. Millaisia ammatteihin/yrittäjyyteen liittyneet leikit ovat olleet? (valitse ryhmällemme tyypillisin aihealueeseen liittyvä vaihtoehto, tarvittaessa valitse useampi vaihtoehto)

- Lasten omatoimisia leikkejä
- Aikuisten tukemia ja rikastamia leikkejä
- Aikuisjohtoisia leikkejä
- Muu

14. Montako ammatteihin/yrittäjyyteen liittyvää vierasta ryhmässänne/päiväkodissänne on käynyt kuluneen toimintavuoden aikana?

- Meillä ei ole ollut lainkaan aiheeseen liittyviä vierailijoita
- Vierailijoiden käynti on suunnitteilla lähitulevaisuuteen
- 1 vierailija
- 2–3 vierailijaa
- 4–5 vierailijaa
- 6 tai enemmän

15. Montako ammatteihin/yrittäjyyteen liittyvää retkeä/vierailua olette kuluneen toimintavuoden aikana ryhmänne kanssa tehneet?

- Emme ole tehneet aiheeseen liittyviä retkiä/vierailuja
- Retkellä/retkillä käynti on suunnitteilla lähitulevaisuuteen
- 1
- 2–3
- 4–5
- 6 tai enemmän

Tietoja Yrittäjyyskasvatuksen ideavihon toteuttamista varten

16. Valitse kolme (3) aihealuetta, joista haluaisit erityisesti saada tietoa Yrittäjyyskasvatuksen ideavihossa.

- Tietoa tekeillä olevasta Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategiasta
- Yrittäjyyskasvatuksen merkityksestä lapsen kasvun ja oppimisen tukena
- Yrittäjyyspedagogiikasta varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa
- Vinkkejä yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen arjessa
- Leikki-/toimintaideoita hyödynnettäväksi osana toimintaa
- Kirjallisuutta ja linkkejä, joista voi hakea lisää tietoa
- Muu

17. Valitse kolme (3) taitoa, joiden tukemiseen toivoisit erityisesti saavasi vinkkejä ideavihossa.

- Sinnikkyys
- Rohkeus
- Joustavuus
- Päätäväisyys
- Uteliaisuus
- Periksiantamattomuus
- Itseluottamus
- Kekseliäisyys ja luovuus
- Optimistisuus
- Sitoutuneisuus
- Aloitteellisuus
- Ystävällisyys
- Kyky tehdä päätöksiä
- Ryhmässä toimiminen
- Kaveritaidot
- Itsensä ilmaisu
- Muu

18. Onko sinulla Yrittäjyyskasvatuksen ideavihkoa koskevia toiveita tai ehdotuksia? *(avovastaus)*

19. Mitä muuta haluaisit meille kertoa? *(avovastaus)*

Kiitos vastauksistasi!

Kiitos, että autat kehittämään Yrittäjyyskasvatuksen ideavihkoa mahdollisimman toimivaksi työkaluksi yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisessa. Toivon, että tutustut pdf -tiedostoon ja vastaat palautekyselyyn 6.–15.7. 2020 välisenä aikana.

Terveisin

Hanna Huotari

Yrittäjyyskasvatuksen ideavihon palautekysely

Kyselyn vastauksia hyödynnetään Yrittäjyyskasvatuksen ideavihon kehittämisessä

Ideavihon ulkoasu

Seuraavien kysymysten avulla selvitetään lukijan kokemuksia Yrittäjyyskasvatuksen ideavihon selkeydestä ja sen tulevasta ulkoasusta.

1. Ulkoasun selkeyden arviointi asteikolla 1–5, jolloin 5 on paras arvio.

Epäselvä	1	2	3	4	5	Selkeä
	☐	☐	☐	☐	☐	

2. Millainen ulkoasu ideaviholle olisi mielestäsi hyvä? (*avovastaus*)

Ideavihon sisältö

Seuraavien kysymysten avulla kartoitetaan vastaajien näkemyksiä ideavihon sisällöstä. Tekstiä ja kuvia arvioidaan eri kysymyksillä.

3. Sisällön helppolukuisuuden arviointi asteikolla 1–5, jolloin 5 on paras arvio.

Vaikealukuinen	1	2	3	4	5	Helppolukuinen
	☐	☐	☐	☐	☐	

4. Tekstin ymmärrettävyyden arviointi asteikolla 1–5, jolloin 5 on paras arvio.

Vaikeasti ymmärrettävä	1	2	3	4	5	Helposti ymmärrettävä
	☐	☐	☐	☐	☐	

5. Olisitko kaivannut jonkun tietyn tekstiosuuden selkiyttämistä? Minkä? Miten? (*avovastaus*)

6. Kuvien ymmärrettävyyden arviointi asteikolla 1–5, jolloin 5 on paras arvio.

Vaikeasti	1	2	3	4	5	Ymmärrettävä
ymmärrettävä	☐	☐	☐	☐	☐	

7. Kaipaanko jonkin tietyn kuvan selkiyttämistä? Minkä? Miten kuvaa pitäisi mielestäsi selkiyttää? *(avovastaus)*

8. Lisäikö ideavihko ymmärrystäsi yrittäjyyskasvatuksesta varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa? Arviointi asteikolla 1–5, jolloin 5 on paras arvio.

Ei lisännyt	1	2	3	4	5	Lisäsi
	☐	☐	☐	☐	☐	

9. Olisitko kaivannut jonkun tietyn osuuden selkiyttämistä? Minkä? Millä tavalla? *(avovastaus)*

10. Jäitkö kaipaamaan jotain tietoa? Mitä? *(avovastaus)*

Ideavihon käyttöominaisuuksien arviointi

Seuraavien kysymysten avulla kartoitetaan vastaajien ajatuksia ideavihon hyödyntämisestä työn tukena.

11. Löysitkö ideavihkosta kaiken tarvittavan tiedon yrittäjyyskasvatuksesta? Arviointi asteikolla 1–5, jolloin 5 on paras arvio.

En löytänyt	1	2	3	4	5	Löysin
	☐	☐	☐	☐	☐	

12. Saitko ideavihkosta apua yrittäjyyskasvatuksen ideointiin käytännössä? Arviointi asteikolla 1–5, jolloin 5 on paras arvio.

En saanut	1	2	3	4	5	Sain
	☐	☐	☐	☐	☐	

13. Onko mahdollista, että tulostaisit ideavihon tai jonkun sen osan yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisen tueksi?

Kyllä Ei Muu, mikä: _____

14. Tähän voit vielä vapaasti kirjoittaa mieleesi tulevia asioita ja ideoita yrittäjyyskasvatuksesta. *(avovastaus)*

Kiitos vastauksistasi!

YRITTÄJYYSKASVATUKSEN IDEAVIHKO

varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen

HANNA HUOTARI

Sisällys

Alkusanat	3
1 Johdanto	4
2 Yrittäjyyskasvatus pähkinänkuoressa.....	5
2.1 Omaehtoinen, sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys	6
2.2 Positiivinen pedagogiikka osana yrittäjyyskasvatusta	7
2.3 Leikin rooli yrittäjyyskasvatuksessa.....	9
2.4 Rohkeus yrittää ja kyky sietää pettymyksiä.....	10
2.5 Yrittäjyyspedagogiikkaa varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen	11
2.6 Aikuisen valmentava rooli	12
3 Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategia.....	14
3.1 Visio, arvot ja asenne	14
3.2 Painotusalueet	15
4 Työkaluja yrittäjyyskasvatuksen suunnittelun tueksi	17
4.1 Yrittäjyyskasvatuksen aloittaminen	18
4.2 Yrittäjyyskasvatuksen vuosisuunnitelma	19
4.3 Ympäristön mahdollisuuksien ja yhteistyötahojen kartoittaminen	19
5 Yrittäjyyskasvatuksen leikkivihon esittely	21
5.1 Leikkivihon hyödyntäminen ryhmässä.....	21
5.2 Leikkivihko ryhmän yrittäjyyskasvatuksen kehittäjänä	22
6 Ryhmän yrittäjyyskasvatuksen tavoitteiden arviointi ja toiminnan kehittäminen	23
6.1 Arvioinnin toteuttaminen lapsiryhmässä.....	23
6.2 Arviointi ja kehittäminen tiimissä	24
7 Vinkkejä ja linkkejä yrittäjyyskasvatuksen tueksi	27
Loppusanat	29
Lähteet	
Liitteet	

Alkusanat

Yritteliäisyys kannattaa aina. Sen juurruttaminen tuleviin sukupolviin on erityisen tärkeää. Heidän yritteliäisyytensä, hyvinvointinsa ja innovatiivisuutensa vaikuttavat Suomen tulevaisuuteen.

Yritteliäisyyden, hyvinvoinnin ja innovatiivisuuden kivijalan rakentaminen aloitetaan jo varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Lapset osaavat ja haluavat oppia. Heillä on halu toteuttaa itseään ja tuottaa iloa muille.

Tämä ideavihko sisältää käytännön ajatuksia, ohjeita ja ideoita yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Ideavihko on tehty yrittäjyyskasvatuksen aloittamisen, arvioinnin ja kehittämisen tueksi. Se on tuotettu toiminnallisena osuutena tradenomin opinnäytetyöhöni ("Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategia suunnitelmasta käytäntöön – Yrittäjyyskasvatuksen ideavihko varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen"), jonka toimeksiantaja on Kajaanin Ammattikorkeakoulu Oy:n ja Kainuun ammatitopiston yhteinen YES Kainuu -hanke. Hankkeen tehtävä on edistää yrittäjyyskasvatuksen toteutumista eri ikävaiheissa Kainuun alueella. Ideavihon avulla edistetään Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian jalkautumista varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen.

Ideavihossa on hyödynnetty yrittäjyyskasvatusta käsittelevää aineistoa, jota on muokattu varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa paremmin hyödynnettävään muotoon. Ideavihon kansikuva, kuvituskuvat ja yrittäjyyskasvatuksen diplomin kuva ovat kuvittaja **Laura Kinusen** luomia. Lisäksi ideavihon liitteenä 13 on Yrittäjyyskasvatuksen leikkivihko, joka on saman toimeksiantajan pyynnöstä työstetty osana sosionomi **Natasa Vukotan** opinnäytetyötä.

Toivon, että tämä ideavihko antaa sinulle käsityksen yrittäjyyskasvatuksesta ja auttaa sen aloittamisessa, arvioinnissa sekä kehittämisessä osana toteutettavaa varhaiskasvatusta ja esiopetusta.

Hanna Huotari

1 Johdanto

Jokaisella lapsella on oikeus yrittäjyyskasvatukseen. Tavoitteena on tukea lapsen kokonaisvaltaista hyvinvointia hänen vahuuksiensa kautta. Yhdistettynä laaja-alaiseen oppimiseen sekä positiiviseen pedagogiikkaan, yrittäjyyskasvatus auttaa lasta kasvamaan hyvinvoivaksi ja aktiiviseksi yhteisön jäseneksi.

Yrittäjyyskasvatuksen omaksumisessa osaksi varhaiskasvatusta ja esiopetusta on kysymys hienosäädöstä. Ymmärrys yrittäjyyskasvatuksesta syntyy helpoiten pysähdyttäessä miettimään arvoja, asenteita sekä aikuisen ja lapsen rooleja toimijoina. Opetus- ja kulttuuriministeriö on laatinut yrittäjyyskasvatuksen linjaukset, joilla suunnataan, kehitetään ja ohjataan yrittäjyyskasvatuksen edistymistä Suomessa. Linjausten mukaan yrittäjyyskasvatus alkaa jo varhaiskasvatuksesta. Yrittäjyyskasvatus sisältyy varhaiskasvatussuunnitelman ja esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa osaksi laaja-alaista osaamista. Vaikka perusteissa ei käytetäkään sanaa yrittäjyys, sisältää yrittäjyyskasvatus laaja-alaiseen osaamiseen liittyvät elementit ja tukee kokonaisvaltaisesti lasten laaja-alaisen taitojen kehittymistä.

Yrittäjyyskasvatuksessa **lapsi nähdään aktiivisena toimijana**, jonka **aikuinen kohtaa valmentavalla työllä**. Aikuinen mahdollistaa lapsen uteliaan, rohkean ja tavoitteellisen toiminnan. Lisäksi lasta kannustetaan etsimään omia **vahvuuksiaan**, kokeilemaan rohkeasti uusia asioita ja harjoittelemaan toimintaa muiden kanssa. Aikuinen ohjaa ja kannattelee lasta, jotta hän selviää vaikeiden tilanteiden yli. Luontevimmin tämä tapahtuu **leikkien**, tutkimisen, päivittäisten toimintojen sekä oppimiskokonaisuuksien, projektien, retkien ja vierailujen avulla.

Tähän ideavihkoon on koottu yrittäjyyskasvatuksen keskeisimmät asiat varhaiskasvatuksen sekä esiopetuksen osalta. Ideavihossa luvussa 3. esitellään Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian ydinasiat. Lisäksi ideavihko sisältää työkaluja yrittäjyyskasvatuksen aloittamiseen, arviointiin ja kehittämiseen. Liitteenä 13 on Natasa Vukotan työstämä **yrittäjyyskasvatuksen leikkivihko**, joka sisältää käytännön toimintaideoita lapsiryhmän kanssa toteutettavaksi.

2 Yrittäjyyskasvatus pähkinänkuoressa

Yrittäjyyskasvatuksessa on kysymys kokonaisuudesta, joka muodostuu pedagogiikasta, kontekstista ja toimintaympäristöstä. Yrittäjyyskasvatuksen toteutuminen edellyttää yrittäjämäistä toimintakulttuuria. Tavoitteena on kehittää lasten yrittäjämäistä osaamista ja tuottaa yksilöiden sekä oman ryhmän lisäksi arvoa myös ulkopuolisille toimijoille. Koska **leikki** on varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa johtavaa toimintaa, on se myös luontaisin tapa toteuttaa yrittäjyyskasvatusta.

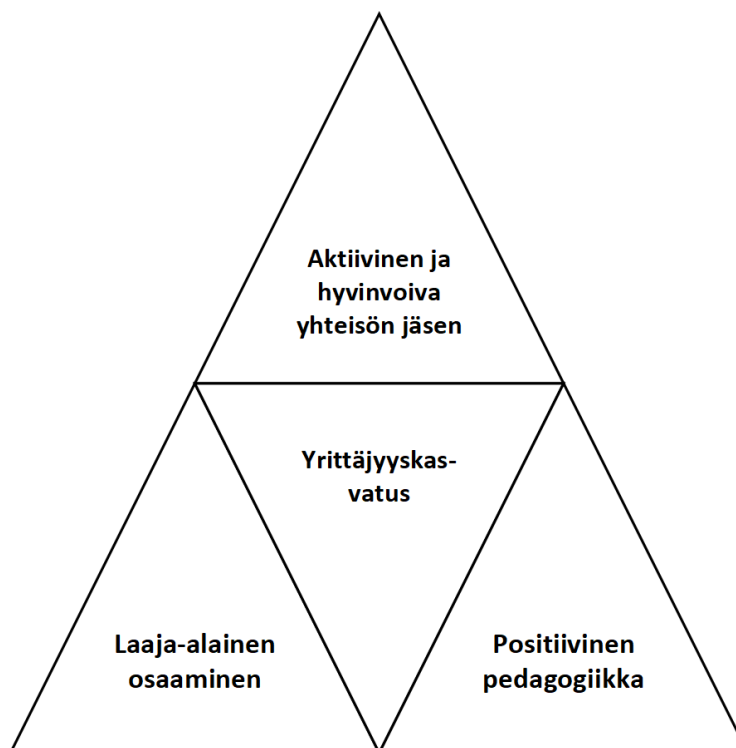

Kuva: Laura Kinnunen

Yritteliäisyys ei ole iästä riippuvaista. Yrittäjyyskasvatuksen menetelmiä voidaan luontevasti soveltaa myös osana varhaiskasvatusta ja esiopetusta. Aikaan saatavat tulokset ovat sitä parempia, mitä varhaisemmassa vaiheessa yrittäjyyskasvatus on aloitettu. Laaja-alainen osaaminen, positiivinen pedagogiikka ja yrittäjyyskasvatus tukevat lasten kasvua aktiivisiksi ja hyvinvoiviksi yhteisön jäseniksi (kuva 1).

Laaja-alaisella osaamisella tarkoitetaan tietojen, taitojen, arvojen, asenteiden ja tahdon kokonaisuutta, joiden avulla lapsi kykenee reagoimaan ympäristön tarpeisiin ja muutoksiin.

Positiivisella pedagogiikalla tarkoitetaan lapsen kehityksen sekä elämänhallintataitojen tukemista kiinnittämällä huomio hyvään.

Kuva 1. Laaja-alainen osaaminen, positiivinen pedagogiikka ja yrittäjyyskasvatus pohjana aktiiviselle ja hyvinvoivalle yhteisön jäsenelle.

2.1 Omaehtoinen, sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys

Yrittäjyys jaetaan kolmeen osa-alueeseen, joita ovat 1. omaehtoinen yrittäjyys, 2. sisäinen yrittäjyys ja 3. ulkoinen yrittäjyys.

Omaehtoisella yrittäjyydellä tarkoitetaan yksilöllisiä ominaisuuksia, joissa yrittäjyys ilmenee. **Sisäisellä yrittäjyydellä** puolestaan tarkoitetaan yrittäjämäistä toimintatapaa. **Ulkoinen yrittäjyys** puolestaan on käytännön yrittäjyyttä, joka ilmenee konkreettisena tekemisenä ja arvon tuottamisena ulkopuolisille. Omaehtoinen yrittäjyys muodostaa pohjan sisäiselle ja ulkoiselle yrittäjyydelle.

Kaikki yrittäjyyden osa-alueet kehittyvät ihmisen kasvaessa. Kuvassa 2 on esitelty, miten omaehtoinen, sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys kehittyvät sekä ilmenevät eri ikävaiheissa varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen osalta.

ilmeneminen ikäkausittain	Omaehtoinen yrittäjyys	Sisäinen yrittäjyys	Ulkoinen yrittäjyys
-3 -vuotiaat	<ul style="list-style-type: none"> • ilo, innostus ja uteliaisuus • oman tekemisen tarkastelu • halu ilmaista omia ajatuksia • tunnetaitojen herättely • itse tekemisestä nauttiminen 	<ul style="list-style-type: none"> • vuorovaikutustaitojen harjoittelu • mahdollisuus vaikuttaa omaan ja ryhmän toimintaan • leikkitaitojen kehittyminen ikätason mukaisesti 	<ul style="list-style-type: none"> • tavoitteelliset ikätasoon sopivat leikit • ikätasoon sopivien tavoitteellisten tehtävien tekeminen ja loppuun vieminen • oppimiskokonaisuudet • vierailijat, vierailut, retket
4-5 -vuotiaat	<ul style="list-style-type: none"> • halu olla osa ryhmää • halu toimia aktiivisesti • tunnetaitojen vahvistaminen • omien vahvuuksien etsimistä • sinnikkyuden harjoittelu • rohkeus tutkia ja kokeilla • pettymysten sietämisen harjoittelu • omatoimisuuden harjoittelu 	<ul style="list-style-type: none"> • yhdessä toimiminen • vuorovaikutustaitojen kehittyminen • yhteisleikkitaitojen kehittyminen • mahdollisuus vaikuttaa omaan ja ryhmän toimintaan 	<ul style="list-style-type: none"> • tavoitteelliset ikätasoon sopivat leikit • tavoitteellisten tehtävien tekeminen ja loppuun vieminen • oppimiskokonaisuudet • vierailijat, vierailut, retket
6 -vuotiaat	<ul style="list-style-type: none"> • tunnetaitojen ja itsereflektion harjoittelu • kiinnostus asioita ja ilmiöitä kohtaan • halu toimia päämäärätietoisesti • sinnikkyys ja rohkeus • pettymysten sietämisen vahvistuminen • arjen taitojen haltuun otto • koululaisen taitojen harjoittelu 	<ul style="list-style-type: none"> • sosiaalisten ja vuorovaikutustaitojen kehittyminen • yhteistoiminnallinen oppiminen • mahdollisuus vaikuttaa omaan ja ryhmän toimintaan • leikkitaitojen kehittyminen 	<ul style="list-style-type: none"> • roolileikit (leikin rakentaminen ja leikin juonen eteenpäin vieminen) • oppimiskokonaisuudet ja projektit • vierailijat, vierailut, retket

Kuva 2. Omaehtoisesta, sisäisestä sekä ulkoisesta yrittäjyyden ilmenemisestä varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen aikana (mukaillen Lehtonen & Simola & Vainio & Nieminen n.d. 22-23.).

2.2 Positiivinen pedagogiikka osana yrittäjyyskasvatusta

Vahvuuksien tunnistamisen tulisi olla osa varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen arkea, jolloin lapsi pystyy positiivisen kannattelun avulla vahvistamaan minäkäsitystään ja luottamusta omiin taitoihinsa. Kannattelun avulla lapsi oppii joustavuutta ja resilienssiä (=kognitiivisia prosesseja, tapoja ajatella itsestä, elämästä ja omasta selviämisestä vaikeissa tilanteissa), jolloin hänelle syntyy tunne siitä, että hänellä on jatkossa kyky selvitä vaikeiden tilanteiden, aikojen sekä tunteiden yli.

Tunnetaitojen, vuorovaikutustaitojen, sosiaalisten taitojen, ajattelutaitojen, läsnäolotaitojen, stressinhallinnan, ratkaisukeskeisyyden ja itsensä johtamisen taitojen harjoittelu olisi hyvä aloittaa jo lapsuudessa. Edellä mainittuja tärkeitä taitoja voidaan tukea positiivisen pedagogiikan avulla. Samalla autetaan myös yrittäjyyden kannalta tärkeiden asioiden kehittymistä ja tuetaan luontevasti myös yrittäjyyden kannalta tärkeiden yksilöllisten ominaisuuksien kuten itseluottamuksen, päättävyyden ja sinnikkyuden, rohkeuden sekä muiden kuvassa 3 mainittujen ominaisuuksien kehittymistä.

Kuva 3. Yritteliäisyyden ominaisuuksia.

Vahvuuksien tunnistaminen on tärkeää. Lapsesta kehittyy henkisesti vahva ja hyvinvoiva aikuinen, kun hän löytää itsensä, intohionsa ja vahvuutensa. Auttamalla lasta löytämään omat vahvuutensa, positiivisen asenteen sekä armollisuuden, voidaan aktiivisesti vaikuttaa myös yhteiskunnan tulevaisuuteen. Lapsi tarvitsee aikuisen esimerkkiä ja tiedon siitä, että tavoitteena ei ole jatkuva täydellisyys vaan ymmärrys ja myötätunnon sekä armollisuuden löytäminen itseä ja muita kohtaan. Lapselle ja hänen tulevaisuudelleen ylpeys omasta tekemisestä ja itsestään on lahja, joka antaa pohjaa hyvälle ja onnelliselle elämälle.

Aikuisten tehtävä on antaa lapselle päivittäin positiivista palautetta erilaisissa tilanteissa ja eri tavoin. Huomaaminen sekä vahvistaminen voivat tapahtua sanallisesti, elein ja ilmein sekä muuten huomioiden. Jokaisen lapsen positiivista minäkuvaa sekä yhteisöllisyyden rakentumista voidaan tukea myös erimerkiksi **diplomin** avulla (**liite 1**). Diplomissa on hyvä nostaa esille lapsen vahvuuksia sekä positiivisia puolia ja siinä voidaan hyödyntää esimerkiksi kuvaan 4 ja **liitteeseen 2** listattuja vahvuussanoja.

101 vahvuutta				
ahkera	huomaavainen	kiltti	oppimistaituri	sisukas
ainutlaatuinen	huumorintajuinen	kunnioittava	optimistinen	sydämellinen
aito	hyväntahtoinen	käytännöllinen	parhaaseen pyrkivä	syvälinen
ajantajuinen	hyväksyvä	kärsivällinen	periksiatamaton	taiteellinen
ajattelutaitoinen	hyvä kuuntelija	leikkisä	positiivinen	tarkka
anteeksiantavainen	idearikas	lempeä	päämäärätietoinen	tavoitteellinen
antelias	ilmaisuvoimainen	luotettava	päätäväinen	tehokas
aurinkoinen	iloinen	luottavainen	rakastava	toiveikas
arvostava	innostuva	luova	rauhallinen	tunneälykäs
arviointikykyinen	itsenäinen	lämminhenkinen	ratkaisukeskeinen	tunnollinen
avarakatseinen	itsesäätelytaitoinen	läsnäoleva	rehellinen	turvallinen
avulias	itsevarma	maltillinen	reilu	utelias
empaattinen	johtaja	monipuolinen	rento	uskollinen
energinen	joustava	mukava	rohkea	vaatimaton
hauska	järjestelmällinen	myönteinen	ryhmätöitäntoinen	vahva
harkitsevainen	järkevä	myötätuntoinen	sosiaalisesti älykäs	vakuuttava
henkinen	kannustava	nopea	sovitteleva	vastuullinen
herkkä	kauneudentajuinen	näkökulmanottokykyinen	suvaitsevainen	viisas
huolellinen	kohtelias	oikeudenmukainen	sinnikäs	älykäs
huolehtivainen	kiitollinen	oivaltava	sitoutunut	ymmärtäväinen
				ystävällinen

Kuva 4. Satayksi vahvuussanaa.

2.3 Leikin rooli yrittäjyyskasvatuksessa

Leikki on varhaiskasvatus- ja esiopetusikäisen lapsen johtavaa toimintaa, joka tukee hänen yksilöllistä kehitystään. Leikin avulla lapsi hahmottaa ympäröivää maailmaa, oppii uusia taitoja ja rakentaa sisäistä käsitystään maailmasta.

Leikki on lapsen kannalta motivoiva ja luontainen toimintatapa, jonka avulla kehittyvät muun muassa mielikuvitus, luovuus, kielitaito, muisti, oppiminen, ongelmanratkaisu, päämäärätietoinen toimiminen, ponnistelu, ajattelun taidot sekä sosiaaliset taidot.

Leikki kehittää yrittäjyyden kannalta merkityksellisiä taitoja.

Kuva: Laura Kinnunen

Lapsi on aktiivinen toimija ja leikin rooli osana laaja-alaista oppimista on merkittävä. Lasten kanssa tehdään niitä asioita, joita heidän toivotaan omaksuvan ja oppivan. Lisäksi leikeistä saadut positiiviset tunnekokemukset vahvistavat oppimista ja lisäävät toiminnan merkityksellisyyttä.

Leikillä ja työllä on läheinen suhde, mutta leikki eroaa työstä siten, että sen tulos voi olla näkymätöntä. Leikin aiheet nousevat ympäröivästä todellisuudesta sekä ajan ilmiöistä. Lisäksi se heijastaa myös aikuisten toimintaa. Leikki on väylä yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. **Erilaisiin ammatteihin sekä töihin on luontevaa tutustua leikin avulla.**

2.4 Rohkeus yrittää ja kyky sietää pettymyksiä

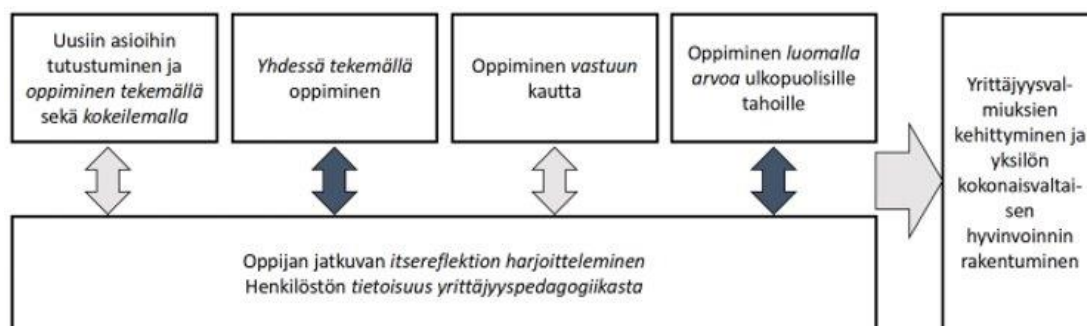
Riskien ottaminen, epävarmuuden sietäminen ja päätösten tekeminen ovat osa yrittäjyyttä. Niitä harjoitellaan myös osana yrittäjyyskasvatusta. Oppimisprosessiin sisältyy aina epävarmuus, jota voidaan helpommin lähestyä tarkastelemalla asioita ratkaistavina ongelmina. Kontekstisidonnaisuudella ja yhteistoiminnallisella oppimisella helpotetaan sekä tuetaan riskien ottamisen harjoittelua ja epävarmuuden sietämistä.

Aikuisen on syytä muistaa, että lapsella on oikeus kokea epävarmuutta ja asettaa omalle oppimiselleen henkilökohtaisia tavoitteita sekä määritellä keinot, joiden avulla hän kykenee saavuttamaan asettamansa tavoitteet. Aikuisen tehtävä on kunnioittaa ja tukea lasta,

mikä vaatii aikuiselta myös omalta osaltaan epävarmuuden ja epäonnistumisen sietämistä.

2.5 Yrittäjyyspedagogiikkaa varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen

Yrittäjyyskasvatus on osa laaja-alaista oppimista, joka on yksi varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen keskeisimmistä asioista. Vaikka sanaa yrittäjyyskasvatusta ei ole mainittu varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen laaja-alaisen oppimisen osa-alueissa, soveltuu se kuitenkin luontevasti myös pienemmille lapsille.

Kuva 5. Yrittäjyyspedagogiikan rakentuminen.

Yrittäjyyspedagogiikka muodostuu toiminnallisesta ja yrittäjämäisestä tavasta toimia (kuva 5). Uusiin asioihin **tutustutaan rohkeasti** ja opitaan **tekemällä** sekä **kokeilemalla**. Keskeistä on niin ikään oppiminen **yhdessä tekemällä**, oppiminen **vastuun kantamisen** kautta sekä oppiminen **tuottamalla arvoa ulkopuolisille** tahoille. Oppijan jatkuvan **itse-reflektion harjoittaminen** sekä kasvatus- ja opetushenkilöstön **tietoisuus yrittäjyyspedagogiikasta** mahdollistavat yrittäjämäisten valmiuksien ja yksilön kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin rakentumisen.

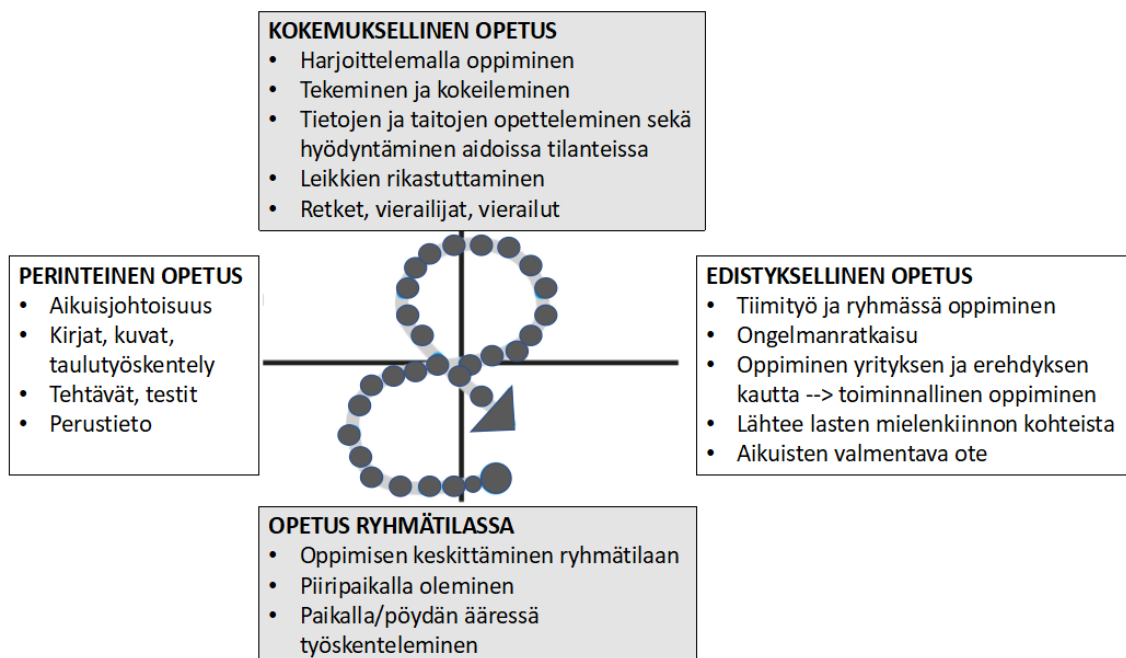
Kuva: Laura Kinnunen

2.6 Aikuisen valmentava rooli

Yrittäjyyskasvatus tekee aikuisista **vertaisoppijoita**, joilla on **valmentava rooli**. Oppiminen ja opettamisen menetelmät valitaan yhdessä lasten kanssa yhdistäen tarkoituksenmukaisesti erilaisia opetusmenetelmiä, jotka voidaan jakaa seuraavasti:

1. perinteinen opetus
2. kokemuksellinen opetus
3. opetus ryhmätilassa ja
4. edistyksellinen opetus.

Seuraavan sivun kuvassa 6 on tarkemmin avattu edellä mainittuja menetelmiä. Olenaisista on, että erilaisia menetelmiä yhdistellään luontevasti, jolloin mahdollistetaan yrittäjyyskasvatukselle ominaisen kokonaisvaltaisen oppimiskokemuksen syntyminen.

Kuva 6. Yrittäjyyspedagogiikka osana erilaisia opetusmenetelmiä (mukaillen Lackéus; Ojala 2019).

Yrittäjyyskasvatuksen oppimisprosessi sisältää suunnittelun, toteutuksen sekä arvioinnin. Aikuiset eivät voi toteuttaa niitä yrittäjyyskasvatuksessa itsenäisesti. Heillä on näin ollen yrittäjyyskasvatuksessa valmentava rooli, joten on tärkeää, että aikuiset osaavat antaa lapsille tilaa.

Aikuisten tehtävä on **tukea ja rohkaista, kannustaa sekä mahdollistaa** lapsiryhmässä toteutuva yrittäjyyskasvatus. Samalla aikuisten on hyvä nähdä itsensä oppijoina ja tutkijoina, lasten tutkijana ja opettajana sekä tutkijoiden (lasten) opiskelijana ja opettajana.

Myös yrittäjyyskasvatusta toteutettaessa on kuitenkin muistettava, että viimekädessä vastuun kantaminen kuuluu aikuisille.

3 Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategia

Kainuun kuntia ja eri koulutusasteiden henkilöstöä on osallistettu työstämään Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategiaa kyselyjen ja työpajojen avulla. Samalla on selvitetty yrittäjyyskasvatuksen nykytilaa sekä työntekijöiden näkemyksiä yrittäjyyskasvatuksesta osana opetusta ja kasvatusta. Strategian keskeiset tavoitteet ja arvot pohjautuvat kentältä saattuihin vastauksiin sekä Kainuun maakuntastrategiaan, jonka yhtenä keskeisenä teemana on osaaminen ja sen vahvistaminen sekä keskeisenä tavoitteena yrittäjyys.

Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategiassa yrittäjyyspedagogiikka muodostaa toiminnan tasolla hallitun kokonaisuuden, joka koostuu valitun toiminnan aloittamisesta, työstämisestä ja arvioinnista, toiminnan päättämisestä sekä yrittäjyyskasvatuksen kehittämistä. Maakunnallisena tavoitteena on hyödyntää **alueellisten yritysten** panosta osana laadukasta yrittäjyyskasvatusta. Strategiassa on huomioitu yrittäjyyskasvatuksen ja yrittäjyyspedagogiikan toteutuminen eri ikävaiheissa, jolloin arvojen ja asenteiden toteutumista edistetään lasten ikätasoon sopivalla tavalla.

3.1 Visio, arvot ja asenne

Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian visiona on **elinvoimainen ja yritteliäs Kainuu**. Keskeisenä tavoitteena on taata jokaiselle kainuulaiselle lapselle ja nuorelle oikeus yrittäjyyskasvatukseen ja omien vahvuuksien löytämiseen. Oppija nähdään aktiivisena toimijana, jota opetus- ja kasvatushenkilöstö tukee yritteliäisyyteen valmentavalla työotteella.

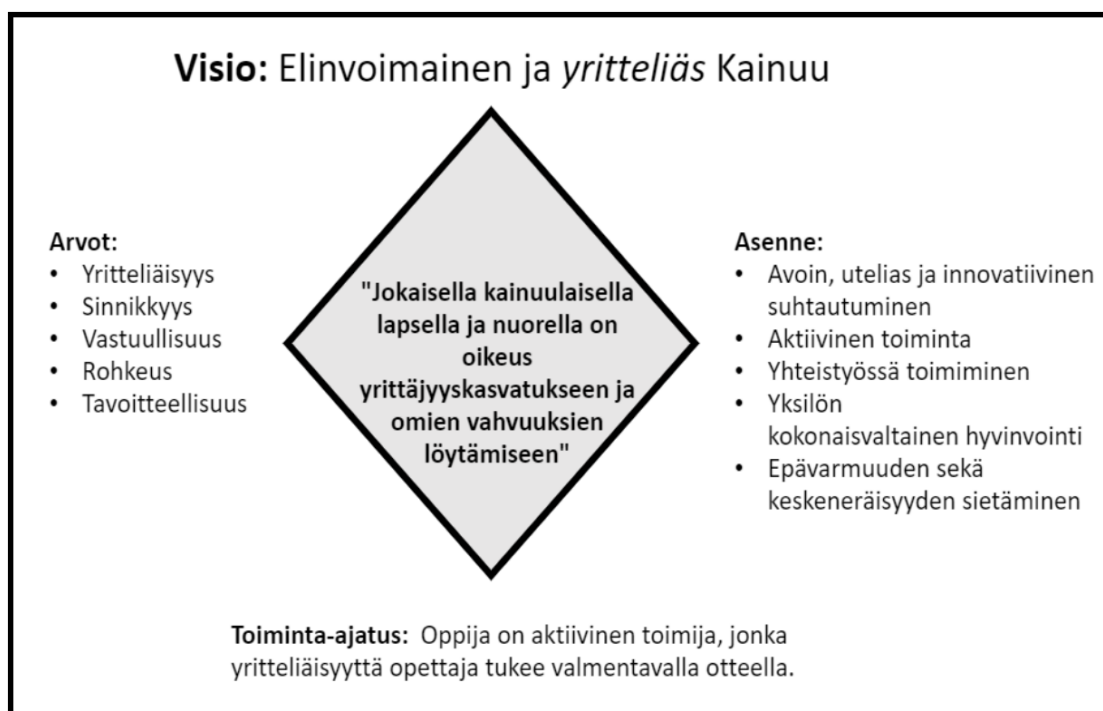
Strategian arvojen ja asenteiden taustalla on Kainuun elinvoimainen ja yritteliäs tulevaisuus sekä sen asukkaiden hyvinvointi. Tehdyn taustakartoituksen perusteella Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian viideksi arvoksi valikoituvat:

1. yritteliäisyys
2. sinnikkyys
3. vastuullisuus
4. rohkeus ja
5. tavoitteellisuus.

Elinvoimaista ja yritteliästä Kainuuta tukeva asenne puolestaan muodostuu:

1. avoimesta, uteliaasta ja innovatiivisesta suhtautumisesta yrittäjyyttä ja yritteliäisyyttä kohtaan,
2. aktiivisesta toiminnasta
3. yhteistyössä toimimisesta
4. yksilön kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista sekä
5. epävarmuuden ja keskeneräisyyden sietämisestä.

Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian visio, toiminta-ajatus, arvot ja asenne on koostettu kuvaan 7.

Kuva 7. Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian ydinasiat (Huotari & Pakkala-Juntunen, 2020).

3.2 Painotusalueet

Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategiaan valittiin kolme painotusaluetta:

1. oppimiskokonaisuudet
2. projektit ja tapahtumat sekä
3. yksikkö-yritysyhteistyö.

Painotusalueiden valitsemisella haluttiin helpottaa yrittäjyyskasvatuksen siirtymistä käytännön toimintaan aina varhaiskasvatuksesta korkeakouluopintoihin asti. Painotusalueiden sisältöä on mietitty johdon, henkilöstön sekä lapsen näkökulmasta. Varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen henkilöstön ja lapsen tasojen osalta painotusalueet ja vastuut löytyvät **liitteestä 3**.

Varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen toiminta on perinteisesti hyvin laaja-alaista ja strategian painotusalueet sisältyvät luontevasti osaksi toimintaa. Oppimiskokonaisuudet, projektit ja tapahtumat sekä retket, vierailut ja vierailijat ovat olleet osa varhaiskasvatusta ja esiopetusta käytännöllisesti katsoen aina. Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian myötä näitä asioita tarkastellaan varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa jatkossa myös yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta.

4 Työkaluja yrittäjyyskasvatuksen suunnittelun tueksi

Yrittäjyyskasvatus nivoutuu luontevasti osaksi varhaiskasvatusta sekä esiopetusta, sillä sen toimintaperiaatteet ovat pienempien lasten kanssa työskenteleville yleensä ottaen hyvin tuttuja. Yrittäjyyskasvatuksen aloittamisessa olennaista on kuitenkin toimintaperiaatteiden sekä toimintatapojen tarkasteleminen nimenomaan yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta. Tiimissä on syytä **keskustella** myös siitä, miten yrittäjyyskasvatus ymmärretään ja, miten sitä halutaan toteuttaa osana ryhmän toimintaa. **Yrittäjyyskasvatus** ei ole irrallinen osa, vaan **nivoutuu osaksi muuta toimintaa** sitä rikastuttaen ja yksittäisten lasten sekä ryhmän tavoitteita tukien.

Tässä luvussa esitellään erilaisia vaihtoehtoja ja vinkkejä, joita voidaan käyttää yrittäjyyskasvatuksen aloittamisen tukena. Tarkoituksena on antaa käytännönläheisiä työkaluja sekä vinkkejä, joiden avulla aloittaminen, arviointi ja kehittäminen helpottuvat.

Kuva: Laura Kinnunen

4.1 Yrittäjyyskasvatuksen aloittaminen

Yrittäjyyskasvatuksen hyödyntäminen osana ryhmän toimintaa kannattaa ottaa puheeksi jo toimintavuoden alussa. Silloin aikuisten on helpompi virittäytyä sen toteuttamiseen ja valmistautua hieman erilaiseen rooliin leikkien, oppimiskokonaisuuksien sekä projektien yhteydessä. Keskeistä on muistaa lasten aktiivinen rooli oppijoina ja toiminnan suunnittelijoina, toteuttajina sekä arvioijina.

Yrittäjyyskasvatuksesta on luontevaa keskustella myös esimerkiksi **ryhmävasun, tiimiso-pimuksen** ja **pedagogisen dokumentoinnin** yhteydessä. Näitä asioita käsiteltäessä käydään luontevasti läpi myös yrittäjyyskasvatuksen kannalta keskeisiä asioita (esim. ryhmän tavoitteet, lasten yksilölliset tavoitteet, lasten vahvuudet ja mielenkiinnon kohteet jne.).

Yrittäjyyskasvatuksen suunnittelussa kannattaa lähteä liikkeelle keskustelemalla aikuisten käsityksistä ja kokemuksista yrittäjyydestä sekä yrittäjyyskasvatuksesta. Keskustelussa ja asioiden kirjaamisessa voidaan hyödyntää **liitteiden 4–6** aloitus-, väli- ja loppukeskustelun lomakkeita, jotka on laadittu tukemaan yrittäjyyskasvatuksen aloittamista, arviointia sekä kehittämistä ajatellen.

Alkukeskustelun tavoitteena on kartoittaa tiimin jäsenten käsityksiä sekä niiden mahdollisia eroja. Lisäksi keskustelu pohjautuu tiimin aikuisten tekemiin havaintoihin ryhmän lapsista. Keskustelun perusteella voidaan miettiä ryhmän yrittäjyyskasvatukselle asetettavia *tavoitteita*. Keskustelun ydinajatuksena on **kiinnittää huomiota aikuisten toimintaan** yrittäjyyskasvatuksen toteuttajina, mikä edellyttää valmentavan työtteen omaksumista.

Välikeskustelu voidaan käydä sen jälkeen, kun yrittäjyyskasvatus on otettu osaksi ryhmän toimintaa. Välikeskustelun alussa tiimin jäsenten on hyvä miettiä, ovatko heidän käsityksensä yrittäjyydestä ja yrittäjyyskasvatuksesta pysyneet entisellään vai mahdollisesti muuttuneet uusien kokemusten myötä. Välikeskustelussa pysähdytään tarkastelemaan aikuisten toimintaa, alkukeskustelussa asetettujen tavoitteiden toteutumista sekä yrittäjyyskasvatuksen vaikutusta lapsiryhmään ja yksittäisiin lapsiin. Lisäksi siinä mietitään, onko ryhmässä toteutettavaa yrittäjyyskasvatusta tarpeellista muuttaa tai asetettuja tavoitteita muokata.

Loppukeskustelussa mietitään, mitä tiimin jäsenet ovat yrittäjyyskasvatuksen myötä oppineet, missä on onnistuttu, onko tavoitteet saavutettu, missä olisi voitu onnistua parem-

min ja ovatko aikuiset kyenneet omaksumaan valmentavan roolin. Keskustelussa mietitään myös, miten yrittäjyyskasvatus on vaikuttanut ryhmään ja yksittäisiin lapsiin sekä, kuinka toimintaa halutaan jatkossa kehittää.

4.2 Yrittäjyyskasvatuksen vuosisuunnitelma

Yrittäjyyskasvatuksen suunnittelun ja toteuttamisen tueksi kannattaa ottaa vuosisuunnitelma tai vuosikello, johon kirjataan kunnassa ja päiväkodissa yhteisesti sovitut asiat (esim. tapahtumat ja projektit). Lisäksi siihen on hyvä kirjata tiimin alku-, väli- ja loppukeskustelut sekä suunnitelma ryhmän toiminnasta (esim. oppimiskokonaisuudet, projektit ja tapahtumat, retket, vierailut ja vierailijat). Esimerkki yrittäjyyskasvatuksen vuosisuunnitelmasta löytyy **liitteestä 7** ja tyhjä pohja ryhmän omaa suunnitelmaa varten puolestaan **liitteestä 8**.

Vuosisuunnitelman työstämisen yhteydessä on hyvä muistaa, että yrittäjyyskasvatuksessa on kyse elävästä prosessista, jota ei täysin voida suunnitella ennakkoon. Keskeinen sisältö muodostuu ryhmän tarpeista ja mielenkiinnon kohteista. Vuosisuunnitelmaan on siis hyvä jättää liikkumavaraa ja tiedostaa, että siihen kirjattuja asioita voidaan tarvittaessa muuttaa ryhmän tarpeita paremmin vastaaviksi. Vuosisuunnitelmaa työstettäessä on hyvä kirjata ylös myös mahdolliset sovitut vastuut, jotta esimerkiksi vierailuista muis-tetaan sopia tarpeeksi ajoissa.

4.3 Ympäristön mahdollisuuksien ja yhteistyötahojen kartoittaminen

Ympäristössä toimiminen sekä yhteistyön tekeminen ulkopuolisten tahojen kanssa on olennainen osa yrittäjyyskasvatusta. Kunnassa on hyvä huomioida, että myös varhaiskasvatus- ja esiopetusikäiset ovat yrittäjyyskasvatuksen aktiivisia toimijoita. Kunnassa voidaan tehdä yhteinen kartoitus yrityksistä ja toimijoista, jotka ovat halukkaita ottamaan vastaan pieniä vierailijoita sekä yrityksistä ja toimijoista, jotka ovat valmiita tulemaan vierailulle päiväkotiin.

Päiväkodissa ja ryhmässä kannattaa hyödyntää lasten vanhempien ammatteja, yrityksiä sekä työpaikkoja. Lasten kannalta on erittäin merkityksellistä päästä esimerkiksi vierailulle oman vanhemman tai ryhmän toisen lapsen vanhemman työpaikalle. Vierailuista ja vierailijoista saadaan enemmän irti, kun ne kytketään, mikäli siihen on luonteva mahdollisuus, osaksi suurempia oppimiskokonaisuuksia ja projekteja. Toisaalta vierailu tai vierailija voi toimia myös innoittajana uudelle oppimiskokonaisuudelle tai projektille.

Ympäristön toimintamahdollisuuksien, yritysten ja vierailijoiden kartoittamista kannattaa suunnitella hieman etukäteen. Mikäli kyseessä on esimerkiksi vierailukohde, josta useampi ryhmä on kiinnostunut, kannattaa yhteydenotto tehdä päiväkodissa sovitusti ja tiedustella samalla yhteistyötä useamman ryhmän osalta tai järjestää yhteistyö suuremmissa ryhmässä. Ennen kaikkea yhteistyötä suunniteltaessa kannattaa olla avoin ja tehdä aloitteita rohkeasti.

5 Yrittäjyyskasvatuksen leikkivihon esittely

Sosionomiopiskelija Natasa Vuokota on työstänyt yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisen tueksi Yrittäjyyskasvatuksen leikkivihon (liite 13). Siihen on koottu ryhmän yrittäjyyskasvatusta tukevia leikkivinkkejä ja ideoita. Leikkivihon sisältö on jaettu viiteen osaan:

1. ryhmässä toimimisen taidot
2. kaveritaidot
3. itseluottamus
4. kekseliäisyys ja
5. roolileikki.

Jokaisessa osassa annetaan ensin aihealueeseen liittyvä lyhyt kuvaus ja selitetään sen yhteys yrittäjyyskasvatukseen. Tämän jälkeen leikkivihossa annetaan muutamia leikkivinkkejä aihealueiden käsittelyyn ja leikin rikastuttamiseen ryhmässä yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta.

5.1 Leikkivihon hyödyntäminen ryhmässä

Yrittäjyyskasvatuksen leikkivihko on tarkoitettu yrittäjyyskasvatuksen käytännön työkaluksi lapsiryhmän kanssa. Leikkivihon jokainen osa-alue on luonnostaan tärkeä osa varhaiskasvatusta ja esiopetusta. Aikuisten on hyvä tiedostaa, että niitä käsiteltäessä edistetään samalla myös lasten yritteliäisyyttä ja toteutetaan yrittäjyyskasvatusta varhaiskasvatus ja esiopetusikäisten lasten kanssa.

Aikuisten kannattaa aloittaa leikkivihon käyttö perehtymällä sen eri osa-alueisiin, kuvauksiin sekä itse leikkeihin. Yrittäjyyskasvatusta tukevia leikkejä valittaessa on hyvä huomioida kokonaisvaltaisesti ryhmän tarpeet ja tavoitteet, jolloin leikit tukevat lapsiryhmää kaikkein parhaiten. Vihkoa voi käyttää ryhmän toimintaan parhaiten sopivalla tavalla ja yhdistellä luovasti eri osa-alueiden leikkejä ja toimintaideoita. Aikuisten herkkyyys lisää leikkivihon hyödyntämismahdollisuuksia. Tehtyjen havaintojen avulla vihosta voidaan valita tilanteeseen parhaiten sopivat vinkit.

5.2 Leikkivihko ryhmän yrittäjyyskasvatuksen kehittäjänä

Leikkivihon käyttöönotto on helppo ensimmäinen askel ryhmän yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisen aloittamiseen ryhmässä. Sitä hyödyntäessään aikuisille konkretisoituu yrittäjyyskasvatuksen ilmeneminen varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Tämän jälkeen aikuisten on helpompi nähdä toiminnassa muutenkin jo toteutunutta yrittäjyyskasvatukseen otollista toimintaa ja mukauttaa omaa toimintaansa sekä ajatteluaan yrittäjyyskasvatusta edistävään suuntaan.

Yrittäjyyskasvatuksen toimintamallien ja yritteliäisyyttä tukevan toimintakulttuurin kehityessä ryhmässä voidaan alkaa luovasti kehittää sen toimintaa tukevaa yrittäjyyskasvatusta. Olennaista on tarttua lasten mielenkiinnon kohteisiin ja auttaa kaikkia löytämään vahvuuksiaan.

Yrittäjyyskasvatuksen tullessa luontaiseksi osaksi ryhmän toimintaa, voidaan sitä laajentaa mittavampiin oppimiskokonaisuuksiin ja projekteihin, joissa tuetaan lasten yritteliäisyyden kehittymistä. Myös varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa kannattaa rohkeasti toteuttaa projekteja, joissa tuotetaan arvoa ulkopuolisille tahoille, esimerkiksi toisille lapsiryhmille. Tämä voi tapahtua esimerkiksi pienen esityksen, kauppaleikin järjestämisen, liikuntatempauksen tai vastaavan järjestämisenä.

Varhaiskasvatus- ja esiopetusikäiset lapset ovat kiinnostuneita työstä sekä ammateista. Niihin voi luontevasti tutustua lasten vanhempien esitysten ja haastattelujen kautta. Yrittäjyyskasvatusta kannattaa rohkeasti laajentaa myös oman toimintaympäristön ulkopuolelle. Tämä voi tapahtua esimerkiksi sopimalla lapsiryhmän toimintaan ja mielenkiinnon kohteisiin soveltuvia vierailu- ja retkikohteita.

Yrittäjyyskasvatuksen mahdollisuudet varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa ovat rajattomat. Mitä kokonaisvaltaisemmin aikuiset omaksuvat sen keskeiset periaatteet, sitä luovemmin ja toimintaa rikastavammin yrittäjyyskasvatusta voidaan hyödyntää osana ryhmän toimintaa. Parasta on, että yrittäjyyskasvatusta toteuttamalla tuetaan lapsen kokonaisvaltaista kehittymistä sekä hyvinvointia.

6 Ryhmän yrittäjyyskasvatuksen tavoitteiden arviointi ja toiminnan kehittäminen

Tavoitteiden asettaminen **yksilö-**, **ryhmä-** ja **tiimitasoilla** on tärkeää myös yrittäjyyskasvatuksessa. Tavoitteet ohjaavat toimintaa ja helpottavat henkilöstöä reagoimaan yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta siten, että ryhmän ja lasten yksilölliset tarpeet sekä tavoitteet tulevat huomioituiksi.

6.1 Arvioinnin toteuttaminen lapsiryhmässä

Toimintaa ja tavoitteita on hyvä arvioida säännöllisesti niin lapsiryhmässä kuin yksittäisten lasten kanssa esimerkiksi arviointikeskustelujen avulla. Yrittäjyyskasvatusprojektin edetessä ja päättyessä voidaan hyödyntää keskustelun pohjana, yksilö- tai ryhmätasolla, esimerkiksi **Motorola-mallia** (kuva 8) tai **liitteen 9** ryhmälle sekä yksittäiselle lapselle sovellettavaa yrittäjyyskasvatuksen arviointilomaketta. Lomake voidaan täyttää haastatteleamalla joko koko lapsiryhmää tai yksittäistä lasta. Lomakkeen lopussa on osuus, jossa lapsi miettii omia vahvuuksiaan sekä arvioi yrittäjyyskasvatuksen kannalta keskeisten valmiuksien kehittymistä.

Kuva 8. Motorola-malli yrittäjyyskasvatusprojektin väli- tai loppuarviointia varten (Ojala 2019).

Kehittämisen kannalta on tärkeää, että halutaan aidosti kuulla lasten käsityksiä, kokemuksia, ideoita ja parantamishdotuksia yrittäjyyskasvatuksesta. Tavoitteena on kuulla kaikkia ryhmän lapsia, sekä yksilöinä että ryhmänä. Näin aikuiset todella tietävät, miten lapset ovat nähneet ja kokeneet ryhmän yrittäjyyskasvatustoiminnan. Samalla lapsia kannustetaan rohkeaan ja realistiseen itsearvioon. Heitä ohjataan löytämään omia ja toisten vahvuuksia, esimerkiksi vahvuuskorttien avulla, sekä esittämään kehittämis- ja toimintahdotuksia omalle ja ryhmän toiminnalle.

6.2 Arviointi ja kehittäminen tiimissä

Toiminnan tavoitteet lähtevät lapsiryhmästä sekä yksittäisistä lapsista. Ryhmän aikuisten yrittäjyyspedagogisia taitoja on hyvä kehittää määrätietoisesti henkilökohtaisten ja tiimin yhteisten tavoitteiden avulla. Toiminnan tavoitteet löydetään keskustelemalla lasten kanssa ja havainnoimalla ryhmää sekä käymällä yrittäjyyskasvatukseen liittyviä keskusteluja aikuisten kesken. Tavoitteita mietittäessä ja arvioita tehtäessä on hyvä hyödyntää ryhmässä toteutettua **pedagogista dokumentointia** sekä **ryhmävasua**.

Yrittäjyyskasvatuksen pedagogiikka ja ryhmän toiminta kehittyvät, kun tiimin aikuiset keskustelevat käsityksistään yrittäjyyskasvatuksesta sekä ryhmässä toteutuneesta yrittäjyyskasvatuksesta. Keskusteluissa kannattaa pysähtyä miettimään aikuisten asenteita, arvoja ja toimintamalleja. Yrittäjyyskasvatuksen pikatarkistuksen voi tehdä kuvan 9 tai **liitteen 10** rastiruutuun -lomakkeella. Tekemällä pikatarkistuksen saadaan selville, onko lapset otettu mukaan toimintaan ja sen suunnitteluun aktiivisina toimijoina.

Kuka/ketkä...	Aikuinen/aikuiset	Lapsiryhmä	Yksittäinen lapsi
ideoi	X	X	X
suunnittelee	X		
valitsee toteutettavat ideat	X		
panee itsensä likoon	X		
harjoittelee yhteistyötaitoja		X	
harjoittelee esiintymistä			X
harjoittelee mielipiteen esittämistä ja perustelemista		X	
huolettii verkostoista	X		
kantaa vastuun tekemisestä	X		

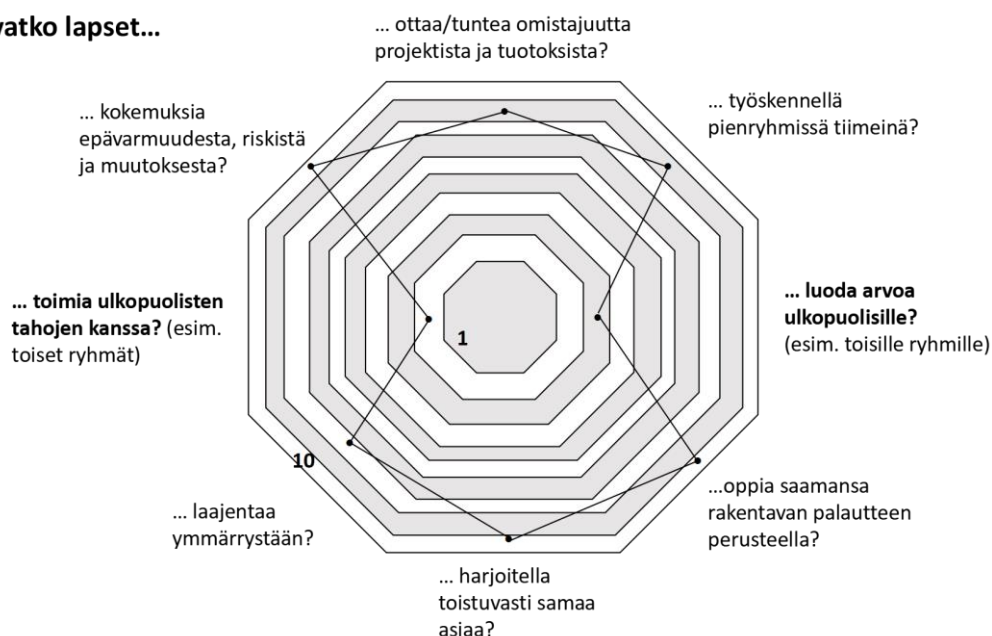
Kuva 9. Yrittäjyyskasvatuksen pikatarkistuksen esimerkki (mukaillen Ojala 2019; Ristimäki).

Kuvan 9 pikatarkastuksen esimerkin perusteella voidaan todeta, että ryhmän yrittäjyyskasvatus on hyvällä alulla. Lapset pääsevät mukaan ideointiin ja harjoittelemaan yhteistyötaitoja sekä mielipiteen esittämistä ja perustelemista. Esimerkistä nähdään kuitenkin, että vastuu toiminnasta on vielä aikuisella ja tulevaisuudessa kannattaisikin miettiä, miten lapset pääsisivät mukaan yrittäjyyskasvatuksen suunnitteluun, valitsemaan toteutettavat ideat, panemaan itseään likoon, harjoittelemaan esiintymistä, huolehtimaan verkostoista sekä harjoittelemaan vastuun kantamista ikätasoon sopivalla tavalla.

Liitteestä 11 löytyvän kennoarvioinnin avulla voidaan puolestaan nähdä, onko ryhmän yrittäjyyskasvatuksessa otettu huomioon kaikki keskeiset asiat. Arvio voidaan toteuttaa joko ryhmässä yhdessä lasten kanssa tai pelkästään aikuisten kesken, riippuen siitä miten arviointia halutaan ryhmässä hyödyntää.

Kyseisessä työkalussa arvioidaan toimintaa antaen eri osa-alueille pisteitä asteikolla 1 – 10, jossa 10 on hyvin toteutunut ja 1 huonosti toteutunut. Annetut arviot merkitään pisteellä osa-alueen kohdalle kennoon, jonka jälkeen pisteet yhdistetään viivoilla. Tämän jälkeen voidaan nähdä, ovatko kaikki osa-alueet kunnossa vai täytyykö toiminnassa kiinnittää erityistä huomiota johonkin tiettyyn osa-alueeseen.

Saavatko lapset...

Kuva 10. Kennoarvioinnin esimerkki (mukaillen Ojala 2019; Lackéus).

Kuvan 10 kennoarvioinnin esimerkistä nähdään, että ryhmän yrittäjyyskasvatus on pääosin hyvällä mallilla. Toiminnalle ulkopuolisten tahojen kanssa on annettu tosin vain kolme pistettä ja ulkopuolisille arvon tuottamiselle neljä pistettä.

Arvion jälkeen voidaan todeta, että ryhmän yrittäjyyskasvatuksessa kannattaa jatkossa keskittyä miettimään erityisesti ulkopuolisten tahojen kanssa toimimista sekä arvon tuottamista ulkopuolisille, esimerkiksi toisille ryhmille.

Muiden arviointien ohella yksikössä tai ryhmässä voidaan hyödyntää myös **liitteenä 12** olevaa Yrittäjyyskasvatuksen nykytilan arviointi -lomaketta. Sen avulla on helppo saada kuva yrittäjämäisen toimintakulttuurin, yrittäjyyskasvatuksen suunnittelun ja arvioinnin sekä yrittäjyyskasvatuksen työkalujen ja yhteistyön tilasta.

7 Vinkkejä ja linkkejä yrittäjyyskasvatuksen tueksi

Tähän lukuun on koottu yrittäjyyskasvatusta tukevia vinkkejä sekä linkkejä. Ne on jaettu kolmeen eri osaan:

1. pedagogiikka
2. käytännön työkalut toteutukseen sekä
3. johdon ja yrittäjyyskasvatuksen arvioinnin ja kehittämisen tueksi.

Suurin osa lähteistä käsittelee yrittäjyyskasvatusta yleisesti tai ne on alun perin suunnattu vanhempien lasten ja nuorten kanssa työskenteleville, mutta niiden ydinajatus pätee myös varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Tällä hetkellä varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen suoraan suunnattua yrittäjyyskasvatuksen materiaalia on vielä valitettavan vähän.

Yrittäjyyskasvatuksen ideavihko varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen pohjautuu Kai-noon yrittäjyyskasvatusstrategiaan sekä sen yhteydessä laadittuun lisämateriaaliin, johon voit käydä tutustumassa alta löytyvän linkin kautta.

Vinkkejä ja linkkejä yrittäjyyskasvatuksen tueksi:

1. Yrittäjyyspedagogiikka:

- Avola, P. & Pentikäinen, V. (2019). *Kukoistava kasvatus. Positiivisen pedagogiikan ja laaja-alaisen hyvinvointiopetuksen käsikirja*. BeeHappy.
- *Opettajan opas yrittäjyyspedagogiikkaan* https://www.yrittajat.fi/sites/default/files/sy_opettajan_opas_yrittajyyspedagogiikkaan_a4.pdf
- Lackeus, M. *Entrepreneurship in Education What, Why, When, How*. https://www.academia.edu/40536537/BGP_Entrepreneurship_in_Education
- Leskisenoja, E. (2019). *Positiivinen pedagogiikka varhaiskasvatuksessa Toteuta käytännössä*. P. 2. PS-kustannus.
- *Mun maailma – Laaja-alaisen osaamisen työkirja* https://yesverkosto.fi/wp-content/uploads/2019/10/Mun_maailma_tyokirja.pdf
- Korhonen, P. (N.d.). *Yrittäjyyskasvatuksen Aakkoset* <https://www.salo.fi/attachments/2019-09-04T16-30-08518.pdf>

- Rintakorpi, K. & Elsa Vihmari-Henttonen (2017). *Tää on meidän maailma! Pedagoginen dokumentointi varhaiskasvatuksessa*. Helsinki: Lasten Keskus.
- Trogen, T. *Pieni kirja luontevahvuuksista. Ilo olla yhdessä - Positiivinen kasvat* (2018). <https://positiivinenkasvatus.com/wp-content/uploads/2017/11/pieni-kirja-luontevahvuuksista-2018.pdf>
- Video. *Yrittäjyyskasvatusta Kontiolahdella*. <https://www.youtube.com/watch?v=Q6IVMw22VLA>

2. Käytännön työkalut toteutukseen:

- NY-ohjelmat <https://nuoriyrittajyys.fi/ohjelmat/>
- Korhonen, P. (N.d.). Yrittäjyyskasvatuksen Aakkoset <https://www.salo.fi/attachments/2019-09-04T16-30-08518.pdf>
- Uusitalo-Malmivaara, L. & Vuorinen, K. (N.d.). *Huomaa hyvä! -toimintakortit*.
- Toiminnallisia menetelmiä yritysvierailuihin https://www.yrittajat.fi/sites/default/files/toiminnallisia_menetelmia.pdf
- Tralla www.tralla.fi

3. Johdon ja yrittäjyyskasvatuksen arvioinnin sekä kehittämisen tueksi:

- Yrittäjyyskasvatuksen työkirja https://yesverkosto.fi/wp-content/uploads/2019/02/YES_Yrittajyyskasvatuksen_tyokirja_2018.pdf
- Yrittäjyyskasvatuksen kehittämisen työkirja https://yesverkosto.fi/wp-content/uploads/2019/02/Yrittajyyskasvatuksen_kehittamisen_tyokirja.pdf
- Yrittäjyyskasvatuksen mittaristo (opettajat ja rehtorit, perus ja toinen aste) www.lut.fi/koke/mittaristo
- Testi: Millainen yrittäjyyskasvattaja olet? <https://yesverkosto.fi/materiaalit/millainen-yrittajyyskasvattaja-olet-testi>
- Yrittäjyystesti <https://yesverkosto.fi/materiaalit/yrittajyystesti>
- *Where Should I Begin? How Could I Develop?* https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61920/Where%20should%20%20begin,%20how%20could%20%20develop%20-%20Handbook%20for%20teachers_pdfA.pdf?sequence=2

Loppusanat

Toivon, että tämä Yrittäjyyskasvatuksen ideavihko on antanut sinulle ideoita ja rohkeutta yrittäjyyskasvatuksen aloittamiseen sekä toteuttamiseen varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Tärkeintä on ottaa ensimmäiset askeleet yrittäjyyden suuntaan ja katsoa rohkeasti, mitä kaikkea ihanaa se tuo tullessaan koko ryhmälle sekä yksittäisille lapsille ja aikuisille. Yrittäjyyskasvatus kannattaa aina ja se todellakin kuuluu kaikille lapsille ja nuorille.

Lisää teoriaa lähdeviitteineen voit lukea opinnäytetyöstäni "Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategia suunnitelmasta käytäntöön - Yrittäjyyskasvatuksen ideavihko varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen".

Tahdon kiittää opinnäytetyön ohjaajaani, KTM/lehtori Mervi Väisästä ja toimeksiantajani edustajaa, liikunnanohjaaja AMK/projektityöntekijä Sanna Pakkala-Juntusta, antoisasta yhteisestä matkasta yrittäjyyden alkulähteille.

Toivon sinulle riemukkaita ja avartavia hetkiä yrittäjyyskasvatuksen parissa.

Sotkamossa 24.11.2020

Hanna Huotari

Lähteet

Avola, P. & Pentikäinen, V. (2019). *Kukoistava kasvatus - positiivisen pedagogiikan ja laaja-alaisen hyvinvointiopetuksen käsikirja*. BEEhappy Publishing.

Ojala, P. (2019). Opettajan opas yrittäjyyspedagogiikkaan. Suomen yrittäjät. Saatavilla: https://www.yrittajat.fi/sites/default/files/sy_opettajan_opas_yrittajyyspedagogiikkaan_a4.pdf

Ojala, P. (2020). Projektipäällikkö, Osaavia opettajia -yrittäviä nuoria -hanke Suomen Yrittäjät. Puhelinhaastattelu 8.4.2020.

Ojala, P. & Utriainen, V. (2020). *Yrittäjyyspedagogiikka – työkalut tulevaisuushaasteen taklaamiseen* -koulutuskiertue syksy 2020.

Opetusministeriö. (2009). *Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat*. Saatavilla 19.2.2020. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/78869/opm07.pdf>

Opetushallitus. (2018). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet*. Saatavilla 19.2.2020. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf

Opetushallitus. (2014). *Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. Saatavilla 19.2.2020. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf

Helenius, A. & LummeLahti, L. (2014). *Leikin käsikirja*. Juva: PS-kustannus.

Holappa, A-S. (2014). *Uudistuva esiopetus*. [Luentotalenne] Saatavilla 5.2.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=RLcsLMI2a8o>

Holappa, A-S. (2017). *Laaja-alainen osaaminen varhaiskasvatuksessa*. [Luentotalenne] Saatavilla 5.2.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=qHDBXN8HSgc>

Huotari, H. & Pakkala-Juntunen, S. (2020). Varhaiskasvatuksen opettaja, KM / projektityöntekijä, Liikunnanohjaaja AMK. Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian työstämisen tuloksena tuotettu materiaali.

Kyrö, P. (1998). *Yrittäjyyden tarinaa kertomassa*. Juva: WSOY.

Kyrö, P. (2006). Avauksia riskin oppimiseen ja opetukseen. Teoksessa Kyrö, P. & Ripatti, A. (Toim.) *Yrittäjyyskasvatuksen uusia tuulia*. (98-131) Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.

Kyrö, P. & Ripatti, A. (2006). Yrittäjyyden opetuksen uudet tuulet. Teoksessa Kyrö, P. & Ripatti, A. (Toim.) *Yrittäjyyskasvatuksen uusia tuulia*. (10-31) Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.

Lackéus, M. (2015). *Entrepreneurship in Education What, Why, When, How*. Saatavilla 29.5.2020. https://www.academia.edu/40536537/BGP_Entrepreneurship_in_Education

Remes, L. (2004) Yrittäjyys. (83-90) Teoksessa Loukola, M-L. (toim.) *Aihekokonaisuudet perusopetuksen opetussuunnitelmassa*. Jyväskylä: Gummerus.

Riihelä, M. (2004). Elämä on ehkä sittenkin vain leikkiä! (24-37) Teoksessa Piironen, L. (toim.) *Leikin pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY.

Ristimäki, K. (2004). *Yrittäjyyskasvatus*. Järvenpää: Yrityssanoma

Lehtonen, S. & Simola, L. & Vainio, J. & Nieminen, T. (N.d.). *Yrittäjyyskasvatuksen työkirja*.

Liite 1

Yrittäjyyskasvatuksen diplomi

on osoittanut toiminnassaan yritteliäisyyttä
ja innostusta

Kuvaus toiminnasta/projektista/leikistä:

_____.20_____

101 vahvuutta			
ahkera	huomaavainen	kiltti	sisukas
ainutlaatuisen	huumorintajuinen	kunnioittava	sydämellinen
aito	hyväntahtoinen	käytännöllinen	syvälinen
ajantajuinen	hyväksyvä	kärsivällinen	taiteellinen
ajattelutaitoinen	hyvä kuuntelija	leikkisä	tarkka
anteeksiantavainen	idearikas	lempeä	tavoitteellinen
antelias	ilmaisuvoimainen	luotettava	tehokas
aurinkoinen	iloinen	luottavainen	toiveikas
arvostava	innostuva	luova	tunneälykäs
arviointikykyinen	itsenäinen	lämmihenkinen	tunnollinen
avarakatseinen	itsesääteilytaitoinen	läsnäoleva	turvallinen
avulias	itsevarma	maltillinen	utelias
empaattinen	johtaja	monipuolinen	uskollinen
energinen	joustava	mukava	vaatimaton
hauska	järjestelmällinen	myönteinen	vahva
harkitsevainen	järkevä	myötätuntoinen	vakuuttava
henkinen	kannustava	nopea	vastuullinen
herkkä	kauneudentajuinen	näkökulmanottokykyinen	viisas
huolellinen	kohtelias	oikeudenmukainen	älykäs
huolehtivainen	kiitollinen	oivaltava	ymmärtäväinen
			ystävällinen
			sitoutunut
			sitoutunut
			sinnikkäs
			sovitteleva
			sosiaalisesti älykäs
			ryhmytöitytoinen
			rohkea
			rento
			reilu
			rehellinen
			ratkaisukeskeinen
			rauhallinen
			rakastava
			päättäväinen
			päämäärätietoinen
			positiivinen
			periksiatamaton
			parhaaseen pyrkivä
			optimistinen
			oppimistaituri

Liite 3

Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategia Varhaiskasvatus ja esiopetus (henkilöstön ja lapsen tasot)

-6 v.	1. Oppimiskokonaisuudet	2. Projektit ja tapahtumat	3. Päiväkoti-yrittäisyhteistyö
Henkilöstö Eri ammattien esitteleminen lapsille innostavalla ja kiinnostavalla tavalla Lasten aloitteiden ja mielenkiinnonkohteiden huomioiminen toiminnassa Leikin/oppimiskokonaisuuksien syventäminen ryhmän tarpeiden ja mielenkiinnonkohteiden mukaan Kiertotalouden/kestävän kehityksen merkitykseen tutustuminen Valmentava työskentelyote = yrittäjämäinen pedagogiikka Yrittäjyyskasvatuksen ideavihko NY: Meidän perheemme (esiopetus)	Teemoihin ja juhlapäiviin liittyvät projektit esim. esitysten valmistelu, leivonta, askartelu Omatoimisuuteen ohjaaminen --> roolien ja vastuiden jakaminen/antaminen lapsille Pedagogisen dokumentoinnin hyödyntäminen projektin/tapahtuman prosessin kuvaamisessa ja arvioinnissa Projektien tavoitteista ja tuloksista keskusteleminen ja arvioiminen yhdessä lasten kanssa --> toiminnan tavoitteellisuuden ymmärtäminen	Retkien ja vierailujen kytkeminen osaksi oppimiskokonaisuuksia ja projekteja Lähiympäristön ja paikallisuuden korostaminen Huoltajien ammattiesittelyt Yritys vierailut/vierailijat	On kiinnostunut ympäristöstään ja haluaa tutustua lähiympäristöön Tutustuu toimintavuoden aikana lähiympäristön lisäksi ainakin yhteen paikalliseen yritykseen
Lapsi	Saa kokemuksia yhteisistä oppimiskokonaisuuksista leikin ja toiminnallisuuden avulla Oppii kertomaan itseään kiinnostavista asioista ja haluaa perehtyä niihin yhdessä muiden kanssa	Saa kokemuksia ryhmän yhteisistä projekteista ja tapahtumista Haluaa toimia aktiivisesti yhteisten projektien ja tapahtumien työstämisessä	On kiinnostunut ympäristöstään ja haluaa tutustua lähiympäristöön Tutustuu toimintavuoden aikana lähiympäristön lisäksi ainakin yhteen paikalliseen yritykseen

(Huotari & Pakkala-Juntunen 2020.)

Liite 4

Ryhmän yrittäjyyskasvatuksen suunnittelu ja arviointi lomake (1/3): **Alkukeskustelu**

Ryhmän nimi:

päivämäärä: ____ . ____ . ____

Tiimin jäsenet:

<p>1. Mitä yrittäjyys minulle/meille merkitsee? (vapaata keskustelua, kirjataan keskeiset seikat)</p>	
<p>2. Mitä yrittäjyyskasvatus minulle/meille tarkoittaa? (vapaata keskustelua, kirjataan keskeiset seikat)</p>	
<p>3. Miten olen/olemme aiemmin toteuttanut yrittäjyyskasvatusta? (vapaata keskustelua, kirjataan keskeiset seikat)</p>	
<p>4. Mitä tavoitteita asetamme yrittäjyyskasvatukselle tulevalle toimintavuodelle/lukuvuodelle? (2–5 konkreettista tavoitetta, jotka valitaan huomioiden lapsiryhmän tarpeet, mielenkiinnon kohteet ja ideat)</p>	
<p>5. Miten aikuinen/aikuiset toimivat, jotta asetetut tavoitteet voidaan saavuttaa? (sovitaan 2–5 keskeisestä toimintaperiaatteesta, joihin sitoudutaan)</p>	
<p>6. Millaisia työskentelytapoja hyödynnämme lapsiryhmämme yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen? (esim. projektit, vierailut, leikki)</p>	

Liite 5

Ryhmän yrittäjyyskasvatuksen suunnittelu ja arviointi lomake (2/3): **Välikeskustelu**

Ryhmän nimi:

päivämäärä: ____ . ____ . ____

Tiimin jäsenet:

<p>Mitä ajattelemme tällä hetkellä yrittäjyydestä? (vapaata keskustelua, keskeiset seikat kirjataan jokaisen osallistujan osalta)</p>	
<p>Mitä ajattelemme tällä hetkellä yrittäjyyskasvatuksesta? (vapaata keskustelua, keskeiset seikat kirjataan jokaisen osallistujan osalta)</p>	
<p>Ovatko ryhmän aikuiset toimineet alkukeskustelussa sovitulla tavalla?</p>	
<p>Miten lapsiryhmä on suhtautunut yrittäjyyskasvatukseen ja miten se näkyy heissä?</p>	
<p>Millaisia yrittäjyyskasvatuksen työkentelytapoja olemme hyödyntäneet tähän mennessä? Ovatko ne olleet toimivia? Voisimmeko kokeilla jotain muuta?</p>	
<p>Onnistuimmeko asettamaan alkukeskustelussa yrittäjyyskasvatukselle lapsiryhmän kannalta sopivat tavoitteet? (Arvioidaan asetetut tavoitteet ja mietitään onko niitä tarpeen muuttaa → kirjataan mahdolliset uudet tavoitteet.)</p>	

Liite 6

Ryhmän yrittäjyyskasvatuksen suunnittelu ja arviointi lomake (3/3): **Loppukeskustelu**

Ryhmän nimi:

päivämäärä: ____ . ____ . ____

Tiimin jäsenet:

<p>Mitä ajattelemme yrittäjyydestä ja yrittäjyyskasvatuksesta nyt? (vapaata keskustelua, keskeiset seikat kirjataan jokaisen osallistujan osalta)</p>	
<p>Mitä aikuiset ovat oppineet? (vapaata keskustelua, keskeiset seikat kirjataan jokaisen osallistujan osalta)</p>	
<p>Missä olemme onnistuneet? (hyvät käytänteet) Saavutimmeko asetetut tavoitteet? (vapaata keskustelua, keskeiset seikat kirjataan jokaisen osallistujan osalta)</p>	
<p>Missä olisimme voineet onnistua paremmin?</p>	
<p>Ovatko aikuiset omaksuneet valmentavan työtteen?</p>	
<p>Miten toteutunut yrittäjyyskasvatus ilmenee ryhmässä? Entä yksittäisissä lapsissa? Ovatko lapset löytäneet vahvuuksiaan?</p>	
<p>Ovatko lapset saaneet onnistumisen kokemuksia?</p>	
<p>Ovatko lapset oppineet sietämään pettymyksiä ja yrittämään uudelleen?</p>	
<p>Miten kehitämme yrittäjyyskasvatusta tulevana toimintavuonna?</p>	

Liite 7

Yrittäjyyskasvatuksen vuosisuunnitelma (esimerkki)

Heinäkuu	- Lasten havainnointi ja keskustelut --> Lasten ideoihin tarttuminen ja yhteiset projektit jne. (pedagoginen dokumentointi) (jatkuvat läpi toimintavuoden)	Tammikuu	- Ryhmän yrittäjyyskasvatuksen suunnittelu ja arviointi lomake (2/3) Välikeskustelu - Vierailun/vieraan sopiminen/ oppimiskokonaisuus/projekti (valitaan lasten mielenkiinnonkohteet huomioiden)
Elokuu	- Ryhmän yrittäjyyskasvatuksen suunnittelu ja arviointi lomake (1/3) Alkukeskustelu -Yrittäjyyskasvatuksen vuosikello/ -suunnitelma (päiväkotiryhmä)	Helmikuu	- Yrittäjyyskasvatuksen pikatarkastus - Vierailuun/vieraaseen valmistautuminen, oppimiskokonaisuuden/projektin eteenpäin vieminen
Syyskuu	- Projektin/oppimiskokonaisuuden aloittaminen ja vierailujen/vieraiden sopiminen (valitaan lasten mielenkiinnonkohteet huomioiden, jatkuu läpi toimintavuoden) -Yrittäjän päivä 5.9.	Maaliskuu	- Yrittäjyyskasvatuksen arviointilomake (lapset) - Vierailun reflektointi ja elävöittäminen jälkeensä - Yrittäjyyskasvatuksen kennoarviointi (tarvittaessa)
Lokakuu	- Yrittäjyyskasvatuksen kennoarviointi - Vierailuun valmistautumine -Kansallinen epäonnistumisen päivä 13.10.	Huhtikuu	- Yrittäjyyskasvatuksen arviointilomake (lapset) (vierailusta/projektista)
Marraskuu	- Vierailun/vierailijan/projektin/ oppimiskokonaisuuden reflektointi ja elävöittäminen jälkeensä - Yrittäjyyskasvatuksen pikatarkastus	Toukokuu	- Ryhmän yrittäjyyskasvatuksen suunnittelu ja arviointi lomake (3/3) Loppukeskustelu - Kunniakirjojen jako -Eurooppa-päivä 5.9.
Joulukuu	- Yrittäjyyskasvatuksen arviointilomake (lapset) (vierailusta/projektista) - Kunniakirjojen jako -Kansainvälinen yrittäjä viikko , vk 47	Kesäkuu	- Lasten havainnointi ja keskustelut --> Lasten ideoihin tarttuminen ja yhteiset projektit jne. (pedagoginen dokumentointi)

Liite 8

Yrittäjyyskasvatuksen vuosisuunnitelma

Heinäkuu		Tammikuu	
Elokuu		Helmikuu	
Syyskuu		Maaliskuu	
Lokakuu	-Yrittäjän päivä 5.9.	Huhtikuu	
Marraskuu	-Kansallinen epäonnistumisen päivä 13.10.	Toukokuu	-Eurooppa-päivä 5.9.
Joulukuu	-Kansainvälinen yrittäjä viikko , vk 47	Kesäkuu	

Liite 9

Yrittäjyyskasvatuksen arviointilomake

Päivämäärä: ____ . ____ .20 ____

Ryhmän/lapsen nimi: _____

Haastattelija: _____

Haastattelun aihe (esim. oppimiskokonaisuus, projekti, retki tai vierailu): _____

Kysymys:	Vastaus:
Mikä oli mielestäsi hauskinta?	
Tuntuiko jokin asia vaikealta?	
Opitko jotain uutta? Mitä?	
Missä asiassa onnistuit/onnistuttiin?	
Menikö jokin asia pieleen?	
Mitä haluaisit tutkia/oppia seuraavaksi?	

Lapsen itsearvio:

Olen hyvä _____

	Kyllä 	Vähän 	En
Minulla on hyviä ideoita, joista kerron kavereille ja aikuisille.			
Osaan neuvotella kaverin kanssa.			
Osaan kannustaa kavereita.			
Pääsen yli pettymyksistä ja epäonnistumisista.			
Hoidan minulle annetut tehtävät.			

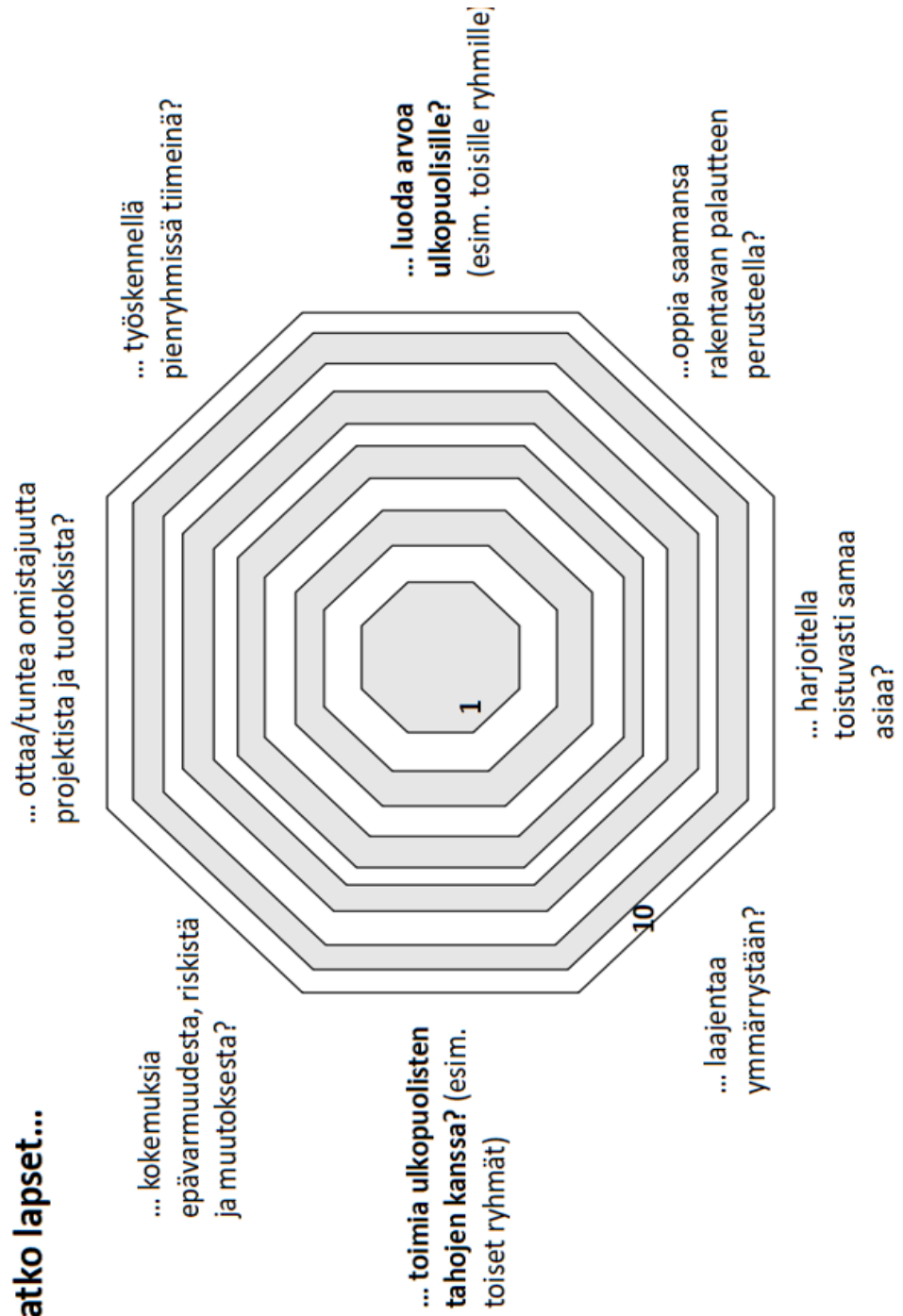
Liite 10

Yrittäjyyskasvatuksen pikatarkistus

Kuka/ketkä...	Aikuinen/aikuiset	Lapsiryhmä	Yksittäinen lapsi
ideoi			
suunnittelee			
valitsee toteutettavat ideat			
panee itsensä likoon			
harjoittelee yhteistyötaitoja			
harjoittelee esiintymistä			
harjoittelee mielipiteen esittämistä ja perustelemista			
huolehtii verkostoista			
kantaa vastuun tekemisestä			

Yrittäjyyskasvatuksen kenoarviointi

Saavatko lapset...

Liite 12

Yrittäjyyskasvatuksen nykytilan arvio (VAKA/esiopetus)

Tämän arviointilomakkeen kysymyksillä saadaan nopeasti käsitys päiväkodin yrittäjyyskasvatuksen tilasta ja sitä voidaan hyödyntää myös yrittäjyyskasvatuksen kehittämiskohdetta valittaessa.

Yrittäjämäinen toimintakulttuuri	Kyllä	Ei
Sekä johtomme että henkilöstömme on tutustunut Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategiaan.		
Olemme keskustelleet työyhteisössämme yrittäjyyskasvatuksesta ja siitä, miten se meillä ilmenee.		
Olemme yhdessä miettineet, miten työskentely-ympäristöllä voidaan tukea yrittäjyyskasvatusta.		
Olemme tehneet työskentely-ympäristössä ja toiminnassa yrittäjyyskasvatusta tukevia muutoksia.		
Ohjaamme ja kannustamme lapsia (ja henkilöstöä) yrittelijäisyyteen.		
Kannustamme lapsia (ja henkilöstöä) kokeilemaan rohkeasti, harjoittelemaan riskien ottamista ja epävarmuuden sietämistä.		
Suhtaudumme epäonnistumisiin positiivisesti ja näemme ne mahdollisuutena oppia, kasvaa sekä kehittyä.		
Kehitämme yrittäjyyskasvatusta määrätietoisesti ja varaamme siihen tarvittavat resurssit.		

Yrittäjyyskasvatuksen suunnittelu ja arviointi	Kyllä	Ei
Olemme asettaneet yhdessä miettineet tavoitteet yrittäjyyskasvatukselle.		
Meillä on yrittäjyyskasvatusta tukeva tiimi tai mentorointia ja ohjausta antavia työntekijöitä.		
Olemme tutustuneet Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian painotusalueisiin ja miettineet, miten ne näkyvät meillä.		
Tuemme henkilöstöä yrittäjyyskasvatuksessa tarjoamalla heille koulutusta, ohjausta/mentorointia.		
Henkilöstö on tietoinen yrittäjyyskasvatusta tukevista verkostoista ja osaa hyödyntää niitä.		
Kaikki lapset pääsevät osallisiksi yrittäjyyskasvatuksesta, saavat tukea oman yrittelijäisyytensä rakentamiseen ja mahdollisuuden suunnitella, toteuttaa, kokeilla ja löytää omia vahvuuksiaan.		
Arvioimme yrittäjyyskasvatusta säännöllisesti.		
Hyödynnämme arvioinnissa yhdessä valittua mittaristoa.		

Yrittäjyyskasvatuksen työkalut ja yhteistyö	Kyllä	Ei
Hyödynnämme aktiivisesti Kainuun yrittäjyyskasvatusstrategian tukimateriaalia yrittäjyyskasvatuksen suunnittelussa.		
Toteutamme aktiivisesti erilaisia yrittäjyyskasvatusta tukevia oppimiskokonaisuuksia, projekteja, tapahtumia, vierailuja ja otamme vastaan vieraita.		
Henkilöstöllä on halutessaan mahdollisuus syventää osaamistaan yrittäjyyskasvatuksesta esim. työelämäjaksolla.		
Hyödynnämme toiminnassa yrittäjyyttä ja yritteliäisyyttä tukevia ohjelmia (esim. Yrittäjyyskasvatuksen ideavihko ja NY:n ohjelma).		

(mukaillen YES ry. n.d. 8-9.)

Liite 13

YRITTÄJYYSKASVATUKSEN Leikkiviihko

Natasa Vukota

Tämä leikkivihko on tuotettu opinäytetyön toiminnallisena osuutena ja tämän vihkon sisältö tullaan liittämään osaksi Yrittäjyyskasvatuksen ideavihkoa.

Tästä vihkosta löydät erilaisia yrittäjyyskasvatukseen sopivia leikkejä, jotka liittyvät seuraaviin aihealueisiin.

Ryhmässä toimimisen taidot

Kaveritaidot

Itseluottamus

Kekseliäisyys

Roolileikki

Leikkien avulla tuet lapsen yrittelijäisyyden kehittymistä.

Yrittäjyyskasvatus

Yrittäjyyskasvatus varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa on yrittäjyys- ja työelämätaitojen opettelua ja harjoittelua lapsille sopivalla tavalla, autetaan lapsia tunnistamaan omia vahvuuksia, tuetaan itsetuntemusta leikin ja positiivisen palauuteen avulla, huomioidaan lasten omat mielenkiinnon kohteet ja luovuutta edistävä toiminta ja hyödynnetään niitä ohjauksessa, lasta tulee myös kannustaa omatoimisuuteen ja yhteiseen vastuunottoon

Varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen yrittäjyyskasvatuksessa korostetaan oppimisympäristöjen merkitystä, oppimisympäristöissä annetaan vastuuta itse oppijalle. Oppimisympäristöjä suunnitellaan lapsien tarpeita kohtaaviksi, on lapsien kannalta erilaista esimerkiksi leikkiä keittiö- tai kauppaleikkiä, kun huoneessa on siihen suunniteltua sisustusta tai lapsen kanssa yhdessä tehtyjä tavaroita, kuin että huone olisi tyhjä. Iästä riippumatta lasta kannustetaan tekemään itse ja ohjataan lasta itse havaitsemaan erilaisia mahdollisuuksia. Tuetaan näihin eri mahdollisuuksiin tarttumista, vahvistetaan oivaltavaa ja keksittävää oppimista. Lasta tulee tukea luottamaan omiin kykyihin ja lapsille pitää suoda mahdollisuuksia riskien ottamiseen sekä ohjata tavoitteelliseen työskentelyyn toisten kanssa.

Ryhmässä toimimisen taidot

Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa ryhmän muodostuminen on keskeinen onnistuneen toiminnan ehto.

Jokainen lapsi on ryhmässä yksilö, mutta yhteisöllisyyttä opetellaan erilaisin pienin keinoin. Pienten lasten oppiessa puhumaan ilmaisevat he toisilleen monipuolisemmin mahdollisia yhteisiä toimia. Vuorovaikutuksen synty kahden lapsen välillä vahvistaa heidän sosiaalisia taitojaan sekä samalla luo pohjaa yhteisöllisyyden synnylle. Jokainen lapsi tarvitsee niin ryhmän aikuiselta kuin toiselta lapselta yksilöllistä huomiota. Ryhmän muodostuessa opetellaan ryhmässä toimimisen taitoja hyvien tottumusten omaksumisen kautta, tietoisesti pyritään siihen, että lapset ovat mm. toisilleen ystävällisiä.

Erilaisissa leikkitilanteissa lapset muodostavat itselleen ystävyysuhteita, tämän vuoksi varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa tulee olla riittävän paljon erilaisia leikkimahdollisuuksia. Lasten välinen luottamus pääsee kehittymään yhdessä tehtyjen asioiden aikana sekä lasten välisen vuorovaikutuksen takia. Leikin aikana lapset puhuvat ajankohtaisista asioista, ottavat toisiaan huomioon ja samalla he tukevat toisiaan ja itseään leikin aikana tapahtuvissa lapsille uusissa asioissa

Seuraavilla sivuilla on leikkejä, jotka kehittävät ja tukevat lapsen ryhmässä toimimisen taitoja.

Ryhmässä toimimisen taidot

Narusommittelu

Leikin ohjeet: Anna jokaiselle leikkijälle narun pätkä. Aloita leikki asettelemalla oma narusi haluamallasi tavalla lattialle. Toinen leikkijä jatkaa kuviota omalla narullaan ja näin jatketaan, kunnes jokainen on liittännyt narunsa yhteiseen narusommitelmaan. Keskustelkaa yhdessä, miltä työ näyttää ja mitä se tuo mieleen jne. Ottakaa lopuksi omat narunne takaisin siten, että viimeksi narun lattialle laittanut hakee sen pois ensimmäisenä jne. Leikkijät joutuvat siis myös tarkkailemaan tehtävän suoritusjärjestystä.

Puun kaato

Leikin ohjeet: Ohjeista osallistujia asettumaan jonoon siten, että jokainen ottaa tukevalla otteella edessään olevasta kiinni. Ensimmäinen ottaa kiinni tolpastä tai puusta. Köydenvedon tapaan jokainen vetää niin kovaa kuin pystyy. Se, kenestä jono katkeaa siirtyy jonon perälle.

Pallosokkelo

Leikin ohjeet: Istukaa lattialla ringissä. Jokainen osallistuja kertoo oman nimensä. Leikin ohjaaja vierittää pallon yhdelle kerholaiselle sanoen samalla tämän nimen. Tämä vierittää pallon seuraavalle jne. Kun pallo liikkuu ringin keskellä sujuvasti, leikin ohjaaja voi kokeilla toisen ja kolmannen pallon lisäämistä. Leikki kannustaa kerholaisia puhaltamaan yhteen hiileen.

Katset kohtaavat

Leikin ohjeet: Pyydä leikkijöitä seisomaan piirissä ja kerro heille, että tämän leikin aikana ei ole tarkoitus puhua. Leikki alkaa niin, että jokainen ringissä oleva kääntyy katsomaan vasemmalla puolella olevaa leikkijää ja siirtää katseensa seuraavaan ja taas seuraavaan jne. Kerro, että katseen pitää pysähtyä hetkeksi jokaiseen piirissä seisovaan. Jos kaksi ihmistä huomaa katsovansa toisiaan suoraan silmiin, he eivät siirrä katsettaan eteenpäin vaan vaihtavat hiljaa paikkoja keskenään. Uudella paikalla aloitetaan taas katsominen vasemmalla puolella seisovasta.

Kaveritaidot

Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa olevalla lapsella on paljon muita lapsia ympärillään ja on tärkeää, että lapsi kokee itsensä hyväksytyksi ryhmän jäseneksi.

Hyvin kaveritaitojen avulla lapsi voi harjoitella vuorovaikutustaitoja, jotka luovat pohjaa sosiaalisille taidoille. Kaveritaitojen avulla lapsella on kyky nähdä asioita toisen ihmisen näkökulmasta, sanoittamalla lapsen kokemia tunteita lapsi oppii helpommin ymmärtämään toisia ihmisiä.

Kaveritaidoilla harjoitellaan erilaisten tunteiden ilmaisua, niiden tunnistamista ja säätelyä. Tunnetaitojen avulla lapsi oppii säätelämään tunteitaan erilaisissa tilanteissa kavereiden kanssa. Kaveritaitoihin kuuluu paljon erilaisia osa-alueita lapsen kehityksen aikana, joista tärkeimpiä ovat omien ja toisten mielipiteiden kunnioittaminen, yhteistyökyky, uusiin ihmisiin tutustuminen, selviytyminen erimielisyyksissä ja puolustautuminen sekä tarvittaessa avun pyytäminen.

Sopivia leikkiä yrittäjyyskasvatuksen ja kaveritaitojen yhdistämiseen ovat leikit, jotka tukevat lapsen kaveritaitojen ja sosiaalisten taitojen kehittymistä.

Seuraavilla sivuilla on leikkejä, jotka kehittävät ja tukevat lapsen kaveritaitoja.

Kaveritaidot

Samanlaisuuden askeleet

Leikin ohjeet: Jaa leikkijät pareittain, ja ohjaa heidät vierekkäin seisomaan. Kysy kysymyksiä, esim. "Pidän tulisista ruoista". Jos toinen parista pitää ja toinen ei pidä, he liikkuvat askeleen eteenpäin, mutta jos molemmat pitävät tai eivät pidä, he jäävät paikoilleen. Kun haluat lopettaa kysymisen, niin katso ketkä olivat eniten samanlaisia ja ketkä eniten erilaisia.

Kehukukkaset

Leikin ohjeet: Maalata tai piirtää yhdessä kaikille kukkaset. Tämän jälkeen kerätkää jokaisen kukkaan jokaiselta joku kehu.

Ukkonen

Leikin ohjeet: Yksi leikkijöistä on "ukkosen tekijä". Hän alkaa tuottaa hiljaista sateen ropinan ääntä esim. hieromalla käsiään yhteen. Muut matkivat. Vähän ajan kuluttua sade voimistuu ja käsiä taputetaan yhteen. Muut yhtyvät taputuksiin. Näin ukkonen voimistuu, kunnes salamoit ja jyrisee kovaa. Kun ukkonen menee pois, vähennetään äänet taas hiljaisemmaksi, kunnes aurinko taas paistaa.

Hilavitkutin

Leikin ohjeet: Aloita leikki tekemällä jotakin liikettä ja ääntä. Voit esimerkiksi pyörittää käsiä ja sanoa "viuh viuh viuh". Muut leikkijät tulevat vuorollaan mukaan ja keksivät oman liikkeen ja äänen. Kerro, että jokaisen leikkijän pitää olla kosketuksessa vähintään yhden leikkijän kanssa. Tämän seurauksena syntyy "kone" joka on nimeltään Hilavitkutin.

Solmu (yhdessä ratkaistava)

Leikin ohjeet: Solmu: Tehdään rinki ja ojennetaan molemmat kädet ringin keskusta. Tartutaan joidenkin käsistä. Vieressä olevan kädestä ei saa ottaa kiinni eikä molemmilla käsillä saa ottaa saman kädestä. Sitten kun kaikkien käden ovat kiinni, lähdetään selvittämään solmua puikkelehtimalla käsien välistä, yltä ja alta. Tässä versiossa kaikki pääsevät selvittämään solmun aukaisua ja tehdään yhteistyötä.

Itseluottamus

Lapsen itseluottamus on yhteydessä itsetuntoon ja lapsen omakuvaan. Itsetunto antaa lapselle myönteisen ja totuudenmukaisen kuvan itsestään, itsetunnon avulla lapsi hyväksyy itsensä sellaisenaan. Lapsen itsetunto kehittyy lapsuuden ja nuoruuden aikana erilaisten kokemusten myötä. Itseluottamusta kasvattaa varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa toisilta lapsilta saatu hyväksyntä ja ryhmän aikuisilta saatu huolenpito ja vuorovaikutus. Itsetunto muuttuu muotoaan lapsen kehityksen aikana, joten on tärkeää luoda varma pohja itsetunnolle ja itseluottamukselle jo varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Itsetuntoa voi vahvistaa myös myöhemmällä iällä. Lapsi pyrkii kehittämään itseään ja tekemään aina parhaansa saavuttaakseen totuudenmukaisen omakuvan ja hyvän itsearvostuksen.

Omien haasteiden ja puutteiden havaitseminen ja tiedostaminen ei heikennä itseluottamusta, kun lapsen itsetunto ja lapsen omakuva on vahva. Itsetunnon ja itseluottamuksen kasvaessa lapsi oppii joustamaan erilaisissa tilanteissa ja näkemään useampia vaihtoehtoja toiminnan suorittamiseen. Lapsi huomaa, osaa hyväksyä ja oppii käyttämään omia vahvuuksiaan hänelle edullisilla tavoilla

Seuraavilla sivuilla on leikkejä, jotka kehittävät ja tukevat lapsen itseluottamuksen muodostumista.

Itseluottamus

Kannustusrinki

Leikin ohjeet: Tämä leikki sopii tiloihin, joissa voi liikkua. Toteuttakaa kannustusrinki joko niin, että vain lapset, tai sekä aikuiset että lapset juoksevat. Istukaa ringissä. Jokainen leikkijä juoksee vuorollaan piirin ympäri palaten omalle paikalleen. Kerholaiset kannustavat juoksijaa taputtaen ja huutaen tämän nimeä.

Jähmettyneet tunteet

Leikin ohjeet: Pyydä leikkijöitä kävelemään rauhallisesti ympäri leikkutilaa ja laita taustalle soimaan hiljainen musiikki. Pysäytä musiikki ja sano jokin tunnetila esim. viha, kateus, ilo, tyytyväisyys jne. Tällöin leikkijöiden tulee jähmettyä tunnetta esittäväksi patsaaksi. Kerro, että muihin leikkijöihin ei saa koskea vaan tarkoituksena on kuvata tunnetta omalla vartalolla ja ilmeellä.

Käsi olkapäälle

Leikin ohjeet: Käsi olkapäälle harjoitus herättelee myönteisen palautteen antamiseen. Pyydä osallistujia valitsemaan väittämien mukaan yhden ihmisen, kenen olkapäälle hän asettaa kätensä. Samaa ihmistä ei saa valita kahta kertaa. Jatkaa leikkiä niin pitkään, että jokainen tulee vähintään kerran valituksi. Väitteitä voivat olla mm. Kenen kanssa perustaisit mopokaupan, autoliikkeen, tietokonefirman, leipomon, tanssikoulun, kenet ottaisit kampaajaksesi, valmentajaksesi, henkivartijaksesi..., kuka on mielestäsi huumorintajuinen, lempeä, valoisa, hauska, rohkea, luotettava, taiteellinen... kenen kanssa lähtisit zumbaamaan, hevikonserttiin, suunnistamaan, lenkille, vaatekaupoille, leipomaan pullia.

Mitä te tekisitte?

Leikin ohjeet: Jaa leikkijät muutamaan samankokoiseen ryhmään. Yksi ryhmä poistuu huoneesta. Muut keksivät sillä aikaa pulmallisen tilanteen. Kutsu huoneesta poistunut ryhmä takaisin. Ryhmäläisten tehtävänsä on arvata, mikä pulmallinen tilanne on kyseessä. Kerro, että he saavat kysyä muilta ryhmiltä yksitellen vihjeitä vain lauseella "Mitä te tekisitte?" Muut ryhmät vastaavat kertomalla mahdollisia ratkaisuja pulmatilanteeseen. Se ryhmä, jonka vihjeen jälkeen oikea vastaus selviää, pääsee vuorostaan arvaajaksi.

Kekseliäisyys

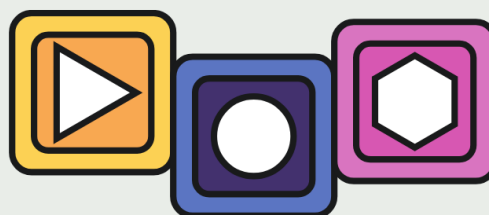
Lapsen kekseliäisyys on yhdistettävissä lapsen mielikuvitukseen ja luovuuteen, ne kehittyvät lapsen kasvaessa.

Kehittyvä muisti on mielikuvituksen perusta ja se on keskeinen psykologinen perusta ennen kuin lapsi lähtee kouluun. Muisti kehittyessään, ajatusten ja mielikuvien jäljittelyn avulla luo mielikuvituksen. Lapsen mielikuvitus näkyy leikeissä eri kehitystason mukaisesti, lapsen mielikuvitus voidaan määritellä kyvyksi luoda mielessä mielikuvia esineistä, ihmisistä, tilanteista jne. ja ajatella niitä.

Lapsen kuvitellessa asioita ja muuntaessa niitä mielikuviksi ja edelleen eleiksi, teoiksi ja leikeiksi, piirroksiksi ja sanoiksi rakentaa kommunikaatiota ja ilmaisee henkilön näkökulmaa. Lapsi oppii siis laajemmin ajattelemaan ja suunnittelemaan toimintaansa sekä miettimään erilaisia vaihtoehtoja toteutuksille.

Sopivia leikkiä yrittäjyyskasvatuksen ja kekseliäisyyden yhdistämiseen ovat leikit, jotka tukevat lapsen kekseliäisyyden kehittymistä.

Seuraavilla sivuilla on leikkejä, jotka kehittävät ja tukevat lapsen kekseliäisyyttä.

Kekseliäisyys

Selkäkuvia

Leikin ohjeet: Leikin vetäjä pyytää kerholaisia etsimään itselleen parin. Hän ohjaa parit istumaan peräkkäin, katse samaan suuntaan, hiljaa kuulostellen. Mikäli lapset haluavat aikuisten syliin, sekin sopii. Piirtäkää vuorotellen kuvia toisen selkään ja arvailkaa, mitä kuvissa on. Piirtää voi myös ilman arvaamista, jolloin yhteistä kieltä ei tarvita.

Tarkkailija

Leikin ohjeet: Kehittää lapsen ymmärrystä ympäröivästä maailmasta. Huoneessa, jossa olet lapsen/lasten kanssa, valitse jokin esine huoneesta. Kuvaile jollakin tapaa tarkkailemaasi esinettä esim. "Minä tarkkailen jotakin sinistä". Jos leikkiä leikkii yhden lapsen kanssa, voi hän arvailla niin kauan kunnes keksii oikean esineen. Jos lapsia on monta, voivat he vuorotella arvauksissaan. Oikein arvannut pääsee seuraavaksi tarkkailijaksi.

Avaimen piilotus

Leikin ohjeet: Yksi leikkijöistä kätkee avaimen ja toiset leikkijät poistuvat huoneesta. Avain tulee jättää vähän näkyviin. Toiset leikkijät palaavat huoneeseen ja alkavat etsimään avainta. Sitä kuinka lähellä piilotettua esinettä tai kuinka kaukana siitä etsijät ovat, kätkijä vihjaa sanoilla "kylmenee" ja "kuumenee". Korkeuteen hän voi viitata sanoilla "kala", "perhonen" tai "lintu". Avaimen löytäjästä tulee seuraava kätkijä.

Luodaan satu

Leikin ohjeet: Otetaan tarinalle joku pohja tai annetaan lasten päättää teema. Isot lapset voivat kertoa tarinaa yksi lause tai sana kerrallaan ja vuoro vaihtuu aina seuraavalle. Pienempien lasten kanssa voidaan kertoa satua, mutta antaa lasten täydentää tiettyjä kohtia.

Roolileikit

Lapsen kehittyessä alkavat myös leikit saada erilaisia muotoja. Alkuvaiheessa lapset toistavat heille tärkeitä toimintoja. Roolileikkien alkuvaiheessa esineet ja roolitunnukset ohjaavat lapsen tekemistä.

Esineiden avulla luodaan toiminta- ja leikki-tilanteista, esineet ovat kytköksissä erilaisiin rooleihin ja roolileikkeihin. Jotta lapsi voi muodostaa roolisuhteen on lapsen oivallettava rooliin liittyviä toimintasääntöjä ja vastavuoroisuutta.

Lasten kehittyessä vanhemmiksi sitoutuvat he yhteiseen kuvitteluleikkiin. Toiminnan suunnittelu, kokemuksien muistelu ja niiden hyödyntäminen yhdistyvät leikeissä. Roolileikkiä pidetään koulutietä edeltävänä vaiheena.

Roolileikit

Mikä on ammattini?

Leikin ohjeet: Kaikki osallistujat istuvat ympyrässä. Leikin johtajalla on laput, joihin ammatit on kirjoitettu/kuvitettu ja hän osoittaa jotain osallistujaa ympyrässä. Tämä valitsee lapun ja yrittää esittää ammattia eri liikkeillä. Se, joka arvaa oikein, saa vetää seuraavan lapun.

Nalletohtori

Leikin ohjeet: Tarvitset pehmolelun, lääkäritarvikkeita; laastareita, sidontavälineitä. Vuorotellen joku on lääkäri ja muut tulevat lelun kanssa vastaanotolle.

Liikenneleikki

Leikin ohjeet: Anna leikkijöille rooleja, joita voi olla liikenteessä kuten: poliisi, autoilija, jalankulkija, pyöräilijä jne. Lavastakaa mahdollisimman oikean tuntuinen liikenneleikki, jossa nämä henkilöt esiintyvät. Voitte käyttää tehosteena nauhoitettua liikenteen melua. Keskustelkaa leikin jälkeen siitä, miltä tuntui olla missäkin roolissa. Vaihtakaa osia ja jatkakaa leikkiä.

Autopesula

Leikin ohjeet: Lapset ovat jokainen vuorollaan autoja, jotka tulevat autopesulaan. Muut leikkijät pesevät tätä kuin oikeassa autopesussa: pesu, huuhtelu, vahaus ja kuivaus. Apuna voi käyttää esim. pesusieniä, liinoja ja maaliteloja.

Hevoson kengitys

Leikin ohjeet: Neljä leikkijää istuu tuoleilla ja jonkin matkan päässä heidän edessään on iso kasa kenkiä. Merkin saatuaan leikkijät sulkevat silmänsä ja lähtevät kontaten hakemaan aina yhden kengän kerrallaan laittaen sen oman hevosensa (tuolin) jalkaan. Se joka saa hevosensa kengitettyä ensin, voittaa.

Loppusanat

Leikit on haettu sivustolta <https://leikkipankki.leikkipäivä.fi/haku> ja sieltä löytyykin lisää leikkejä yrittäjyyskasvatuksen tueksi.

Vihkosen teorialiedot löytyvät "Leikki yrittäjyyskasvatuksen menetelmänä varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa" opinäytetyöstä.

Lähteet

- Helenius, A. & Lummelahki, L. 2018. Varhaiskasvatus perusteita. Helsinki: Books on Demand.
- Mannerheimin lastensuojeluliitto. 2017 a. Päiväkoti-ikäisen lapsen kaverisuhteet. Viitattu 4.5.2020.
<https://www.mll.fi/vanhemmille/tietoa-lapsiperheen-elamasta/paivakoti-ikaisen-lapsen-kaverisuhteet/>
- Mannerheimin lastensuojeluliitto. 2017 b. Lapsen itsetunnon tukeminen. Viitattu 5.5.2020. <https://www.mll.fi/vanhemmille/tietoa-lapsiperheen-elamasta/vanhemmuus-ja-kasvatus/lapsen-itsetunnon-tukeminen/>
- Nepen Semppi. Tunne- ja kaveritaidot. Viitattu 4.5.2020.
<http://www.semppi.fi/nepen-semppi/mieleni/tunne-ja-kaveritaidot/>
- Nuoret tekevät tulevaisuuden. Varhaiskasvatus. Viitattu 8.4.2020
<https://www.minunpolkuni.fi/kouluasteet/varhaiskasvatus/>
- Opetushallitus. 2016. Leikki esiopetuksessa. Viitattu 24.5.2020.
https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/leikki_esiopetuksessa_tukimateriaali_0.pdf
- Opetusministeriö. 2009. Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat. Viitattu 2.5.2020. Valtioneuvosto: Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto
- Ristimäki, K. 2004. Yrittäjyyskasvatus. Järvenpää: Yrityssanoma Oy.
- Suomen Mielenterveys ry. Hyvä itsetunto on optimistista realismia. Viitattu 5.5.2020.
<https://mieli.fi/fi/mielenterveys/itsetuntemus/hyv%C3%A4-itsetunto-optimistista-realismia>

